

LEA FATUR:

VILEMIR.

ROMANTIŠKA POVEST IZZA TURŠKIH BOJEV.

I. **D**ivne so poletne noči ob obali šumeče Save. Krajina dremlje, sanja, se blešči v čarobnem luninem svitu. Kot srebrn pas ob životu lepotic se zvija reka ob znožju gôr, skalnati vrhovi rastejo v nebošične višine. Na strminah čepeče cerkvice gledajo zamišljeno skozi srebričasto meglo, vabijo zemskih težav trudna srca k sebi na višine. Minulega časa črne sence, razvaline nekdanj mogočnih gradov, gledajo preteče s strmin v dolino. Uganke prošlosti namigujejo, a ne izdadó tihi noči tistega, kar je bilo. Zaviti v prozorni megleni plašč, grozé razrušeni stolpi in zidovi, domovi roparskih ptic in strupene golazni. Roji nemirnih duhov obletavajo kipeče višine. Ob skalnati steni se odbijajo vzdih, hrepenjenja po večnem miru... S svojo bolestjo budé žarnooke sove, mračne netopirje, pošastne zmaje, otožne čuke. Presunjena groze ob tožbi večno zavrženih, zafrfoče nočna ptičad preplašena s krili in zaviče s tako čudno žalnim glasom, da se zgane krasna letna noč in tiho zastoče rosna zemlja. Šumi Sava, hiti... Razliva se črez prodnato obrežje, moči in odnaša z vrb pleteni jez. Drvi jezna skozi zavirajoče jo skalovje, prešerna skače črez mahovite skale, se razširja, žene splave, ziblje čolne, nosi brode. Tiho ležé ob njenem bregu mirne vasi, šepečejo polja, dremljejo gozdi, zori, kipí vinogradov bujno trsje. Po travnikih poletavajo svetle iskrice, rahlo pada zlato sadje v rosno travo, topolov dolga vitka vrsta šumi o nekdanjem...

Tiho teče Sava mimo — grobov... Buditi noče junakov. ne dramiti v žalosti snivajoče zemlje, domovine nesrečnih sinov...

Res so solzne in krvave strani knjige naše preteklosti, toda popisala jih je slava z bleščječimi črkami, poznim rodovom v spomin. Zato ne mólči, bistra Sava — šumi, kliči iz grobov junake!...

Teklo je l. 1475. in poletna noč je bila ob Savi. A v nji ni bilo veselega glasu pesmi, šepetanja polj ne ptic žgolenja. Bele vasi se niso zagrinjale zaupno v krilo tiste noči; dežele trdna bramba, gradovi, niso stali mogočni, preteči... Poletna noč je bila, ali trepetajoče so se bile skrile zvezde, luna je zavila lice v črn oblak — polna usmiljenja je pokrila noč s plaščem temine opustošeno Dolenjsko. Grmeč se je vozil Perun v ognjenem vozu po nebu, bliska sikajoči žar je osvetljeval še tleča pogorišča vasi, pomenrana polja, vničene vinograde, razrušene gradove in nebroj mrtvih trupel, ležečih na krvavem polju pri Brežicah.

Ob solncu se je blesketalo orožje v rokah zmage vajenih junakov, živo je krožila kri po žilah, v srcu je bil up na zmago. Pa zavedeni od junaško vroče krvi, od ljubezni do doma in križa, so planili prehitro na sovražno premoč...

Zdaj ležijo v krvavih kupih. Groma grozeči glas jih ne gluši, ne slepi jih bliska žar, iz Babinega kota preteča nevihta jih ne plaši. Niso poginili brez boja. Bili so junaki. Otrpla roka se je še oklepala ostrega meča, težkega bata, urne čakane ali ostre toporice — s krvjo zalito oko je še strmelo v sovraga... Ali okrvavljena usta so zevala grozno, mučen izraz začudenja je bil na licu: začudenja, da so propadli, ki so si bili svesti zmage... Trupi brez nog, glave, rok, so tonili v krvi, ki je curljala iz ran, močila obleko in se strnila v črno, gosto mlako. V njej se je močila viteška čelada

in kmetiški bat, turban in perjanica, robača in suknja. Na drevesih ob polju so čepeli črni roji vranov. Poletavali so nemirno — krokali strašno . . .

Plašila jih je bližina duš, ki so čakale pogreba svojega prstenega doma, da poleté v novi sijajni dom — vznemirjala jih je sopara, naznanjajoča nevihto. Jezno je zasikal blisk, zemlja se je zasvetila v ognjenem žaru,

Ob motni Krapini se je pomikala dolga, črna črta . . . V negotovem svitu smolenic so se črtali obrisi jezdecev, vozov, pešcev. Kadar je molčal grom, se je slišal skozi plaho nočno tišino pok biča, žvenket konjskih kopit, ropot koles, krik poveljnikov, jok žensk. Vse to je zaglušil zopet grom z votlim bobnenjem, nepregledna četa se je gibala hitro — hitela je — gotovo, da se skrrije pred pretečo nevihto.

Gosteje je švigal blisk, nebo se je treslo. — Na širnem travniku v bližini Zaprešič se je sukali majhen trop jezdecev. Morda je bil zaostal, odtrgal se od glavne čete, kajti konji so se zaletavali, jezdec se ozirali, kakor se ozira ptica selivka, puščena v ptujem kraju, za drago družbo. Blisk jim je kazal gosto dobrovo, ki je mejila travnik, temina je bila tako neprodorna, nebo tako strašno, kakor da se je razljutilo nad njimi . . . Mogoče, da se skriva sovražna zaseda za gostim drevjem v gozdu — mogoče da plane blisk z nebes in uniči prerokove sinove. —

In skrila se je cesta, izgubila v goščavi, plahi konji so drgetali, stopali nemirno — se vzpenjali, grizli uzde, se penili in udarjali s kopitom po tovorih, visečih na njihovih repih. Živi so bili ti tovari in umikali so se kopitom besnih konj. V njihove za konjske repe privezane roke se je bilo zarezalo jermenje, nazaj viseče glave so se obračale v mukah, lasje so se ježili, noge krvavele, ali stok ni prišel iz ust trpinov-kristijanov. Prsti trdo zvezanih rok so se pa gibali narporno, praskali, dražili konje — in jezdec, začuden nad besnostjo sicer krotkih živali — so se ustavljali, jih krotili . . . Zasikalo je svetlo od sredine neba do obzorja — potreslo se je nebo, prestrašila se je

zemlja . . . Dobrava, stoječa negibno v soparni tišini, v pričakovanju, je zašumela, — zaječala strašno. Močne veje hrastov so se klanjale do tal, so pokale in se lomile . . . Ploha se je vlila v naglih, gostih curkih — konji so poskočili, jezdec zatrepetali. Glave s ponosnimi turbani so se nagnile . . . Hripavi glasovi so prekričali vrvenje nevihte: „Allah herim! Izgubili smo se, aga, kam sedaj?“

„Pri koranu! Velike vaše neumnosti! Kaj ne vlečemo rajo domačina s seboj?“

Zvoneč mlad glas je odgovoril tako. V blesku bliska se je zazibal mali bunčuk na glavi prvega jezdeca, pod njim so se zasvetili dragi kameni krog polumeseca. Mlad, ponosen obraz se je pokazal pod turbanom. Aga je vzel svetli handžar v desnico, skočil raz konja in krotil besnečo, plemenito žival. Obrnil se je k živemu tovoru. Visok, vitek, je stal ta za konjem, blisk je osvetljeval mlad, drzen obraz, uporno čelo. Bil je jetnik. Zvezane so mu bile roke, od velikega trpljenja so mu lile potne srage, ki so se mešale z dežjem na tleh. Vendar je stal trdo na krvavečih nogah; pogled mu je bil preteč.

Mladi aga se je zdrznil pred pogledom na tega sužnja: skoraj prijazno ga je nagovoril:

„Kje smo, kaürin? Povedi nas za našimi, nagradim te, tako mi Allaha!“

„Odveži me!“ je bil ponosen odgovor.

Aga se je spomnil v hipu, kako se je bil vrgel ta mladič na čelu kmetiške peščice, zastavo v levi, čakano v desni, navdušeno v boj . . . Kako je tolkel, sekal na vse strani in navduševal s krikom tovariše . . . Pogumni, lepi fant se mu je bil prikupil — mignil je svojim sipahijem . . . Razumeli so, da želi imeti živega fanta in njega mlado družbo: bil bi ljub dar sultanu . . .

Lovili so mlade sokole. Žal! jokala bo nekatera turških mater — po bliskovo so mahale čakane — sulice in sablje so letele iz rok sipahijev. Sam se je moral boriti z kmetičem — mašalah! Junaške matere sin je ta fant . . . Toliko da ni pobil še njega . . . Videli so to sipahi, navalili nanj, izbili mu orožje, presekali drog banderca . . . Fant pa

je pobral urno banderce in na tleh ležeči težki bat ter ga zavihnel oberoč... Padel je sipah — iz preklane glave so brizgnili možgani... „Vdaj se“, mu je klical, „ne bo ti hudega...“ Že je padel drugi... Da, mnogo truda jih je stalo, da so vlovili čilega sokola, ki postane še lahko čast turške vojske. In odvezati ga sedaj, bi bilo nespačetno... Tako pa ne bo odgovoril — preponosen je. No, slednjič — kaj more! Trudne, krvaveče noge ima fant, njegovi trdno zvezani tovariši ne pridejo v poštev — a njih je šestdesetero na čilih konjih...

Handžar je prerezal jermena.

Jetnik je pretegnil svoje mlado, vitko telo, zadihal globoko in si trl zatekle roke in noge. Kri se je pretakala zopet redno po odrvenelih udih, pogum je rasel za visokim čelom — oči so zažarele...

Silneje se je vlila ploha, zaglušno je stokala dobrava... Aga je kliknil poveljniško, potegnil konja pod zavetje dreves in ga privezal k deblu stokajočega, mladega hrasta. Obrnil se je... kje je suženj?...

Hotel je zaklicati, prašati tovariše. Močan sunek ga je vrgel na tla, tisočero zvezd se mu je zasvetilo pred očmi, šumelo je po glavi... Le nejasno je slišal vihanje nevihte, krik tovarišev, topotanje konj. Nezavednost ga je zagrnila s temnim krilom. Dolgo ni trajala omama. Hudournik, deroč po jarku ob dobravi mu je močil glavo — mraz mu je prešnil ves život in ga oživil. Zmeden je sedel in se ozrl krog sebe. Kaj se je bilo zgodilo? —

Dež je že ponehaval, grom se je oglašal bolj oddaleč — kakor mrmranje jeznega potnika, kadar gre od negostoljubne hiše... Počasi, boječe se je kradel svit lune skozi oblake. V mračni svetlobi je videl po polju begajoče konje. Iz gozda je zadehtelo po smoli in zelenju — svežost zraka mu je razbistrila zmedeno glavo, vstal je in zaklical svoje tovariše... Kapljanje deževnih kapelj po vejah, zavijanje psov po zapuščenih vaseh, lajanje srn — mu je bil odgovor. — Zažvižgal je rezko, a tenkonogi Ibrahim ni privihral s puhajočimi nozdrvi in vihra-

jočo grivo... Menda vendar ni pobil kaurin oboroženih in rešil sužnje? — Boljinbolj so se umikali oblaki, predmeti so se dvigali razločnejše... Glej, tam se nekaj giblje.

Ha! Človek, ki se opoteka...

Skočil je na noge in podprl vsta'ajočega. Bil je Hasan, vrl vojak, vreden, da ga ugonobi roka junaka, ne otroka. Bil je ranjen, kri mu je kapljala raz čelo in močila dolge brke.

Prijel se je za glavo, iskal turban, zastokal in zaklel:

„Prokleti haurinov rod, prevarila nas je ščenad — odjahala je na naših konjih...“

Aga je molčal. Poiskal je turban Hasanov in mu obvezal krvaveče čelo.

V polmraku sta blodila pod drevesi, po mokri travi, prisluškovala, iskala. Našla sta tovariše. Ležal je vsak, kamor ga je bilo vrglo. Zdramila sta nezavestne. Vstali so, pa ne vsi... Hrabri Sulejman in divji Ali sta bila mrtva, v srcu jima je tičal njihov lastni nož. Divji srd je vžgal srca sipahijev. Pravoverne moslime, vojake silnega sultana so prevarili nedorasli dečki... Pozabili so dolg podložnosti in zahrumeli nad njim:

„Ti si kriv — oprostil si nevarnega psa in ta je rešil druge.“

Jezna rdečiča sramote je zalila vodju lice. Legel je na tla, poslušal, skočil in kriknil:

„Na konje! Niso še daleč — luna nam razsvetljuje pot!“

Rezki žvižgi so pretresali dobravo. Konji, ki so se pasli ali begali po travniku, so pri-skakali. Ali ne vsi...

Medtem so odjadrani oblaki, zvezdice so se zbirale krog svoje kraljice, ves nebeški dvor je gledal, kako pritrjuje razsrjeni Turek sedlo, pripravlja nože, šepče konju spodbudne besede in kolne kristjanov pasji rod.

Mrko gleda mladi aga, iskre švigajo izpod namršenih obrvi — ni Ibrahim zlatogrivca, zajahati mora družega konja. Bolj ko sramota ga boli izguba ljubljenega konja...

„Če ne živih, pa mrtve!“

S tem klicem je zagnal konja — drugi so se zapodili za njim. Vračali so se po prejšni poti. Iskre so švigale pod kopitom

konj, grive in razpleteni turbani so vihrali v zraku, rezki zvižg je odmeval z dobrane. Žvižg velja ukradenim konjem; ustavili se bodo na znani klic gospodarjev, vrnili se in prinesli ubegle . . . Čutili bodo dečki jezo nemilega Turčina — bič, kol, ogenj in nož jim prežene voljo do bega . . .

Čuj, razgetanje konj — udar kopit — so že blizu, le urno za njimi!

belijo jezdec na urnih konjih . . . Konji že slišijo žvižg gospodarjev — ustavljajo se — penijo se — skačejo . . . Mlade roke jih gladijo, kolena pritiskajo . . . Spet se zapodijo — spet ustavijo — spet deró naprej . . . Toda, blede kraljica noči, so li to ljudje? Ali ne lové zli besi belih vilenjakov? Čudno vrši bela, mokra obleka na mladeničih, vihrajo lasje, prsi se dvigajo, svetijo

HODNIK V AVSTRIJSKI DRŽAVNI ZBORNICI.

Dohitijo, polovijo jih, širom in krogom ni žive duše, da bi jim pomagala. Vasi so požgane, kar ni padlo v sužnost ali smrt, je bežalo v gore ali se skriva za trdnim mestnim ozidjem. Tam se je zbralo, kar je bežalo pred veliko močjo prerokovo — tam bi bili begunci na varnem, tjakaj jim morejo zastaviti pot — potem . . .

Že se giblje nekaj tam na ravnini, giblje se, ustavlja, beži . . . Izdajalka luna, zakaj svetliš ravno sedaj tako svetlo? . . . Že se

oči . . . Pred njimi je prostost, domovina — za njimi se žene sramotna sužnost s strahotnim bičem . . .

II.

Jezna je drvila Sava motne valove. Pri-tekli so ji bili sicer tako mirni potoki in prinesli s seboj nevihte darov, odlomljene veje dreves, odletelo listje, odpadlo sadje, obrežnih cvetic in peska z gorâ. Prileteli so bili divje, motno. Tožili so, da so jim

skalili z gor drveči hudourniki njihovo čisto dno, zbegali njihov mirni tek. Mati Sava je poslušala svojih otrok šumečo tožbo. Vznenirila se je slednja kaplja, dvignil se je slednji valček iz globine. Prekipela je. Jezni so se izlili grabežljivi valčki . . . Senene kopicе, žitno snopje, lanene bilke, deske in grede, vse kar so dosegli, je bilo njih plen. V divje radostnem plesu skakaje so ga nesli z burno naglostjo, naprej — naprej . . .

Do Save so pridrvili begunci. Truma, hiteča z divjim krikom za njimi, je bila že blizu . . . Že se je slišalo težko sopenje konj.

Mladenič, ki je bil poprej plen age, je jezdil na čelu beguncev. Ustavil je penastega konja ob Savi in se ozrl . . . Sokolovo oko mu je premotrilo hipoma položaj. Zasedovalci so se razvrstili, da jih zajamejo. Dolga je še pot do Brežic . . . Grozna, čez mrtva trupla . . . Mudna, po porušenih okopih. — Za njimi so razdejane vasi, pred njimi besneča Sava, ki jim brani k onostranskemu, rešilnemu bregu. Tam je zažarel plamen skozi gost plot vrbovja, tam je gotovo straža — rešitev. Zakričal je fant z močnim glasom, ki se je tresel preko vode in odbijal ob zeleni glavi gorovja:

„Hoj tam — na pomoč!“

Visoko je zaplapolal plamen. Nečija roka je vzela ogromno poleno z ognja — nekdo je prihitel k bregu in vihtel plamenico krog glave, da so švigale iskre v svetlem kolarju . . .

„Semkaj, prijatelji!“

Glasi so klicali, ljudje hiteli . . . Spuščali so čoln v vodo. Gibal se je, skakal in se ustavljal — igrača besnih valov. Bil je komaj v sredini vode, ko so se pridrvili zasedovalci . . . Sablje so se zasvetile nad glavami mladeničev . . . Globoka je Sava, ali sužnost je bridkejša od smrti.

„V vodo!“ je velel vodja beguncev, si ovil konjsko uzdo okrog roke in se zakadil . . . Tovariši so sledili. Voda je zapljuskala . . . Izginila so mlada telesa . . . Pa skoraj so se prikazale dolgolase glave — roke so segale proti čolnu . . . In šumela je voda, pljuskala — ob bregu stoječi jezdeci so kleli.

„DOM IN SVET“ 1906. ŠT. 6.

Ušli da bi jim poslednji hip? Ne . . . „Za njimi!“

Aga je velel in se zapodil prvi v vodo; bilo mu je za zlatogrivega konja. Sipahi so morali za njim. Ali Sava ne ljubi tujcev. Konji so se prestrašili ledene kopeli, iskali so tal s tenkim kopitom, poskušali plavati — pa jezna voda jih je obračala in se igrala z njimi . . .

Divji jezdeci so se oklepali konjskih vratov . . . Jezdece in konje je nesla Sava v urnem teku proti daljnemu domu. Allah jim je bil odločil smrt v vodi . . . Aga je spustil konja in poskusil rešiti se tako, da je plaval tudi on proti čolnu . . . Slab, še omamljen od prešnjega udarca, se je onesvestil. Begunci so pa dospeli do čolna, prijateljske roke so jih sprejele. Spretni plavač, mladi vodja, se je držal v vodi, dokler ni bila rešena vsa družba. Uzdo vrlega konja, ki je plaval za njim, je privezal k čolnu. Že je plezal tudi on v rešilni čoln . . . kar zagleda nekaj belega . . . Zaplaval je za tistim in privlekel iz vode nezavestnega Turka. — Veselo se je smejala luna v prepolni čoln. Nagibal se je zdaj na desno, zdaj na levo, dvigal se, nižal . . . Vendar je prišel srečno k bregu. Tam so čakale postrežljive roke, sprejemale begunce . . . In stresal se je zrak od klicev veselja. V medlem svitu nočnega solnca je bil našel oče sina, spoznali so se sosedje in sorodniki.

Solze veselja so rosile lica mož, lica, ki so še rdela sovražne krvi. S šumno radostjo je donelo iz vseh ust ime: Vilemir. Vsi so se zgrinjali okoli visokoraslega fanta, mu stiskali roke in se radovali. V vrišču veselja je pozabil ta na Turka v čolnu, pozabil na konja, ki je skočil na breg in razgetal žalostno.

V senci visoke vrbe, nekaj korakov od njih, je stal mož, nenavadno visok in širok. Žarek lune, ki se je prikradel skozi veje, je padal na svetlo viteško oklepnico, roka se mu je upirala na široki, dolgi meč. Slišal je radostne pozdrave, klice veselja ob tako tožnem dnevu . . . Zagrmelo je: „Živel Vilemir!“ Gore so klicale „Vilemir“, voda je

šumela „Vilemir“. Mož pod vrbo se je zgenil — ostroge so zarožljale . . . Zdaj se je prevrgla radost kmetov v jezen šum . . . „Dajmo ga!“ so vpili in hoteli v čoln. Nekdo jim je branil. Mlad, močan glas je prekričal šum: „Pustite ga! Moj plen je in braniti se ne more . . . Sramujte se!“

Zakaj se je zgenil pod vrbo stoječi mož še bolj? Morda mu je znan ta glas, poln samozavesti in moči! . . . Zazibala se je ponosna bela perjanica — vitez je stopil naglo k prerivajoči se gruči.

Fant, katerega so klicali za Vilemirja, je bil stopil v čoln, po še vedno nezavestnega Turka. Komaj so tega zagledali, so planili vsi v groznem srdu nanj . . . Oko je zažarelo od jeze, pest se stisnila, zaškripali zobje . . . Vsakateri si je želel ugasniti žejo maščevanja v krvi onemoglega . . . Sesekal bi ga, strgal na kose, umoril naglo . . . Ali še bolje: mučil bi ga počasi, premišljeno, kakor Turek kristjana. Ali glej ponosno vzravnan je stal pred Turkom Vilemir. Vzdignjena roka ga je branila — in oko je žarelo odločnosti . . .

Začuden je gledal vitez golonogega kmetiškega fanta. Kakor kak vitez je stal pred njim. Osupli so se spogledovali kmetje. Zakaj jim brani Turka? Vsuli so se k vitezmu in vpili v eni sapi:

„Žlahtni gospod, kaj ne da ga upihnemo?“

Nevoljen jih je pogledal. Strast sovraštva je gorela iz njihovih krvavih lic, iskrila je iz oči, zvenela iz hripavega glasu . . . Mahnil je zaporedoma z roko:

„Sramota! Cela tolpa na enega nesvestnega . . . Vedite raje dečka k ognju. Okrepite jih . . . Mnogo so trpeli . . . Tone! Tudi ti pri junaškem delu! Nesi Turka k ognju in skrbi zanj. Nikdo naj se ne upa skriviti mu lasu!“

Globoki glas — jezni pogled — je porazil kmete. Bil jim je tuj. Našel jih je, ko so bežali razkropljeni pred vragom. Sklicali jih je z grmečo besedo in šli so za njim. Videli so, da ne nosi zaman težkega meča . . .

Osramočeni so stali zdaj pred njim. Iz njih srede je stopil dolg, neroden človek

k Turku, ga vzdignil ko pero in ga zadel na rame. Nesel ga je k ognju; jezni kakor risi, ko jim vzameš plen, so mu sledili kmetje.

Vilemir je pobral turban, ki je bil padel Turku z glave, in gledal zvedavo na visokega viteza, čigar glas in zunanost sta imela nekaj posebnega, in ki je zdajci pristopil bliže do njega:

„Vrl dečko si, poznaš postave viteštva, katerega naloga je bila vedno bramba slabotnih. Povej, kako si ušel in ujel Turka? Pa kaj vidim — bunčuh? Aga je tvoj plen, mladenič, bogate odkupnine si gotov.“

Fant je poslušal kakor v sanjah. Ukopan je stal pred vitezom — slišal je glas, ali ni vedel, kaj mu pravi. Vitez je ponovil svoje besede in dostavil:

„Že kamni na turbanu so vredni za celo posestvo. In ta konj! Pravi arabec, vetrov sin je to — ponese te ko lastavica.“

Pozorno je gledal Vilemir zasenčeni obraz vitezov in odgovoril:

„Čemu tlačanu jetnik in dragi konj? Vzemite, gospod, zamenjajte Turka, koliko naših ječi v sužnosti. Krasen je konj, pa ne bi imel pri meni gospodske postrežbe. Nam se obeta lakota, beda . . .“

Glas se mu je zatresel. Priklonil se je in stopal počasi po kamenju. Bolele so ga krvave, zatekle noge. Vitez je gledal z zanimanjem za njim. — Dejanja, kretnja in besede tega fanta se niso vjemale z njegovo obleko. Tudi lice in postava ne. In ime? Nenavadno v teh krajih, navadno v njegovi deželi in rodbini . . .

Lakota, beda, je dejal fant . . . Vedno ista pesem, kamorkoli stopi turški konj . . . In nihče ne zajezi gorjá . . . O Evropa! kaj dremlješ, čakaš?

Težkih korakov je hodil tudi vitez po produ. Misli so se sukale v krogu in vračale vedno nazaj k istemu predmetu. Ta junaški mladenič! Njegovo ime je odprlo rano, na kateri je bolehalo plemenita duša vitezova. Nekdajnost, solnčnainkrasna, kakor pravljica detinskih dni, je vstajala, pričarana, poklicana po imenu Vilemir.

* * *

Bil je vitez iz rodu Vladmirovičev in živel častno v ponosni Bosni. Vsa dežela se je klanjala neskaljeni slavi njegovega imena, a on nikomur — razen Bogu. Sorodnik kraljev, prvak kraljestva, je vzdignil smeli pogled do Katarine, hčerke duka sv. Sabe. Katarina, črnooka izdajalka! Bilo ji je voliti med njim in med Tomom Stipanom . . . Sijaj krone jo je omamil, izneverila se je dani prisegi, poročila se s kraljem . . . Težek udarec za vroče čutečega mladeniča. Zapustil je svoje bele dvore. V popotnem plašču, z romarsko palico je odšel . . . Romal je v sv. deželo, v Rim, pohajal visoke šole, vednost ga je tolažila za izgubljeno ljubezen. Izkušen mož se je vračal v domovino. Čas in njega doživljaji so mu ublažili srčno rano, mirno je prihajal na dvor, hladno gledal Katarini v krasni obraz.

Vendar ni pozabil. Bila je vzrok njegovega samotnega življenja.

V prvi bolesti prevarjene duše se je bil zaklel, da ne pogleda nikoli več ženske. Bil je mož, in je držal prisego. Pa bil je tudi zadnji moški potomec stare rodovine. Dolžnost, čast moža je, da živi v svojih potomcih — da ne pusti izumreti starega imena.

Imel je sestro edinico. Tačas, ko je blodil on po svetu, se je ravcevela v divno krasotico. Snubit so jo prihajali plemiči treh deželâ. Dvori so odmevali veselega bučanja vitežkih iger.

Vso ljubezen svoje globoke duše je izlil Radivoj na zlatolaso glavo sestre Jelene. Pri kralju je izposloval, da bo smel nositi njen mož ime Vladmirovičev, da bo živel staro ime po njej, po njenih potomcih. Skrbno je izbiral sestri ženina. Najboljšega viteza dežele ji je bil namenil. Pa ženska srca hodijo svoj pot. Od prvih glav dežele oboževana Jelena se je zagledala v viteza neznatnega rodu — Iva Klobuškega. Prikupljiva zunanost, medena beseda sta mu nadomeščali v očeh Jeleninih bogastvo in slavo. Zato ga je Radivoj iztiral. Ne ker je bil reven — saj je bil Radivoj tako bogat — ali on ni hotel dati sestre in svojega imena možu tako neznatnega rodu . . . Jelena je povešala krasno

glavo, venela. Veselo življenje na dvoru Vladmirovičev je umolknilo. Jelena se je plazila kakor senca in se ogibala rodnega brata.

Moški razum se je moral vdati nerazboritemu ženskemu čustvu. Radivoj je uvedel Klobuškega kot svaka v bele dvore in poročil sestro. In spet je cvela sestra v sreči ko žarna roža, spet je odmeval dvor Vladmirovičev šumu veselja, vitezi treh deželâ so se klanjali lepotici Jeleni.

Vihralo je po deželi. Kralj Tomo je jel preganjati vedno bolj predrzne bogumilce. Velikaši, skrivni privrženci te po Bosni zelo razširjene sekte, so jih ščitili. Radivoj, odličen v znanju in imenu, je bil pečatnik, sodnik Bosne. Katarina ga je prosila in dolžnost mu je velevala, da varuje kralja. Skrivne spletke kraljevih, prestola lakomnih sorodnikov so mu delale mnogo skrbi. Ali razvedril se je vselej pri sestri. S krepkim fantičem, s prenežno deklico mu je hitela naproti. Sestra je tuji poročena še vedno ljubila brata, morda bolj kakor prej. Saj je vedela, kako težko mu je bilo privoliti v njen zakon s Klobuškim. Hvaležnost se je družila z prirojeno sestrsko ljubeznijo.

Tudi otroci so zelo ljubili lepega strica. Deklica se mu je ovijala okrog vratu, fantič je segal po meču. In Radivoj se je veselil krepkega, malega Vladmiroviča, ki je kazal, da bo junak, vreden podedovati množino gradov, ki so bila že stoletja last Vladmirovičev. In veselil se je sestrinega sladkega smeha, ki je zvenel kakor glas sreče . . .

Ali Ivo — njegov svak — je bil neubran glas v pesmi Radivojeve sreče. Ivo je črtil Radivoja. Zavidal mu je ljubezen sestri in otrok. Ljubosumnost se je zajedla vedno globlje v srce strastneža in je izlegla gnjusno izdajstvo. Tačas se je bližalo solnce bosanskega kraljestva zatonu. Že dolgo je prežal lakomni Turek na bogato deželo. V meniški obleki je prehodil sultan Mohamed II. Bosno. Bil je spoznan, prignan pred kralja. Plemstvo je zahtevalo smrt Mohamedovo. Kralj Tomo si je pa želel pridobiti mogočnega prijatelja. Počastil je sultana in ga spremil varno do meje. Postal mu je pobratim.

S takim ravnanjem nezadovoljno plemstvo je podpihoval ogrski kralj Matjaž. Radivoj je bil po deželnih opravkih v Rimu. Tačas so zastrupili kraljevi sorodniki kralja. Kraljica je menila, da je umrl naravne smrti. Ko se je vrnil Radivoj, je našel kraljico-vdovo pogreznjeno v žalost. Pa kmalu se je izpremenila žalost v jezo. Izdajska usta so ji razodela tajnost kraljeve smrti. Žena je gorela od želje maščevati moža.

Miril jo je Vladmirovič, brzdal žensko, za vsako zlo iznajdljivo domišljijo. Pa zaman. Našla je podlo dušo, ki ji je pomagala, svetovala. Ta nevrednež je bil Ivo Klobuški. Skriven bogumil, je bil tudi on v zaroti. Vendar je razkril kraljici vse. Iz črta do plemenitašev, ki so ga prežirali in mu zavidali, da jim je prevzel najlepšo in bogatejšo Bosanko. Svetoval je Katarini, naj se obrne do Mohameda. Sel Katarinin je šel do njega in ga pozval, da kaznuje tiste, ki so mu umorili pobratima Tomo Stipana, „ker ni hotel pogubiti njega“. Kraljica je skrivala pred Radivojem nakane maščevanja. Pa kmalu je bilo znano celi Bosni, kar je zasnovalo nepremišljeno, užaljeno žensko srce.

Mehmed je prišel z veliko silo, popalil, porobil deželo in ji naložil davek. Dvori kraljice in Vladmirovičev pa so ostali nedotaknjeni. Bahato je hodil Ivo po njih, Katarina pa si ni upala narodu pred oči. V preprosti obleki, zakritega lica je bežala iz Bosne. Poprej je še pozvala k sebi Radivoja in ga prosila na kolenih odpuščanja. Odpustil ji je bil prevaro mladosti, izdajo, nesrečo dežele —, črne sence, ki je padla na njegovo ime, ji ni mogel odpustiti. Sedaj živi v Rimu — ostro-spokorno je njeno življenje . . . In dostikrat se mu prikaže v tihi uri, na kolenih, obupajoča, proseča . . . Pa odpuščanja ni v njegovem srcu . . .

Žgala ga je sramota. Sklical je plemstvo dežele, može čistega imena, in tirali so svaka pred sod. Strgali so mu vitežko verižico, vzeli orožje, zlomili grb, zažgali listino plemstva. Brez imena in orožja je moral iz dežele. Zapretil je, da se vrne. In vrnil se je. Grozen je bil tisti dan —

Stipan Kristič ni hotel dajati Turku sramotnega davka. Poslal je sele po deželi in pozval nje sine v boj. Zbirala so se krdela junakov, da operejo slavo domovine. Mehmed pa je pridivjal nenadoma z veliko silo in si upokoril v osmih dnevih sedemdeset gradov in osem mest. Kralja je premotil, da se mu preda — na vero! Padel je kralj, cvet viteštva je poginil sramotne smrti — v mukah . . . Listine, katere je zahteval Mehmed, da jih pregleda in potrdi stare pravice plemiških rodbin, so zgorele na grmadi. Vsa Bosna je bila velika, zevajoča rana. Jezero junakov je umrlo z imenom Jezus na ustih in v srcu. Njihova trupla so bila plen orlov in vranov. Iz njihovih lobanj je sezidal Turek grozen stolp — sramoto Evropi.

Samo peščica ljudi je zatajila križ, da si reši sramotno življenje, nekaj jih je pa bežalo iz dežele. Le-ti jedó kruh tuje zemlje. Pod hrvaškim praporjem, pod beneškim levom, se bojujejo proti kletemu vragu . . .

Na razvalinah bosanske slave bi bil rad umrl knez Radivoj. A živela mu je sestra, ki je tonila v žalosti zbok sramote izdajalskega moža. Živela sta otroka, zlasti deček, dedič njegovega imena.

Bežal je z njimi. Toda truma divjih janičarjev ga je dosegla na begu. Mož zakritega lica jim je načeloval. Hrabro se je boril Radivoj. Branil je najljubši zaklad. Janičarji so padali krog njega kot snopi. Boril se je z načelnikom sovražne trume. Z mečem mu je strgal naličje raz glavo — osupel je obstal . . . Bil je svak Ivo! In ranila ga je sablja svaka — poturice.

Prebudil se je v skriti jami ob Rami. Stari konjar, verni sluga, je sedel pri njem, pred jamo je čuval deček, osiroteli sin plemiča Vukiča. Radivoj je spoznal, da je moral biti dolgo bolan. Porastla mu je brada in lasje, posušil se život. S klikom: Jelena! Vilemir! je hotel planiti — po koncu, a je padel v nezavest . . .

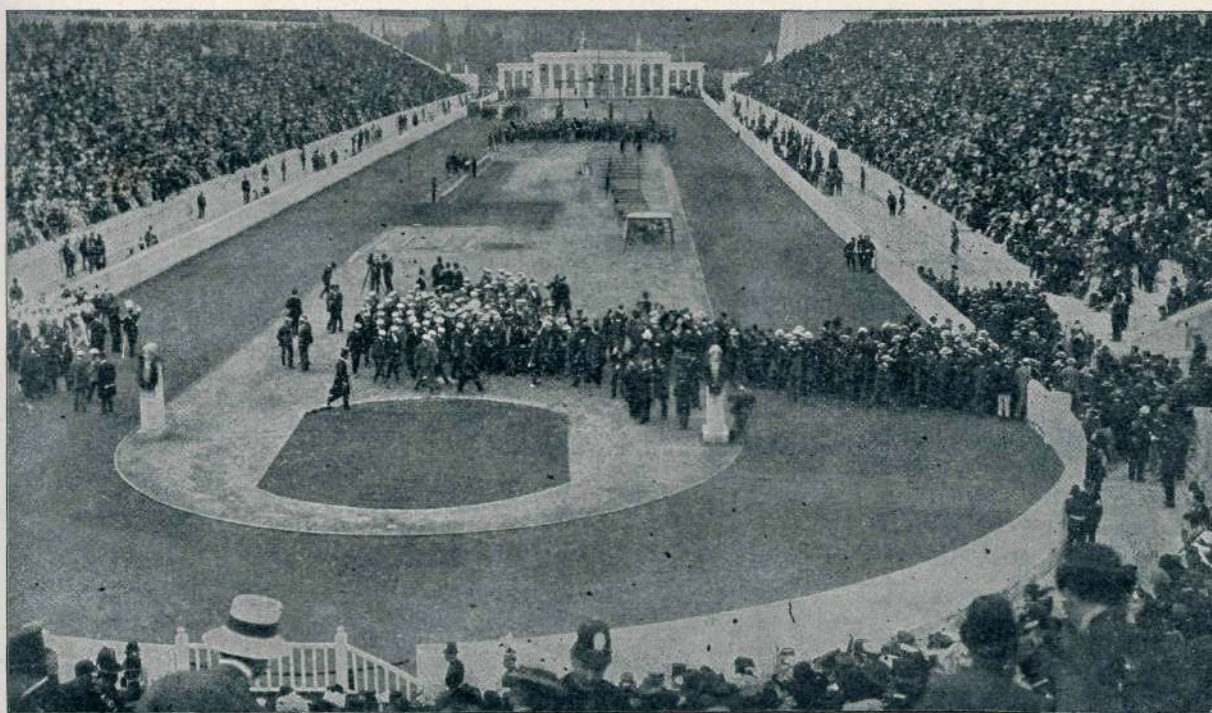
Toda prihajalo je po skrivnih stezah, v nočni dobi na strmo gorovje. Skrbna roka je pošiljala krepčilne hrane, iz meha je teklo staro vino: Jelena ni pozabila brata.

Do njega ni mogla, pa zvesti sel je prenašal poročila od sestre do brata. Zastrazena, zaprta od moža, katerega je zaničevala, je hrepenela Jelena po svobodi. Mož jo je silil, da prestopi k veri lažipreroka, najel je muftija, ki naj izruje od matere zasejano, skrbno negovano cvetlico prave vere otrokom iz srca Zaničevan, jo je mučil s svojo ljubeznijo. Sramotno je bilo življenje Jelenino — želela je smrti. Rotila je brata, naj reši vsaj duše otrok — ker bi videla svoje najdražje raje mrtvo, nego poturčeno.

družbo. Kakor volcje so se skrivali hajduki po jamah. Tam je obsodil v svečani seji Radivoj, prejšnji sodnik Bosne, vse izdajalce v smrt.

Mesto Radivojeve glave je dobil Ivo smrtno obsodbo v roke. Zavarovan z močno stražo, je čemel za zidom dvora. Bogvekdaj — je pobegnil z ženo in sinom iz Bosne. Kam, ni mogel izslediti Radivoj. Bržkone v Carigrad.

Šel bi do tja. Pa dobil je poročilo od sestre, naj se ne izpostavlja gotovi smrti,

OLIMPIJSKE IGRE V ATENAH.

Brat je okreväl. Okrog njega so se zbirali od ljudstva spoštovani, Turku strašni, brezdomni hajduki. Nežna, osemletna deklica je bila znala uiti očetu in je prihitela k stricu. Skril jo je varno pri neki zvesti družini in je čakal sestro, pripravljeno na beg. Skrinjico z njenimi dragocenosti, vrečico z zlati je prejel — sestro pa je zasačil Ivo . .

Izvedel je, da Radivoj še živi — da načeluje hajduški četi . . . Razpisal je nagrado na svakovo glavo, napravil gonjo na njegovo

zaradi Romane ne, ki bi ostala sama in prišla odpadniku v roke. Ona uide, pri priliki — pride . . . Čakal je in napadal s svojimi četniki Turke. In tožil je marsikater Turek, da „ga je namera namerila na viteza Vladmiroviča Radivoja“. Pa prišel je dan smrtnih muk.

Preganjali so turško četo. Na pepelu njihovega tabora so našli truplo fantiča, ožganega obraza in las.

Pokazali so ga Radivoju. Kriknil je le-ta v divji bolesti: — Trupelce je bilo odeto

v suknjico, katero je vezla Jelena lastno-ročno za zlatolasega sinčka Vilemirja . . .

Mogočen v srdu, kakor lev, ko mu ugrabiš mladiče, je pohitel s svojimi za turškimi četniki. Pobili so vse do zadnjega moža. Ko je ležalo vse, se je domislil, da bi imel izvedeti važnih stvari od sovragov.

Iskal je med mrtvimi in našel težko nekega ranjenca. Spravil ga je k sebi, obvezal in potem izpraševal. V pretrganih stavkih mu je povedal Turk, da živi odpadnik Ivo-paša v veliki časti v Carigradu. Žena kristijanka, da mu je ušla s triletnim sinkom. A bogati paša je velel oklicati pred zbrano vojsko, da dobi drago darilo, kdor mu privede ženo, sina, hčer . . . Druga četa je bila našla ubeglo in se srečala s četo ranjenčevo. Zavidni, željni darila, so pobili in razpodili tiste četnike in jim vzeli plen. Pa tudi oni se niso veselili dolgo dragega darila: S svojim spremstvom je prihajal neki drug paša, slišal klic žene, videl njeno lepo lice — in — jo rešil, za sebe gotovo . . . — To je povedal ranjenec, potem je izdihnil. Tresel ga je Radivoj, rotil — naj mu pove ime paševo . . . Prekasno . . .

Tu je izginil vsak sled o Jeleni . . . — V duši naroda se je pa rodila pesem o lepi zlatolaski, zaprti v zid harema, o bratu junaku . . . Žalost in grenka jeza sta si napravili stalen dom v srcu Radivoja. Tožno se je nasmihal, kadar mu je hitela nežna sestrina hčerka naproti, mrko lice mu je oživelole v bliskanju sabelj. Nemirno mu je bilo življenje. Bil je, kjer je zvenketalo

orožje, kjer je tekla kri. Boril se je pod beneškim levom, pod avstrijskim orlom, pod hrvaško zastavo. S Korvinom je hodil nad Turka, Skenderberga je spremljal na drznih potih. Na polju slave se je bil seznanil z goriškim grofom Lenartom. Ta je ponudil brezdomemu svoj grad Rihenberk v užitek in bivališče.

Tjekaj je bil spravil Romano. Prisegel je, da ne počije, da ne vdomi Romane, dokler ne opere sramote sestrine v krvi izdajalčevi — dokler ne najde sestre. In kjer se vije zelena zastava, kjer se šopiri bunčuk, kjer padajo sinovi preroka, tam išče Rihenberški kletega rušitelja sestrine sreče.

Težka pota! Ustavil se je bil na njih . . . Prišlo je . . . Dušo je omamljal čar lepote, srce je napajala divna pesem . . . Boril se je — premagal. Ponosna duša se ne spominja rada svojih slabosti. Le včasih ob redkih urah pokoja vstaja slika krasne Goricanke in toži srce, da ga vežejo prisege, da ne sme uživati ljubezni. Tolažil se je, da preskrbi tako srečo Romani, da zveže nežno cvetko s krepkim sokolom Vukičem. Bog je hotel drugače. Že dolgo na poti ga je dobilo sporočilo, da ga čakajo nujna opravila. Vračal se je. — Zagorele so grmade — zazvonili zvonovi. Hitel je v kraj, kjer so se zbirali vitezi na krvavi pir, kjer je zastavljajal kmet življenje. Nesrečni dan poraza je strl krila sokoliču . . . Samemu je potovati z zvestim hlapcem proti daljnemu Rihenberku. Po samotni cesti ga bodo spremljali žalni spomini — — (DALJE.)

LEA FATUR:

VILEMIR.

ROMANTIŠKA POVEST IZZA TURŠKIH BOJEV.

O bvladan od spominov se je ustavil vitez Radivoj, prekrizal močni roki in gledal preko Save.

Krajina se je blestela v blesku lune. Brežice so se črtale mogočno nad vodo. Po polju nesreče so frfotale nočne ptice, so zavijali psi, iščoč gospodarjev... Zapuščeni Ibrahim in njega razkropljeni bratje so rezgetali žalno...

Tam ležijo borilci križa... Premagani, mrtvi... Ošabni zmagovalec se posmehuje, se veseli plena... Grozno! Kaj naj uresniči Turek svojo grožnjo, da si podjarmi svet?

Že dolgo stoče Bolgarija pod krutim bičem, ponosna Grška mu leži pod nogami, Srbija robuje, Bosna se klanja...

Žalostna usoda teh dežel čaka morda tudi slovenske pokrajine. Kdo ustavi polet ognjenega zmaja? Pogumno se še bojujejo Albanija, Ogrska in Slovenska. Če umirajo junaki dičnih imen: kraljevič Marko, Kastriota, Sibirjanin, Kobilič, Zrinovič — se porajajo drugi: Koloniči, Lenkoviči, Gerebi, Matjaži, Kislini... bogate so slovanske zemlje junakov. Rod za rodom polaga življenje na oltar domovine, da zajezi naval sužnosti...

Globoko je vzdihnil vitez:

„Radi žrtvujemo poslednjo kapljo krvi zaradi tvojega svetega imena, Gospod! Samo ne dopusti, da bi bile naše žrtve zaman! Ne puščaj služabnikov svojih v posmeh neverniku.“

Slišal je Bog vzdih trudnega junaka. Zašumelo, zavalovilo je nad bojnim poljem. V srebrni megli so vihrale goste trume. Jezera jezdecev, morje pešcev se je valilo pod vihrajočo zastavo polumeseca proti mali trumi slabo oboroženih kristjanov... Več in več...

(DALJE).

Neizcrpljivo bogastvo Azije, mogočnost pre-roka, fanatizem... Kaj hočeš uboga raja — ukloni se kakor drugi ali umri v mukah... Pa glej! Na glavi vsacega kristjana se je zasvetil križ — rasel je in se širil in vlil v veliko, svetlo znamenje, ki je kraljevalo od vzhoda do zahoda — pred svetlim so popadale vničene neverne trume... Polumeseč je ležal v prahu pred križem... Zamaknjeni vitez je sklonil koleno — usta so šepatala:

„Od vzhoda do zahoda bodi slavljeno tvoje ime, o Gospod! Močen stolp nam je Gospod proti vrstam sovražnikov.“

Konji so zahrzali v bližini — šum govora je prišel od ognja... Vitez se je predramil.

Voda je pljuskala ob privezan čoln, grgrala, šumela... Vitezovo srce pa je polnila sladka gotovost, da se razbije turška sila ob moči križa, vtisnjenega v srca Slovanov. Bojeval se bo še dalje brez pritožbe — brez odmora — saj je to volja božja. Potolažen je stopil od straže do straže in se uveril, da bdi sleherna izmed njih. Vleklo ga je k ognju. Bajno je razsvetljeval svetlordeči plamen na hlodih okoli njega sedečo, čudno družbo. Iz platnenih, strganih in krvavih oblek je gledala rjava koža, krepke mišice. Glave jim je krilo pokrivalo iz gobe-drevesnice ali iz spletenega trsja; večini tudi le gosti, bujni lasje. Iz njih krepkih pesti je gledalo razno pretilno orožje: sekira, kosa, cepec, bat, sablja. Gole prsi so bile polne krvavih brazgotin — lica grozna: govorila so o pogorelem domu, o odvedeni deci, o osramočeni ženi...

Gosti drevesni plot jih je ločil od reke. Pred njimi se je vila cesta na Dolenjsko, nad njo se je kupičilo hribovje. Na nebu

so se tresle zvezde in menile, da se je zbral zbor viljenčkov k nočnemu čaranju. Pa so bili le kranjski, štajerski in hrvaški okoličani — ostanki današnje bitke. Med njimi so sedeli in čepeli do pasa goli, iz vode rešeni dečki, in si zavijali krvaveče noge s capami obleke. Njih robače so visele na drogih pri ognju. Tudi turban. Dragi kameni so lesketali v plamenu, metali tisoč isker... Nikomur ni bilo mar tega...

Tožno-živahni pogovor mož je umolknil, ko se je približal vitez. Sedel je na grčavo deblo. Plašno so gledali tlačani močnega tujega gospoda — srdito zraven Toneta sedečega Turka. Da ni bilo istega in Vilemirja — ej, Boga mi, ne bi se grel Turek tu! Aga je čutil srepe poglede in zeblo ga je kljub hrabrosti in kljub ognju. Videl je, da je v oblasti mož, ki ne štejejo na bogato odkupnino, ki ne hlepjo po dragih kamenih na ročaju njegove damaščanke, pač pa jih žene koprnenje, da mu porinejo nož v srce, da ga zdrobijo z bati, razsečejo s sekuro... Obupen, srdit je izraz na teh licih. In mladi kaur, poprej njegov suženj, sedi zraven njega... bogve, kake muke mu pripravlja raja?... Tako je ugibal Turek, vendar ni kazal strahu. Mirno je čepel na prekrižanih nogah, motril kmete z lepim, tožnim očesom in vzdihnil samo, kadar je zarezgetal zapuščeni Ibrahim. Ubogi zlatogrivec! Kako se mu bo godilo pri kmetu, ki ne razloči plemenitega konja od kobile-vozilke? Vpreže ga kmet h kravi — poorje ž njim njivo... Mesto laskavih besed bo slišal kmetovo sirovo rentachenje, čutil bič...

Aga še ni videl viteza. Močno se je razveselil, ko ga je ugledal. Vitez je, ne bo ga pustil druhal v plen, zamenjal ali dal ga bo v odkup. Slava Allahu!

Veselil se je aga v srcu, obličje mu je ostalo mirno, dostojno je čakal, da ga nagovori vitez. Ali pogled vitezov je hitel preko plemenitega Turka h kmetiškemu mladeniču. Gledal je Vilemirja in preletel mu je nežen izraz lice, kakor obsije nenadoma solnce pusto zimsko krajino; gledal ga je, kakor gledaš sen davne, divne prošlosti.

Bilo je nekaj plemenitega v tem mladeniču. Široko, od plavih las obvito čelo, podolgasto lice, krepki nos, goste obrvi in polne ustnice so kazale odločno, neupogljivo nprav, ki se ne plaši zaprek, ne truda; sanjavi pogled modrega očesa pa je svedočil mehko slovansko dušo, ki ljubi glas pesmi ob zvoku strun bolj nego žvenket orožja. Nežnamladost, ki je sevala s mladeničevega lica, je pričala, da je rast njegovega telesa prehitela kratko dōbo njegovih let. V pogledu, kretnji in besedi pa je odseval ponos, kakršen je lasten le članom plemenitih, starih rodbin, v katerih sta dedna junaštvo in slava.

Tudi aga je motril mladeniča — saj je spoznal tudi on, da tiči v njem nekaj posebnega... Tone je dregnil z gorjačo po ognju. Plamen je zaplapolal visoko, z dimom je zletelo tisočero isker v zrak in se razpršilo med vrbami.

Plamen je osvetlil vitezove junaške brke, igral mu v očeh in odbijal se ob oklepnici... Vitez je videl vseh oči z živim zanimanjem vprte vase. Potegnil je z roko preko čela, da prepodi ob dnevu poraza tako neumestne spomine sreče.

„Odkod si, moj junače? Živé še tvoji roditelji?“ je vprašal Vilemirja.

Mračna bol se je poglobila v modrem očesu, mladenič je povetil glavo, svetla solzabisernica mu je orosila lice. Z boleštnim nasmehom je odgovoril:

„Odkod sem? Bogve! Imel sem plemiške in kmetiške roditelje — a danes sem brez teh in onih, brez imena in pokolenja.“

„Kaj praviš? kako je to?“ Zgenil se je vitez, mladenič pa se je nasmehnil še bridkeje:

„Kaj je malo taci? Moji roditelji so umrli pod turško roko, odgajali in ljubili so me kmetje... Pa tudi teh kosti že leže pod razsipom upepeljene hiše, ki je bila moj dom...“

Vzdihnil je. Iz prsi vseh je odmeval ta vzdih. Vsi so gledali obupno v ogenj. Prav je imel mladenič: ni bil on edini brez doma in svojcev. Odkar je oplakala vila nesrečno Kosovo, se je razrušilo v sramoto Evrope ponosno bizantinsko cesarstvo in je dajala kleta nesloga Slovanov divjemu Azijatu de-

želo za deželo v dobrodošli plen — je stalo nad pogorišči vasi in sel nešteto sirot brez pokoljenja, brez rodu in krova! — Vitez je gledal vprašaje mladeniča. Ta je nadaljeval:

„Na neki gonji za Turkom je rešila kmetiška četa ranjeno ženo iz turških rok. Bilo je na hrvaški meji. Žena je umirala in izročila dete — mene — mojemu redniku... Povedala je samo, da je dete plemiške krvi, krščeno na ime Vilemirja — in je umrla.“

Molčal je, povetil glavo. Težko je pogrešati svojcev, še težje vedeti, da jih ne bo nikoli od nikoder.

Vitez je vstal in stisnil mladeniču roko: „Razumem in pomilujem te — pa ne obupaj — našel si prijatelja.“

Naglih korakov je odšel od ognja. Vilemir je gledal začuden za njim. Vedel je, da ni videl še nikoli tega viteza — in vendar bi prisegel, da ga je že videl... Znan mu je bil pogled in glas. Živo je prašal dolgega Toneta, čigar kratke hlače in jopica iz sive bukovine so izdajale sina drugih krajev, po domu in rodu viteza. Tone je nakremžil svoj bradati, dobrodušni obraz, zamahnil z debelo gorjačo in izpregovoril važno:

„Redko čast imaš mladenič, da ti stisne tak gospod roko... Pri moji veri! Ime Rihemberškega je znano vsakemu plemiču in kmetu po Goriškem. Gotovo je ‚silni vitez od Nerevte‘ slavnega rodu. Pa ne spodobi se hlapcu govoriti o tajnah gospodovih... Oh, gorke nam žalosti! Imeli smo gospodiča seboj. Bil je ko nageljnov cvet... Santa Maria! Saj pravim: doma bi bili ostali... Zapreš se v trdni grad in kihneš na tlačarja... Naš gradnik pa zmiraj na konju, na pohodih... Naša mala rožica, gospodinjica, pa pravi: Tone, skrbi, da ne bo stric stradal...“

Tone je potegnil kapo dolgočopko v čelo, da zakrije solzo za „nageljnovim cvetom“. Plamen je prasketal, voda je šumela, drevje šepetalo... Še je bučal grozne bitve strašni šum v ušesu mladeniča, oko je še videlo gorečo streho zavetišča mladih dni... In ker se izlije slovanski duši vsako prekipeče čustvo v pesem, je zapel Vilemir z globokim,

grozečim glasom, krvavo davorijo: „Kdor nam rod in dom zatira, on pod koso naj umira...“ Bojna pesem je donela preko reke, obljubovala mrtvim osveto, sovragu muko, smrt...

Raztrgani, okrvavljeni možje in dečki so poslušali, stisnili orožje in zapeli za njim. Mučno je motilo tako petje tišino noči. Grozno je zašumela Sava, strašno zašepetalo drevje, vse je ponavljalo prisego smrti, maščevanja. Bled je poslušal aga grozni odpev. Tone se je stresnil:

„Kako pagansko pesem pojete? Ah, da vas sliši naš nunec!... Mrtvim je treba molitve, ne kletve...“

„Kje si slišal to pesem, mladenič?“

Razburjen glas je vprašal. Vitez je stal pred mladeničem, ki je odgovoril sanjavo:

„Ne vem. Zazdelo se mi je kakor v sanjah, da sem sedel že tako pri ognju, da so gorele vasi in peli raztrgani, divji možje to pesem; — sama mi je privrela na usta.“

Ti spomini. Ali ni to napev hajduške pesmi in besede skoraj iste? Kolikokrat jo je pel pregnani knez na porušenem domu sreče z brezdomnimi hajduki.

Straža je prihitela:

„Ob Krki prihaja četa Turkov s plenom in vjetniki.“

„Nadnje!“ je vzkliknil Vilemir in skočil na krvaveče noge. Stresnil je lase kakor mladi lev grivo in se ozrl po svojih tovariših. Vitez se je nasmehnil.

„Nadnje!“ so ponovili vsi enoglasno, vsi so skočili na ranjene noge. Niso čutili več bolečin, samo veselje, da bodo rešili brate sužnosti.

Tone je pogledal svojega gospodarja, stisnil gorjačo in rekel: „No, pa naj bo; le nadnje!“

Tudi Turek se je zganil: Bližajo se rojaki, rešitev... Napel je roki, da pretrga vezi... Zaman. Stotero pesti se je dvignilo.

„Nazaj!“ je velel vitez. „Tone, zveži mu še noge in zamaši mu usta. Vi drugi pogasite ogenj. Pripravite se.“

Tone je posmukal pest listja z bližnjega drevesa in ga zatlačil Turku v usta. Vzel je

močen jermen iz torbe-popotnice in mu zvezal noge. Aga je sopihal in obračal oči. Tone ga je tolažil, da ne bo tako hudo, in ga vrgel za drevesni plot. Padel je v mehko posteljo večletnega, sprhnelega listja in blata. Neugodni duh plesnobe mu je silil v nos, mokrota je udarjala skozi svileno obleko. Zvijal se je in se ukopaval čimdalje globlje v grez.

Ogenj je ugasnil z jeznim sikanjem, dim se pokadil v srditi megli. Vitez je razstavil može in mladeniče ob cesti. Vsak je hotel biti prvi. Vsak je stal, preteč kot teman oblak, vsak je stiskal orožje k srcu.

Od Krke je prihajal nejasen šum. Bližal se je vedno bolj. Že je razločilo tenko uho topotanje konj, korake peščev, klice: „Na pomoč, bratje!“

Klicali so brate, upali rešitve . . . Na njihov klic pa je odgovarjal pok biča. — — Živeje je zakročila kri po žilah teh, ki so čakali, trdneje so stisnile roke orožje — v udih se je potrojila moč . . .

III.

Svetla kraljica noči se je umikala za goro. Priroda se je bila ogrnila v molko-nemi plašč. Drevje se ni genilo, trava ni šepetala, voda se je potajila. Nočne ptice in zveri so se poskrile po brlogih. Noben glas ni motril jutranjih sanj zemlje in neba. Potem je počila zora, nebo je zardelo od radosti. — Zdanilo se je. —

Po gozdih okoli Brežic je oživel. Trde roke so odmikale rosne veje, težke noge so stopale trudno po mokrem mahu, plašen pogled je hitel v dolino, ki je tiho ždela v jutranjem mraku. Počasi so se razločila izmed varnega zavetja dreves beloodeta ženska bitja. Pa to niso bile vile gozdarice, namenjene zarajati jutranjico v slavo vstajajočega solnca. — Pod belo odejo plahit so se skrivala bedna bitja, plašna srca ženâ, mater.

Nežni otroci so dremali v njihovem naročju, in drobni glaski so prosili: „Mama domov — k atu! Mama kruha — lačen!“

Težko so vzdihnile žene: „Uboga deca — kruhek je zgorel — doma ni! Ateka je

vzel Turek!“ Pritisnile so zdihovaje otroke k sebi in se spustile v nizdol, proti bojnemu polju.

V vrbju onkraj Save se je zazibalo. Veje so pokale pod brezobzirno roko, pesek se je udajal pod težkim kopitom natovorjenih konj. Voda je zapljuskala. Na prelivajoči se zibelki valov se je zanihal čoln, začul se je udar vesla . . . Ozki nos čolna je rezal vodo proti levemu bregu. Glava pri glavi je sedela v lahkem lesu, roka pri roki je stiskala orožje, pa glasu ni bilo iz nemih ust. Čoln je priplul k bregu — in izkrcala se je trudna četa nočnih stražnikov. Ustavila se je na bregu in čakala. Čoln se je vrnil, hitel — in zopet donesel nov tovor.

Globok glas je pretrgal molk.

„V mestu je še vse tiho . . . Pohiti, Vilemir, naznani gradniku, da je okolica prosta. Tone, pojdi za mladeničem v grad. Preskrbi tam Turkovega konja in plen. Možje, hvala vam na hrabrosti! Zdaj ste prosti, plen vam razdeli gradnik o priličnem času.“

V rdečem žaru zarje se je zasvetila čelada tujega viteza. Pred njim se je poklonil vitki mladenič, skočil na konja in izginil med drevjem. Tone se je obotavljal pri konjih in opomnil boječe:

„Kam pa vi, gospod? Pazite — pazite! To-le drevje se mi zdi nevarno: lahko se skriva turški hlačar za njim . . . Z menoj bi jezdili v grad! Saj je zadosti, da smo izgubili našega bubeca . . . Oh, kaj porečejo naša gospodinjica?!“

„Molči in pojdi, nekaj mož ti pomaga.“

Viteza je zakrilo vrbje. Po produ je zaskrtalo, po pesku je zadršalo. Z utripajočim srcem je šla večina za vódjo na polje poraza. Le par Hrvatov je ostalo pri konjih in motrilo s krviželjnim pogledom na konja privezanega Turka. Nevoljen se je zadril Tone:

„Kaj streljate z očmi vanj! Namesarili ste se nocoj . . . Hajd naprej!“

Zdajci je zabrnal po zraku mil glas zvona. V gradu se je oglasil rog. Tone je srečaval množico, ki je hitela skozi odprta mestna vrata. Speli so z raznih strani k istemu kraju.

Nad Brežicami se je dvigalo solnce. Zardele so gore, zapele ptice. Biserno so za blestele rosne kaplje, zažuboreli so potoki, glasneje je zašumela srebrna reka, lepa Sava. Vse je radostno pozdravljalo življenja svetli vir. Žal, obsvetilo je solnce tožne ostanke vasi, visoke kupe mrtvih, in vničene setve na pomendranih poljih. Stotero solznih oči se je uprlo vanj:

„Zakaj nam siješ tako žarko na dan nesreče? O solnce! Ni ti mar, da obsevaš

BERTEL THORWALDSEN.

KRŠČANSKA LJUBEZEN.

naše mrtve nade . . . Skrij se za črne oblake, ker danes nas žali tvoj svetli soj!“

Pa solncu ni bilo mar solznih oči. Prihajalo je oddaleč, na dolgi poti je videlo, da plače povsod človeštvo. In više se je dvigalo v ognjeni lepoti, zemlja se je kopala v zlatem žaru in razkrivala dragemu ženinu lepoto svojih gorâ, gozdov in rek. V svežem zelenju so zablestele iz prozorne jutranje megle z gostim lesom pokrite visoke glave Uskokov, Bizeljske gore in Lju-

belja vinorodne glavice. Podolgato, ozko je vstajalo na strmem bregu Save zidano prastaro selo Brežice.

Močni pas notranjega zidu, ki je varoval mesto od kopne strani, je še stal ponosno in trdno, zunanjih okopov pa so se držali le pretrgani kosi. Med razdejanimi kupi kamenja je ležal marsikateri Turek — s prekloro glavo:— Malo pred mestom sta se objemali šumeči sestri Krka in Sava in tekli skupno skozi lepo, z nizkimi griči okrašeno planjavo mimo šumečih gozdov in gajev. — Polje je bilo po-teptano in opustošeno. Po vinogradih niso objemale več trte visokega kola. Z zlomljenih, ožganih vej dreves je gledalo črno tramovje hramov in hiš. Po dvoriščih so ležali ostanki razvlečenih, vničenih stvari . . . Tožno je bilo vse to, in vendar lepo v bisernem svitu rose. Ponočna ploha le bila oprala zemljo vseh madežev in je izmila srage potu, krvi in poslednjo solzo z lic mrtvih junakov ob Savi. Čista so bila zdaj njih lica, čista in tako mirna! Zaprlo se je oko, roka je izpustila smrtno orožje. Mir, globok, neporušen mir je vel z veličastnimi perutmi nad tem poljem. Krščeni in nekrščeni so ležali v hladnem objemu Morane . . .

Prihiteli so nočni četniki, možje in mladeniči, pogledali čista, mirna lica in pogledali sebe. Zažarele so grde lise krvi. Rdela je na licu, na rokah, držala se v grdih pegah obleke, zmešana z možgani je lepela strjena na batu, na cepcu in kolu . . .

Seveda, saj so se bili. Bili? Ne, pobiljali so.

Morečo željo maščevanja so ohladili v krvi. Sekali, tolkli so že mrtva trupla in vlačili oplenjena v Savo. Radost je bila takrat v srcu, velika, divja radost — sladko je bilo maščevanje. A zdaj so se sramovali pred belim dnevom . . . Spustili so krvavo orožje v travo, umili so lica z roso in se bližali mrtvim. Tačas so dospеле tudi žene z otroki. Položile so otroke v travo in se vlekle s klecajočim kolenom, plašnega pogleda med mrtve . . . Začudeno so gledali otroci za njimi. Čemu spi toliko mož in konj v travi? Kje je atek, zakaj joče mama? . . . Spustili

so se v zategnjen, žalen jok, kateremu je odgovarjalo lajanje psov, krakanje vran. — Oprezno so hodile žene med mrtvimi, prevračale kupe, obračale na licu ležeče. Srečale so se z iskajočimi možmi, prašale se s pogledi . . . Tu se je vrgel ta, tam oni čez najdeno truplo, slišal se je vzdih — jok . . . Ali le rahlo, pritajeno, da se ne moti mrtvih veliki mir.

Pred veličastno podobo od solnca obzarjene smrti se je ustavil knez Radivoj, snel čelado, jeklene rokavice in sklenil roke. Solnce je obsevalo bujnolaso glavo, mađeže krvi in luknje na oklepnicah, na spodnji suknji in dokolenicah. Vitez se je prekrizal. Pogled mu je visel na kupu trupel, srce je sililo tja, a ustavljala se je noga. On sam je bil nasul krvavo mogilo na mladega oprodo.

Od mesta sem je prihajal šum. Zemlja se je zatresla pod težkim korakom. Zašumelo je plašnih glasov — truma meščanov, tlačanov, ženâ in otrok je hitela mimo Radivoja — svetla družba vitezov ga je obsula.

„Bog s teboj, junače!“ je zagrmelo iz krepkega grla, železna roka mu je stiskala desnico. Krog njega so se zibale ponosne perjanice, se svetili dragoceni balčaki ob meču kranjskih, koroških, štajerskih in hrvaških vitezov. Razen starega viteza s sivo razmršeno brado, so ga gledali in pozdravljali vsi z radostnim začudenjem. Šumelo je prašanj na ustih in očeh — ali prvo je morala biti molitev, žalosten pozdrav mrtvim junakom. Sneli so čelade, nagnili glave.

Bili so vitezi svetu znane slave. Stare in nove brazgotine na obrazih so pričale glasno

o njihove n junaštvu. Pa včerajšnji dan je videl njihovo sramoto. Bežali so — prevelika je bila sila — bežali so za varno zavetje mestnega zidu. Njihovi oprode, moštvo pobito ali zasužnjeno . . . Smejal se bo oholi Turčin krščanskim pašam. Po hanih se bo pela pesem o begu kristjanov. Gladil si bo

KODANJ: PRIZOR Z ULICE Z OKROGLIM STOLPOM.

Turek brado in ustil se bo: „Moja je dežela ob Savi, Krki in Dravi — velik je Allah in Mohamed!“

Stari vitez je pristopil k Radivoju:

„Govorite, hrabri vitez: Ste li vi svetl Jurij? Ste vi pognali poganskega zmaja izpred našega mesta? V skrbeh smo prečuli noč, čakali napada od vodne strani, menili, da je

zvižaja, ko je sledilo velikemu vrišču bojno molčanje . . .

Radivoj je pogledal neznanega govornika in si domislil, da mora biti stari mož brežiški gradnik. Odgovoril je s krepkim glasom:

„Ne prašaj, Fran, po činih brzokrilega zmaja, veruj, da je zmožen prepoditi celo vojsko . . . Ne poznaš junaka po licu, kakor ga pozna večina izmed nas — ime Rihemberškega pa ti gotovo ni neznano . . .“

Gradnik je sklonil sivo glavo in stiskal roko Radivoju:

„Srečno oko, ki vidi junaka tako znanega imena, v čast si štejem, da smo dolžni tako slavnemu vitezu hvalo za rešitev gradu. — Govôri, junače, ali te je vrglo iz oblakov? Res, kjer se ponaša bunčuk, tam se sveti tvoj meč! Neutrudni sekač turških glav, kje je tvoje desno krilo?“

„Po dolgi odsotnosti sem se vračal skozi Kranjsko proti Rihenberku. Videl sem sled turškega kopita, slišal, da se bo bil boj pri Brežicah. Prihitel sem — prekasno, da bi ustavil naglo prodiranje. Sekala sva z Vukičem, Tone je mahal za mano. Mladostni ogenj je prevaril Vukiča. Obkolili so ga — zaman sem se trudil, padel je kot junak . . . Gospod ga vzemi v svoje krilo! — Tropa janičarjev se je vrgla na mene, prebodli so mi dobrega šarca. Vrgel sem bega raz vranca, zajahal ga in nasekal Vukiču mogilo. Padel je vaš vodja raz konja, nastal je splošen divji beg . . . Turke so podili, pobijali . . . Moj Tone me je opominjal, naj se vrnem. Ob Savi sem ustavil bežeče kmete, zastražil sem mesto. Mislil sem si, da poskusi Ahmet zakuriti v mestu. Zgodilo se je — udaril sem nenadoma nanj. Tema pred nevihto je bila tako gosta, moja četa je napadala tako besno, da je menil Turek, da je prišla velika vojska iz Kranjske . . . Pobral je šila in kopita . . . Zastržil sem levi breg in poznavajač turške navade sem pričakoval za plemenom razkropljenih čet. Glejte tam mlade junake, zarobil jih je Osman, pa rešil jih je pogumni vodja, mladenič, skoraj še otročjih let. Tem smo prišli s čolnom na pomoč.“

„Slava vam, gospod tovariš“, se je razveselil gradnik, „škoda bi bilo mladeničev, posebno gosposkega kmeta Vilemirja. Povedal mi je, kako je bilo in da ste zajeli tudi turškega ago.“

„Pozneje smo zajeli večjo četo. Vodila je obilni plen in vlekla ujetnike, privezane h konjskim repom, saj veste . . . Hej! kako so se vrgli tlačani ob tem pogledu na sovrage . . . Tisti mladenič — Vilemir — je bil kot ris. Porezal je vezi zaplenjenih, in tudi ti so planili na rablje . . . Lehko bi bili polovili nekaj živih — jih hranili v zameno ali odkup — pa ti besneži so pobili in sesekali vse . . . Še mučili bi jih, da ni bilo mene in — Vilemirja.“

„Da, Vilemir ima prvi glas v kmetiškem zboru“, je rekel gradnik s čudnim nasmehom. „Pa kje so, slavni vitez, rešeni Dolenjci? Povedali bi, kako je tam . . .“

„Kako je?“ je ponovil bridko Radivoj. „Požgana, poropana je Dolenjska — rešeni so hiteli domov, da pokopljejo mrtve, ležeče po oskrunjenih cerkvah, po porušenih taborih.“

„Pomagaj gospod Bog! Kje pa je Šenk, naš nesrečni vojskovodja?“

„V rokah Ahmed-paše. To mi je povedal moj Turek. On pravi, da bo izpustil paša Šenka za denar.“

Gradnik je ril z roko po sivi bradi.

„Tako se nam godi, gospôda, vitezi, tako! Kje je naše plemstvo? Kje so vam oprode? Tlačani? Posekani — in če niso, jih vleče Turek v mučno sužnost. Kje je cvet naših deklet? V haremu. Naša dika, krepki fantje? Kot janičarji prihajajo in pokončujejo rojstni kraj . . . Koliko tisoč naših je odgnal nekaj let sem Turek iz naših dežel. Čudno, da nas je sploh še kaj. Osem ur dolgo vrsto nesrečnežev je gnal predlanskem mimo Celja. Iz Kranjske samo enkrat, manjših ropov ne štejem, okoli 30.000 . . . Kdo bo obdeloval polje, — kdo branil deželo?“

Možje so poslušali in kimali otožno z dolgobrkimi obrazi. Vitez, širok in močan ko hrast, je udaril z železno roko po velikem meču in rekel z močnim glasom:

„Mi, dokler nas je kaj! Ne boj se, Fran, rod junakov ne izumrje; ko odstopimo mi, zavzamejo naši otroci naša mesta.“

„Prav tako, hrabri Herbestein“, mu je stisnil drug junak roko, „mi smo oklep, ob katerem se zlomi kriva sablja, s svojo krvjo varujemo meje krščanstva.“

„Zapuščeni od vsega sveta, zastavljajmo siloviti naval s svojimi trupli“, je pristavil Mokronoški.

„Znan je Turku vaš meč, gospôda“, se je poklonil Radivoj, „da ni vas, bi sedel kmalu naslednik Mohameda na Dunaju, na sv. Štefanu bi se svetil polumesec.“

Ponosni Višnjegorski, čigar ime je slovelo v devetih deželah in do samega cesarja, je grizel konec dolgih brk in izbruhnil:

„Prevelika teža je pala na naše rame — ne zmoremo. Evropa je gluha za naš klic. Prosil smo pomoči papeža in cesarja . . . Pisali smo lani v Rim, da nam ne kaže drugo, kakor oditi iz dežele . . . Rad bi pomagal papež — ali ni Kapistrana, da bi dvignil svet z gorečo besedo, ni Sibirjanina junaka, ni Sekule. — Cesar, tudi on stori, kar more. Razpisal je turške davke, dal obzidati naše trge, jim podelil mestne pravice in določil gotovo število vojakov. Storil bi več — pa mu nagaja trdovratno nemško plemstvo, s katerim se pogaja že leta in leta za izdatno pomoč proti Turku.“

„Cesar?“ se je nasmehnil glasoviti Krištof Lambergar, in zagorela je na bledem nosu brazgotina, sled nemile turške sablje. „Friderik ima drugih skrbi. Škofje, stanovi, dedščine, Matjaž in denar mu delajo večjo preglavico nego Turki. Glejmo, da storimo sami, kar moremo.“

„Drugič moramo biti previdnejši“ — si je upal opomniti mladi Cveteški, „včeraj smo drli res preneumno v svojo pogubo. — Toda glejte, gospôda, Šenkov sin, Janko, hodi med mrtvimi; gotovo išče očeta“

Pogledi vseh so hiteli k dečku, ki je hodil v modrem baržunu, pepelnate kodre do ramen, ko divna prikazen po polju smrti. Moralo mu je biti komaj štirinajst let. Lahk kratak meč, ki pač še ni videl krvi, mu

je visel ob svetlem pasu, suknjica je bila lepo vezena, čapka v roki modra, z belim peresom.

Višnjegorski je poklical rahlo dečka. Prihitel je. Modro oko mu je gledalo polno pričakovanja in strahu, otročje obličje je bilo blede, solzno. Mrka lica mož, ki so bili vajeni poboja kakor vsakdanjega kruha, so se ublažila. Višnjegorski je objel dečka in mu govoril ljubeznivo:

„Ne išči očeta pri mrtvih, Janko. On živi. Sicer je zaslužjen, pa Ahmed-paša ga izpusti za odkup. Zato ne žaluj, Janko, še boš videl očeta.“

Deček je sklenil roki in se ozrl hvaležno v nebo:

„Zahvaljen bodi Bog, da je oče živ! Z našo revščino ga ne bomo mogli odkupiti; gradič so nam porušili Turki, tlačane so odvlekli. Pa bom hodil od gradu do gradu — prosil . . . Samo če Turek ne muči očeta.“

Solze so zaigrale v mladih očeh in tekle po bledem licu. Vznemirili so se mrki možje. Ta je tiho klel, oni je stiskal pest. Solze! Junaki so gledali rajši kri. Radivoj je stopil k dečku in mu otrl solzo: „Uteši se dragec, najde se tudi med Turki človek! Misli tudi, da smo dolžni kaj pretrpeti zaradi križa . . .“

Deček je kimal — ali solzni potok se ni dal ustaviti. Rožljali so meči, zvenejele ostroge . . . Lambergar je planil:

„Doklej, gospôda, nam bo odvajal Turek naše plemstvo v sramoto! Ah, da mi je pobiti vso Turčad s tem svojim mečem!“

„Zaupajte hrabri vitezi! Gospod prepušča le za hip, da zatemnuje slava Njegovega imena. Prej ali slej se mora ukloniti križu, krščanski misli, ves svet. In en hlev bo in en pastir!“

Slaboten glas starčka je izgovoril te besede, med bojevnike je stopil mož miru, pod težo let sklonjeni, častitljivi brežiški vikarij. Žalostno so viseli sivi lasje v nagubančeno čelo, blede je bilo velo, blago lice, iz živih oči pa je seval žarek prepričanja.

„Tako daj Bog!“ so vzdihnili vitezi in se začudili: „Vi tukaj, častiti oče! Zakaj se trudite na ta žalostni kraj?“

„Pokropit sem prišel mrtve ovčice in maševat za nje in za žive.“

„Krasna misel, častiti“, so priznali vitezi. Bili so zelo potrebni tolažbe, po slabotnem starčku naj prihaja krepkim možem. Že sta prihajala od mesta Vilemir s cerkovnikom; nosila sta lesene dele preprostega oltarja, ki je služil navadno le o sv. Lovrencu svojemu vzvišenemu namenu, ko ni mogla sprejeti majhna farna cerkev vseh čistilcev farnega patrona in je opravil sevniški vikar sveto daritev pod milim nebom. Poleg Vilemirja je hodila majhna deklica. Oddaleč bi mislil, da je otrok, v bližini pa si spoznal, da je le zaostale rasti.

„Bleda prihaja“, je dejal nevoljno gradnik, „mar je to prizor za njo?“

„Molila bo z nami“, je odgovoril vikarij. Vsi so se ozrli na deklico. Živa rdečica sramu ji je stopila do čela pri pogledu na viteze, a prepodila jo je smrtna bledica, ko je zagledala mrtve... Ustavila se je zraven strica vikarja. Visoki in močni vitezi so gledali z žalnim pogledom usmiljenja slabotno bitje.

Vilemir se je spretno sukalo pri delu. Kmalu je stal oltar v častni straži dveh vitkih topolov. V lesenih svečnikih so gorele voščence. Vilemir je oblekel vikarja v belo haljo, ga odel s krasno vezanim plaščem, položil veliko mašno knjigo na oltar in pokleknil za strežnika zraven Janka. Koleno pri kolenu so klečali v rosni travi vitezi, meščani in tlačani. Topoli so šumeli. Bledi plamen sveč se je sramoval žive solne svetlobe, zvijal se je in trepetal. Solnce je zlatilo krasno pisane, častiljive črke stare glagolice. Svečenik je opravljal mašo po obredu oglejske cerkve, čital jo v milozvenečem jeziku trpinov.

Po dokončani daritvi je šel vikarij med mrtve in jih kropil. Vitezi so vzeli sveče z oltarja in svetili. Oblaki kadila so se gubili po svežem jutranjem zraku... Iz vseh grl se je razlival po rosni krajini pretresljivi: „Usmili se, Gospod!“

Petje je utihnilo. Dim in duh kadila se je izgubil. Plemiči so iskali svoje prijatelje

in podložne med mrtvimi. Bilo je prepričati se: kdo je mrtev, kdo odgnan... Gradnik je hodil od gruče do gruče, prašal, štel: bilo mu je pripraviti pogreb.

Med žalostnimi je hodil vikarij s tolažečo besedo. Izbruhov divje bolesti ni bilo slišati. Če je bilo tudi oskrunjeno telo dragih mrtvih, če je zevala krvava rana mesto ušesa, nosu... če ni bilo roke, noge, glave... Verovali so, da se je dvignila duša nedotaknjena, cela — da vstane isto telo v novi lepoti ob dnevu vseh dni.

Kriva sablja se ni mogla hvaliti, da bi bila porazila veliko število vitezov. Te so odnašali urni konji — branilo jih je jeklo in železo. Kmetov, tlačanov pa je ležalo kot snopja za ženjicami.

Rihenberški se je približal piramidi trupel. Za njim je prihitel Tone. Na mig gospodarjev je jel odkladati trupla. Razkril je telo mladeniča, ležeče v mlaki strjene krvi, pol života pod konjem, noge še v stremenih.

Tonetu je mignil blede gospodar. Prenesla sta truplo v čisto travo. Tu je ležal mrtvi junaček, kakor mlad hrastič, posekan, pobit... Onemogla je visela glava, desnica pa se je še oklepala za mlado roko pač pretežkega meča... Vendar bi pričali dragi mrtvi, da se ni utrudila v sukanju in sekanju, dokler ni odbežala s krvjo moč življenja...

Prihitelo je moško in žensko, občudovalo, obžalovalo mlado viteško drevo. Rihenberški jih ni slišal. Klečal je pri mrtvecu, odpel mu čelado. Grda rana se je pokazala. Poprej bela svilena marama se je pordečila... Z rahlo roko jo je snel vitez z vratu mrtveca in mu jo položil na hladno srce...

Z nežnimi prsti jo je vezla Romana in jo podarila mlademu prijatelju na prvi pohod. Častno jo je nosil mladenič — sedaj naj počiva z njim...

Žalosten je motril Rihenberški mrtvega. Sedaj tako bledega, sicer vedno žive rdečice žarečega lica so se držali s krvjo napojeni črni lasje. V boju se bliskajoče vesele mlade oči, vedno k glasni pesmi pripravljena usta — zaprta — mrzla...

V veliki bolesti je zastokal hrabri vitez Radivoj:

„Pomiluj, Gospod! Kje umirajo tužne Bosne nesrečni sinovi! Ah, nam pregnancem ni sojeno počivati v sladkem krilu rodne zemlje . . .“

Vrla roka se je dotaknila rame žaljočega viteza, drhteč glas ga je tolašil:

„Ne žaluj, če umrješ tu ali tam: Vsa zemlja je Gospodova last! Bridek nam je ta dan — pa tudi ta mine, moj sin, ker minljivo je časno trpljenje!“ (DALJE.)

GRIŠA:

VIHAR NA MORJU.

Pod vetrom kostanji šume,
ob dušo mi morje bije,
v viharo brezkončnost se lije
morja svobodni ukaz.

V prah se drobijo skale,
oskrunjeni stari maliki,
bogovi prastari, veliki
skrivajo plašni obraz . . .

Sam Pozejdon kraljuje
nocoj v svoji slepi oblasti
in meče v naročje propasti
Gejin slabotni rod!

Obstoj, krvnik brez postave,
ki trupla moriš črviva,
glej, duša je neumrljiva —
ne dvigaj krvavih rok! . . .

GRIŠA:

ENA ŽALOSTNA.

Težkó je na svetu meni,
popotniku brez ceste,
težkó je življenje meni
brez družice zveste.

Ni je v urah težkih
k meni roke srebrne,
da mi čelo obriše,
da mi solzo utrne . . .

Prijatelji so moji
temni gozdovi,
bolne, brezplodne želje
moji sinovi.

V boli so pognala
brez brstov in cveta,
žalostna, brezupna
moja mlada leta!

LEA FATUR:

VILEMIR.

ROMANTIŠKA POVEST IZZA TURŠKIH BOJEV.

(DALJE.)

IV.

Bil je žalosten pogreb. Široke, nelepe, so zevale krste, zbite od nevešče roke. Od cerkve do vode, po blagoslovljeni zemlji so se svetile lopate. Prst je rastle v visoke črne kupe, jame so se globile. Druge, široke in globoke jame je pripravljala urna roka na samem bojnem polju, v neblagoslovljeni zemlji.

Prinesli so krste k mrtvim. Bil je že čas. Močno je žgalo poletno solnce, na truplih so se kazale črne maroge: prst je hrepnela k prsti. Sami so polagali vitezi svoje tovariše v preproste domovinke. Zvon je klenkal . . . Vihar in ljudstvo molilo . . . Zadnjega so spravili mladega Vukiča, prezgodaj vtrgani cvet. Stali so vitezi okrog njega, Vilemir je smuknil skozi železno steno ohlepnic in zakril blede mrličevo lice s tenkim natičjem. Pogled mu je obvisel na meču . . . Rjavel bo v grobu . . . Rihenberski je umel ta pogled. Sklonil se je nad mrtvecem in rekel:

„Odšel si v deželo miru, moj Vuk. Dobro si sukal meč, zgodaj si dosegel venec slave — a zdaj pusti . . .“

Rahlo je vzela meč iz otrpnele roke in ga dal Vilemirju:

„Vreden je junaške roke. Darujem ti ga v spomin na nesrečno bitko, v priznanje hrabrosti. Pretežak bo še za tvojo roko, pa privadiš se ga do druge bitke, do časa naše zmage . . .“

„Kaj menite — pretežak, gospod vitez?“

Rdečica je zalila lice mladeniču, oko je zaiskrela. Vzel je meč v desnico in segel z levico za pas . . . Vzklik začudenja je ušel vitezom, vzklik veselja tlačanom. In Sava je zašumela mogočno pesem o junakih, ki so

padli v boju za križ, o junakih, ki bodo padli, o zmagovalni misli, ki bo prevladala vse rodove, preživela vse veke . . . Radost je polnila srca gospôdi in tlačanu. Vitezi so umeli, da ne premine borba za vzore ž njimi — srca kmetov pa je polnila divna zavest: tlačan vihti pred gospôdo plemiški meč, močan je tlačan, vstal bo, priboril si svoje staro pravo . . .

Vilemir je vtikal meč v nožnico. Radivoja je izpreletela hipno neka misel. Slovesno je dejal mladeniču:

„Meč je tvoj, mladi junak, ali vselej se je sukal v moji družbi in službi.“

Z roko na meču se je poklonil Vilemir:

„V bitvi in na potu, v ognju in v vodi, v življenju in smrti gospod!“

Udarila sta v roke pred živimi in mrtvimi svedoki. Vitezi so čestitali Radivoju na oprodi, Vilemirju na gospodarju: Gradnik je molčal osupel, vikarij se je smehljal: bilo mu je ljubo, da dvigne mladi orol krila . . . Tlačani so gledali očitaje mladeniča. Bledino krasno oko se je zalilo s solzami . . .

Sprevod se je pomikal, vitezi so nosili viteze, tlačani sotrpine na zelenih nosilnicah iz mladih vej. Brez krste jih položé v grob — kdo bi stesal toliko krst v kratkem času . . . Zvon je tožil, stokal . . . Viteza, ki ni imel prijatelja, da bi ga peljal na dom, so zakopali zraven cerkve, druge so postavili v krstah v svetišče. Ko so pokopali svoje, se je vrnil gradnik s tlačani na razhojeno in poteptano polje. Pobrali so orožje mrtvim in znosili trupla v globoke jame. Potem je bila sedmina. Gospôda jo je obhajala v gradu, tlačani so posedali po cerkvenem zidu in na svežih grobeh. In dolgo v noč so gorele plamenice in dolgo so odmevale v nižavo tožbe:

„Mož moj predragi, komu si me zapustil? — Oče moj mili, komu si sirote izročil? — Brat moj edini, kam si šel od mene? — Ženin moj dragi, s kom si se zaročil?“

Proti jutru je umolknila tožba. Trudne glave so obležale po svežih grobeh kraj utrinjajočega stenja. Sanje so pričarale revam prejšno srečo: Bivali so v rodni koči, v družbi izgubljenih dragih... Ne dolgo — zvon se je oglasil, sivi mrak mladega dneva je klical bedne k novim težavam. Vzdignili so trepalnice — izginila je sladka vaba sanj, mrzlo jih je gledalo krute resnice hladno oko. Blagor mrtvim!

Skozi podolgasta okna je pogledalo jutro tudi v cerkev. Po njenem nizkem prostoru se je vlekel težak sajast dim dogorevših voščenic, večna luč je trepetala v zadnjih pojemljajih. Ob krstah so sloneli dremajoči vitezi. V vznožju stranskega oltarja je ležal Janko, prijazna roka mu je bila podložila blazinico z oltarja pod mlado glavo. Tožni vasovalci smrti so se zganili ob glasu zvona. Vetrič je zapihal skozi odprta vrata, sveče so zaplamtele živeje, večna luč je ugasnila. Tedaj so vitezi zadržali v svežem jutranjem hladu.

Lahkih korakov je šel Vilemir po cerkvi. Poklonil se je vitezom, prižgal ugaslo luč in odkril oltar. Cerkev se je polnila. Tiho so stopale gole noge tlačank in dečadi, težko so, tolkli škornji mož po kamenitem tlaku — v ranem jutru si je iskal človek v svetišču tolažbe za tožni dan. Po maši je oživila edina ulica mesta. Uprezali so, kar je bilo, konje ali voli, v težke vozove in jih zapeljali pred cerkev. Ti vozovi so bili pripeljani na ukaz dežele, ker je moralo dati v slučaju vojske vsakih dvajset kmetov tak voz, na njem dva krampa, dve lopati in seženj dolgo, močno vrv. Vozovi so bili namenjeni za obrambo, danes pa bodo služili v poslednjo pot padlim plemičem. — Dno voza je ukazal gradnik pokriti z zelenimi vejami. Ko so naložili krsto, so jo pokrili zopet z vejami, in pritrdili na pokrov čelado in orožje tistega prebivalca lesenega, ozkega doma. Ve naj svet, da se vrača vitez iz poslednjega boja...

Pri vsakem vozu je stala častna straža dveh mož z gorečimi smolenicami.

V grajski dvorani so pili razhodnico. Junaki so si stiskali desnice in prisegali, da so pripravljene vsak čas oprati sramoto poraza s svojo krvjo. Višnjegorski je naročal obmejnim, naj si utrdijo domove, pazijo zvesto na vruga in poročajo urno o vsakem sumljivem gibanju. Lambergar je obetal, da razloži cesarju stanje dežele, in rotiti viteze, naj stojé neustrašeno na braniku domovine. Turjaški jih je opominjal, naj ne pozabijo usužnjenih bratov. Po gradovih bo pobiral Janko odkupnino, naj mu gre vsak na roke, dá, kolikor more, in ko se dovolj nabere, naj gre izveden mož z dečkom na Turško. V veliko veselje Jankovo se je Vladimirovič obvezal, da pojde z njim v Carigrad. Govoril je navdušeno o vzvišenem smotru njihovega bojevanja, o pogumu, ki ne upade v nesreči, o zmagi, ki mora slediti praporu križa. Izrekel je željo svidenja, ne pri pe-neči čaši, ampak v bojnem trušču...

Gradnik je nazdravljaval v vznešenih besedah živim in mrtvim junakom, se spominjal zaslužnjenih, katerim naj Bog podeli stanovitnost v trpljenju, pozival viteze v novo bitko pred Brežice in končal: „Da se zdravi vidimo na polju slave!“

„Tako Bog daj!“ je zagrmelo po dvorani; junaki so se objeli in poljubili. Up na prihodnjo zmago jim je oživil pogled in dal moč, da so stopali odločnih korakov pred cerkev, kjer se je gnetlo vse okrog vozov. Zvon je zapel. Drhteči glas vikarija je odmolil, tresoči glasovi so mu odgovarjali — vozovi so se jeli pomikati. V molitvi in petju so jih spremljali vitezi, meščani in tlačani... Za sprevodom so vodili hlapci osedlane konje.

Tako so prišli do razpotja, kjer se križa cesta in vodi na Hrvaško, na Kranjsko, v srce Štajerske in na Koroško. Tam je blagoslovil vikar še enkrat žive in mrtve. Janko je objel Radivoja in prikimal Vilemirju. Odhajal je v spremstvu Višnjegorskega. Vitezi so pozdravili, zajahali in odšli po raznih potih za daljnimi cilji...

Kolesa so škripala, kraguljčki cingljali, baklje se kadile, konji udarjali . . . Iz nizkega zvonika je klenkal zvon. Vikarij je globoko vzdihnil in si pokrtil sivo glavo. Ti preštevilni pogrebi so ga boleli v dušo, sramota, storjena križu ga je tlačila k tlom.

„Tako odhajajo od nas, Fran, a midva ostaneva sama z grobovi in ruševinami!“

„Častiti oče, tudi nam prisije solnce, pride dan slave!“

Tako je tolažil Radivoj starčka, ki se je, poprej tolažba drugih, prepuščal sedaj sam žalosti. Glava se mu je povescila, noge so se vlekli brez moči, ustnice so šepetale:

„Gospod nas kaznuje za naše grehe.“

Viteza sta podprla slabotnega. Pri mestnih vratih je stopil Vilemir h gradniku:

„Gospod, treba porazdeliti plen — da odide ljudstvo za delom. Nekatero naše čete spremljajo mrtvece, tem je treba prihraniti delež.“

„Prav. Ukaži znesti in privedi na dvorišče in preštej vse!“

„Turka ne — ker je plen gospoda viteza.“

„Dobro“. Mladenič se je zasukal; viteza sta spremila vikarja do preprostega župnišča.

Po grajskem dvorišču so se gnetle radovedne žene in otroci. Na sredi je bil razstavljen plen: vreče z žitom, z drugo zalogo in tovari obleke. V lepi vrsti so stali konji. Med njimi so se prerivali udeležniki plena, kos kruha v roki, zamazani, raztrgani.

Bili so našli med tovari vrečo s kruhom. Veselo so ugrabljali ostre zobe vanj, pretipavali konje, jim odpirali gobec, vzdigovali kopita in tehtali repe.

Vilemir je preštel glave in tovore. Star kmet je cenil, gradnik je delil.

Po starem običaju je šla desetina vsake stvari gosposki in vitezu voditelju glavni del.

Tako je bilo tudi tu. No kmetje so pregledovali plen in mrmrali:

„Najboljše je vzela gospôda, seveda, za tlačana je vse dobro. Edino konji bi nam kaj zalegli, sedaj, ko smo brez živine. Turka

in njegovega konja bi bili morali tudi ceniti, pa jih še videli nismo.“

Tone je spravljal konje v hlev in zavračal nevoljne kmete:

„Bi, bratci, konja? Mislite, da žre taka živalca seno? Kaj še! Zlato pšeničico zoblje in pije sladko vince iz srebrne posode. Ni za vas tak konj, bratci, saj ne bi znali ravnanati z njim.“

Nikomur se ni mudilo na porušeni dom.

* * *

Po grajskem hodniku je hodil nestrpno Vilemir. Zdaj se je odločevala vsa njegova usoda. Menil je, da lahko odide brez dovoljenja gradnikovega, pa ponosni tuji vitez je dejal, da ne gre tako.

Ustavljaj se je, pogledoval skozi okno na dvorišče. Usoda raztrganih, brezdomnih trpinov ga je bolela v dušo . . . Radoval se je, da ji ubeži . . . Njemu se je zasukalo kolo, želja čistitega vikarja se je izpolnjevala — saj gradnik ne more zadrževati prosto rojenega . . .

Stopil je k drugemu oknu, pogledal na prijazni zeleni grič. Tam mu je bil dom. Kar se je zavedal, je bil tam. Res so ga motile tudi sanje o drugih krajih in ljudeh, prikazovala se je v duhu prekrasna žena . . . Toda pobledele, izginile so te sanje s časom popolnoma. — Vedno je bil Vilemir predmet nežne ljubezni redniku in vaščanom. Vikar je gojil posebno skrb zanj, Bleda mu je bila dobra sestra. Rednik je bil župan okolice, zato je prihajal gradnik večkrat na zeleni grič. Zanimal se je živo za Vilemirja. Majhnemu je dajal orožje za igrače, ko je doraščal, ga je jemal s seboj na lov.

Do neke dôbe — ni dolgo tega — je bival Vilemir malo doma. Bilo je opravila v gradu, v cerkvi, pri vikariju. Učil se je jezdit na neosedlanem konju, plavati, z uteži vzdigovati težki bat, metati toporico. Načeloval je mladeničem iz mesta in okolice pri junaški igri, pri petju in sviranju. Kakor da ni rojen za kmeta. Njegova roka se je ogibala lopate, njegove sanje so hitele izpod

slamnate strehe. Nekaj neznanega mu je šepetalo o gradovih, vitezih, slavi . . . Močno mu je bilo srce, če je le slišal besedo „vitez“, „junak“. Povesti o hrabrih činih, junaških dejanjih so mu božale ušesa, glas junaške pesmi ga je spremljal v spanje.

Vse to se je izpremenilo. Spremljan od hlapcev in gibčnih lovskih psov, je bil prišel nekoč gradnik in pozval mladeniča na veselje lov. Bilo je o košnji. Delo je prežalo

Neprevidna beseda je zbudila pozornost. Vilemir je izvedel resnico. Pa ta resnica je kazala ponosni duši, koliko hvaležnosti je dolžan reditelju tlačanu za ljubezen in skrb do njega, tujega otroka. Ostajal je bolj doma, pustil visoko leteče misli, hotel biti kmet med kmeti. Težko je bilo to in ne po volji gradnikovi, ki ga je hotel imeti pri sebi, ne po volji vikarjevi, ki mu je želel druge prihodnosti. In tlaka je tlaka . . . Po-

PRISTANIŠČE NA VISU.

iz vseh kotov na kmeta . . . Nevoljen je zamrmral Cvetnič :

„Drugim so odmerjeni dnevi tlake, moj sin tlačani leto in dan. Ne sodi kmetu grad in lov.“

Že je bil zajahal Vilemir konja in ga podil po dvorišču. Z dopadenjem je gledal gradnik spretnega mladeniča in se zadovoljno nasmehnil :

„Ne sodi konju volovski jarem — ne plemiču motika.“

nosen, je razumel bolj nego rojen tlačan, njeno sramoto. Brežiškim tlačanom se ni godilo prehudo — pa gradnik se je moral ozirati na druge gosposke, in dostikrat, pri vsaki novi terjatvi, sta se udarila z županom „za staro pravdo“.

Vilemir je rad poslušal povest starih o neki davni dōbi, ko je sedel svobodni kmet na svobodni zemlji, ko mu ni teptal tuji plemič prava, svobode . . . Razvnet se je prašal, ko je slišal o ti ali oni krivici: Ali

ni mogoče, da se vrne dōba svobode? Da pride junak, ki reši to tlačeno ljudstvo? Temni še, so se porajali v duši načrti . . .

Prišlo je drugače. Zgorela je hiša, preminuli so v mukah oni, na katere ga je vezala hvaležnost . . . Zdaj je pa svoboden mladi orel . . .

Ko se je Vilemir tako spominjal prošlosti in ugibal o prihodnosti, sta sedela viteza pri majolikah. A ni jima tekla govorica. Sicer zgovorni knez se je obotavljal sprožiti govorico o predmetu, ki bo, kakor je slutil, staremu možu neprijeten. Ta pa si je, vedoč, zakaj ga je prosil Rihemberški na besedo, gladil nemirno brado, nalival majolike in govoril raztreseno. Vitki, na volčji koži ležeči hrt, ki je opazoval z umnim očesom gospodarja, košato gorovje jelenov ob steni, medvedja koža na klopi pri peči, razno lovsko orožje, je nudilo pogovor o ljubljenem lovu. Gradnik je bil strasten lovec. Po gorah okoli Brežic so še stali gosti lesovi, dom medveda, jelena in mrjasca. V strasti pozabi lovec na varnost. Večkrat se je zaplel brežiški gradnik v težave, pa rešil ga je pogumni mladi Vilemir. Ime, katero je bilo obema v mislih, je bilo izgovorjeno. Hitro je povzel Rihemberški:

„Ravno zaradi tega sem hotel govoriti z vami. Znano vam je, da sem izgubil v tej nesrečni bitvi svojega oproda. Naletel sem na Vilemirja. Rojstvo, postava in pogum dajejo temu mladeniču pravico iskati si boljše bodočnosti nego se mu obeta tukaj. Zadowoljen je iti z menoj, govorite: ali so prosta njegova pota?“

Gradnik je bil v vidni nepriliki. Dvakrat je nagnil majolčico, preden je odgovoril za-tegnjeno:

„Kdaj so prosta pota tlačanu?“

„Tlačanu! Saj ni tukaj rojen — vaša postava ga ne veže.“ Rihemberški je skočil na noge, rdečica nevolje mu je zalila ponosno čelo. Sramota je pala na Vilemirja . . .

Gradnik je natočil, napil:

„Na zdravje hrabrih! Sedite, slavni vitez, in umirite se. Res, da je mladenič diuzega kraja in kakor se kaže tudi plemiške krvi.

No vidite, v teh divjih časih se ni mogel noben plemič brigati za njega. Cvetnič je izgubil svoje otroke, prepisal je Vilemirja na svoje ime, da podeduje lahko Cvetničevo lepo zemljo in se ne potika brez imena po svetu. To je dobro — ali s tem je postal svobodnjak tlačan . . . Ne morem, ne smem ga pustiti, vreden je več nego sto drugih tlačanov. Odgovoren sem. — Vidite, gospod vitez, vi si dobite lahko oproda plemenitega stanu, Vilemirju pa ni sile hoditi po svetu. Lahko živi kot valpet v gradu, lahko sledi očetu v županski časti, lahko živi srečno. Prav podala se mu bo županska palica.“

Radivoj je stisnil obrvi, gubi zraven nosa sta se poglobili . . . Zasikalo je v očeh, vitez je udaril s silno pestjo po tazi:

„Ne, tako mi Boga! Mladenič mora z menoj! Osvobodim ga, odkupim ga — povejte ceno . . . Nočete! Jaz iztržem plemiča sramoti tlačanstva . . . In če moram do cesarja. Krivica je to pri Bogu! Pa jaz ga rešim — na vero Vladimiroviča!“

Gradnik, ki je poslušal na videz mirno izbruh nevolje, je skočil pri poslednjih besedah na noge.

Planil je k Radivoju in ga prijel za rame:

„Govôri, vitez, si ti člen rodbine Vladimirovičev?“

„Knez Radivoj Vladimirovič iz Neretve.“

„Šestoperovič iz Perasta.“

Burno sta se objela moža. Večkrat je pritisnil gradnik vrano glavo Radivojevo na svojo sivo brado:

„Velik je Bog! Kje se najdejo tužne Bosne razkropljeni sinovi! Srečno oko, ki vidi sina lepe Vidosave! Srečen ta dan . . .“

„Ti si poznal mojo mater?“

„Kako je ne bi? Divna lepota. Zatemnila je solnce s sijajem svoje lepote. Jaz starec se je spominjam še vedno, meni ne-sojene . . . Ni me sram, priznati sinu Vidosave, da sem navezan na Vilemirja, ker me spominja nje in dni mladosti . . . Sin si Vidosave, tvoja želja je meni ukaz . . . Vzemi mladeniča . . .“

Hladen je bil Radivoj v šumu bitke — sedaj se je stresel. Mrena mu je padla z oči: zato čudna prikupljivost mladeniča; bil je podoben Vidosavi in še lepši Jeleni... Da ni videl, da ni imel v rokah mrtvega sina sestrinega — saj bi skoro mislil...

Drugo jutro je hitelo staro in mlado iz mesta in okolice k bregu Save. Veliki brod se je nagibal pod težo konj in ljudi. Pogumni, tuji vitez se je poslavljaj. Ž njim je odhajal Vilemir. Krasen kot mlado solnce je sedel mladenič v plemiški obleki na skokonogem belcu. Čapka s ponosnim peresom, suknjica iz modernega baržuna, svetli meč, vse se mu je podalo prav tako, kot da ni nikoli nosil hodnične robače. S takim oprodrom se je lahko postavil knez. Vseh oko je strmelo vanj, in nihče ni opazil turškega aga, sedečega prosto na svojem konju. Rihemberški ga je velel razvezati, potem ko mu je bil Turčin prisegel, da ne uide na poti.

„Zbogom, Vilemir!“ je klicalo vse vprek, ko sta odhajala. Gradnik se je obrnil hitro. Nihče naj ne vidi solze v njegovem očesu. Odhaja nekdanji lastnik bogatih dvorov, ž njim odhaja spomin, zadnji spomin mladosti. Brez imena in rodu gre mladenič, da si pridobi dom, ime. Tlačan Cvetnič je umrl od turške roke, lepi zeleni grič je pripal gradu...

Dolgo je gledal gradnik za odhajajočim. Po cesti se je vzdigoval prah pod kopitom urnih konj. Lepa vrsta jih je bila. Iz praha se je pokazovala čapka s peresom in šopkom, rožmarin je kimal, rožmarin zelen. Čelada viteza se je zasvetila, čop Tonetove kape je odskakoval, široki kraji klobukov so se prigibali...

Ko je že tožilo prazno obrežje za krasnim mladeničem, je stopila izza gostega grmovja zajokana mala Bleda. Tiha, plaha je bila prišla za drugimi, da si opoji srce ob njej tako ljubem obrazu. Skrila se je, da ne vidi škodoželjni ženski svet njenih solz — da se ne posmehuje njeni boli...

Več kakor vsem drugim je bil Vilemir njej, ki ni imela bratov, ne sestre, ne rodi-

teljev... Že za rana jo je izključila njena postava od vseh sladkih tajen in šumnih veselice drugih deklic. Ko so se vrtile pod lipo, ko so poslušale sladke besede — ni bilo Bleda med njimi. Iskala je utehe v učenju, zdravila ljudi in že so jo imenovali čarovnico... S sestriško ljubeznijo se je bila oklenila dečka, čigar lepota in razum sta pričala, da ni rojen za slamnato streho... Pride čas, razjasni se dečkova temna usoda, dobro, da je izurjen v vednostih... Pa vživela se je v njegovo dušo in si ni mogla več misliti življenja brez njega. Bogve, kako je prišlo...

In zdaj je šel v svet za srečo, slavo... Dala mu je šopek na pot... Druge oči ga bodo ljubile, ko bo umirala ona za njim. Sama, sama, ostane... Saj jo zapusti skoro tudi stari, onemogli stric... Bleda, modra Bleda! Vsaki korenini veš zdravilno moč — katera izleči tvoje bolno srce?

V.

V varnem zavetju Goleca, zasenčen od temnega jelovja velikega in malega Čuka je gledal na hribu ob Branici stoječi stari grad Rihemberk ponosno na Čavna gole vrhove. K njemu so se stiskali trdni stolpi in stolpiči. Nad njim se je dvigal mogočno visoki stolp, „straža“, in gledal kot orel v lepo vipavsko dolino. Bel trak se je vil po dolini — cesta, ki je vodila iz Vipave v Gorico. Proti možni nevarnosti je branilo grad trdno taborsko zidovje. Za zidom so se stiskale kamenite hiše grajskih podložnikov in ondi je stala majhna cerkev. Pod zidom pa je šumela Branica, ovijala grič in branila nepozvanemu gostu vhod. Trdi se, da so grad sezidali priseljeni bavarski Greifenbergi; po njih da sta dobila ime grad in okolica.

Greifenbergi so bili vazali goriških grofov. Pogumni in predrzni so se povzpeli do visokih časti in velikega bogastva. Bili so mejni grofje patriarha, vtikali so se v vsako zadevo in pravdo dežele. Posedovali so grad Pietropelosa v Istri, imeli pravico do desetine v Miljah in Figaroli, posestva pri Kopru, zemljo in tlačane v Koroški Zili, gozd med

Vizinado in Forico, grad Grisinjan in mline ob Kveti. Prvič se imenujejo Grifenbergi v neki listini l. 1232., izginejo okoli l. 1380. Mogočni rod je izumrl. Odtedaj so podeljevali goriški škofje grad in pripadajoča posestva v oskrbo raznim plemičem.

L. 1460. je bival Febo della Torre kot gradnik v njem. Ko pa je postal goriški kapetan, se je preselil v Gorico. Grof Lenart je izročil grad tujemu, znamenitemu vitezu. Nihče ni vedel, odkod je prišel, senca je krila njegovo plemenito lice in pokoljenje. Vendar se mu je poznalo, da je vajen gospodovati; kmalu so se obračali plemiči okolice do njega za rzsodbe v prepirih, kmalu je zaslôvel kot poznavalec prava in vitez brez madeža. Ž njim je bila prišla v deželo drobna deklica, ki se je razvila v nežen, bled cvet. In plemiči so pozabljali žarnookih, krepkih goriških gospic zaradi nežne grajske deve, katero je zapuščal viteški stric mnogokrat njihovemu varstvu, hiteč sam na poboj s Turki.

Zobati rob „straže“ je štrlel v prijetni zrak večera, ki se je spuščal na brda. Nad stolpom se je ponesel orel in letel počasi na Golec. V krempljih mu je visel plen. Golobje oko je sledilo orlu, dokler ni izginil za sivo skalo...

Vzdih se je izvil iz mladega srca. Romana se je naslonila trudno ob kameniti rob. Dolgo, dolgo že šteje dneve, odkar je odpotoval stric. Zvabili so ga bili prvi seli pomladi za negotovim ciljem, v daljne, druge kraje, kamor poletava vedno njena duša vsako tiho noč, ko brli skozi posteljine zavese lučka pred sveto podobo, ko trepeče njena duša v molitvi za junaka, edinega varilha njene mladosti, ki je šel v svet za vero očetov, za sledom bitja, dragega njemu in njej... Breskvini nežni cvet je dičil grajski vrt, izza skal so gledale ponižne ljubice, zrak je bil voljan, vetrič božajoč. Takrat je bil odšel stric junak. Celega sveta najlepše oči so se nasmehljale tam še enkrat v njene — poskočil je konj, zavalovila perjanica, zavihral plašč... Vetrič jo je pozdravljaj, a ona ni videla mladega oproda, strmela je

za stricem... Pomlad se je začela takrat, a zdaj se je jelo poslavljeti poletje. Žito in sadje je dozorevalo, po gričih so se ponašale oljke z gostim, drobnim sadjem, ob znožju gričev je zavijalo trsje kipeče jagode v široke, svetle liste, mlada ptičad se je urila za polét čez širno morje — strica ni od nikoder...

Vsak dan so hitele drobne noge na visoki stolp, golobje oko je gledalo željno v sivo daljo... Včasih je začrnelo na beli cesti — srce je zatrepetalo. Pa jezdila je le družba oboroženih trgovcev zraven svojih voz... Včasih se je vzdignil prah na cesti — pa so priropotali le težki vozovi z vinom. Voznik je stopal prešerno, pokal objestno z bičem. Vino je bilo goriškega grofa — vozniku ni bilo treba plačati davščine, ne bati se napadov, ščitil ga je goriški lev, vžgan v plat velikih sodov... Včasih se je ustavil trgovec v taboru. Razstavil je svoje blago pod široko lipo, na okrogli mizi in klopi, po pisanem travniku. Hitele je k njemu staro in mlado, iz grada in tabora. Razkazoval je blago, hvalil in pravil čudne novice o turških ropih, beneških bojih na morju, o velikanskih galejah, o junakih — a je molčal o junaku vseh junakov... Strica ni bilo.

Včasih je prijezdil goriški kapetan Febo della Torre. Prepričal se je, če je vse v redu ob dolgi odsotnosti gradnikovi, in če je devica Romana dobro zavarovana. Ker nemirni so bili časi, Turek si je iskal pota v deželo, Benečan je vznemirjal obrežja, po gozdih so stanovale razbojniške trume, plemenitaši so vojevali krvave praske med seboj. Pa Turek ni še vedel za skriti grad, in, če so se tudi preganjali plemenitaši med seboj, si požigali in podirali gradove, nežna deklica je lahko živela brez vse skrbi v samotnem gradu.

Bolj kot pas zidu jo je ščitila slava stričevega imena in zvestoba plemstva. Najboljši meči dežele so bili pripravljeni v njeno obrambo. Vendar je stala vsak dan na stolpu, vzdihala in se ozirala po stricu, čigar srce je bilo tako plemenito, čigar usoda pa tako

tožna. Kako rada bi mu iztirala žalost z otožnega čela — pa ona ni bila mož — ni mogla sprati madeža z imena Vladimirovičev — ni mogla po svetu, za materjo, za osveto . . .

Smela je le čakati in koprneti. A čakala in koprnela je zaman. Dnevi so tekli in njene oči so se naveličale strmeti v sivo daljo, njene noge utrudile hiteti po stopnicah, krvave sence so jo motile v spanju, njena molitev je veljala mrtvim . . . Nežno bitje v valoviti, s cvetjem pošiti beli bosanski noši je postajalo bolj in bolj drobno . . . Žalost se je vtisnila krog mehkih ust, hrepenenje gledalo iz globokih oči . . . Biseri so kapljali iz oces, živobojni, svileni trakovi v bujnih, po ramah do roba krila visečih svetlih pletenicah so se povესili.

Zaman je bilo laskanje njenih mladih dvorjanic, ljubkih hčerk oskrbnika Pera, Rože in Naste, zaman prizadevanje oskrbnikove žene rahločutne, lepe Nute. Romana jih je objemala, se smejala z njimi, jim pela divne pesni daljnih logov . . . Vendar jim je ostala njena duša tuja. Nuta je čutila, da zveni pikrost v srebrnem smehu kneginjice, slutila, da je tajna žalost na dnu veselih besedi. Njena bol je bil — njen oče!

Dolžnost otrokova je, da ljubi, spoštuje očeta in moli zanj. Ona bi ga klela, klela iz vse duše . . . kriv je materine, stričeve in njene nesreče. Vzel ji je mater, brata, hotel umoriti strica . . . Pogazil je križ, odpadnik, za časno dobro . . .

Bil je človek v gradu, kateremu je odkrivala vse tajne srca — samo te ne . . . Kako naj pravi blagemu Grku Zenonu, kako se bori njena duša s kletvijo, kedar hoče moliti za očeta! Ne, mož je ne bi razumel . . . Sin Carigrada je ubežal iz njega, ko je padel križ s cerkve sv. Zofije. Živel je na dvoru Katarine. Po padcu Bosne je hodil od grada do grada in si služil kruh s poučevanjem. Stric je našel nekdanjega znanca iz boljših časov in ga povabil k sebi. Rad je delil Grk zaklade svoje učenosti z malo deklico in se divil poletu njenih misli. Večkrat sta pozabljala v globljena v nedosežno lepoto starih klasikov čas in njega muke. Pesnik,

slikar, alkimist in zdravnik je bil Zenon. Pa prišlo je in Zenon je pozabil pero in čopič, pustil posodice in ponvice, in stal dolge ure na stolpu. Gledal je divje gorovje in hrepenel po zlatostrešnem Carigradu. Poosobljena elegija je bil takrat. Dolg, črn talar mu je ovijal sloko, suho telo, črna kapa mu pokrivala duhovito čelo. Prsti so gladili rjavo, do pasu segajočo brado, dobrosrčno oko se je vlažilo . . . Tako sta stala mnogokrat v nenavzočnosti strica na stolpu, gledala, mislila in molčala. Če je izpregovoril Zenon, kakor zbudivši se iz sanj, počasi in mehko o domovini, ona bogve da ga ni poslušala. Njene misli so hitele za tistim, ki se je boril, iskal in vračal le redko v trdni grad . . . Zvesto je prižigala svetilnico pred sliko svete Matere, prosila in čakala. Včasih je prekipela bol, slovanska duša jo je zaupala goslim. Mili glasovi so tožili vetrovom in cveticam: Da je padla tako zgodaj slana na cvetje njenega življenja, da je izgubila rodni dom, da ječi sveta zemlja domovinska v sužnosti . . . Da je otemnela slava njenega imena, da mora zaničevati lastnega očeta . . . Da mora samevati deklica v gradu, ko bi hodila tudi ona, potomka junakov, na pohode, na iskanje . . . Vse to je tožila strunam — glasovi so hiteli skozi okno v hribe — od tam je zavel vetrič, prinašal tolažbo: Prostost se bo vrnila domovini, še se bo klanjala Bosna križu, še našla mati, še povrnila sreča detinskih dni . . . Romana! Trinajst let je že preteklo, kar samuješ v Rihenberku. Strica ni. Kaj upaš, čakaš? Čas je, da odložiš zeleni venec, že ti je poklonil marsikak vitez meč in ime, a ti misliš le na tisto daljno, morda na veke izgubljeno, ne poznaš druge ljubezni kakor za mater in strica . . . za junaka, ki nosi tri globoke srčne rane, tri svete prisege . . .

Solnce je zahajalo za rihenberške holme. V zadnjih žarkih, v divni lepoti je zasijala vipavska dolina. Vasi in griči v naročju gôr so zardele od radosti. Iz dola je prihajalo žvenkljanje kravjih zvoncev, pastirjeva pesem je spremljala zahajajoče solnce. Z dvorišča je prihajalo govorjenje, tlačanov in hlapcev

ropotanje, topotanje konj, ki jih je gonil konjar na Branico. Zrak se je napolnil s sladkim duhom, s tajnim mirom. Mrak je prihajal, ura, ko pospeši trudni popotnik korake, da pride v varno zavetje rodne hiše, čas, ko zapuščajo zveri in roparji svoje brloge, ko se plazijo zli besi po gorah...

Zopet ni strica... Že nekaj tednov ga čaka oskrbnik s „pravdo“, tlačani in vitezi poprašujejo po njem. Ali je padel pod krivo sabljo? ali se ne vrne nikoli več... Pa bi prišel vsaj zvesti Tone, mladi Vukić. Ali so poginili vsi? V črno se bo zavila in podala na pot Jokajoč bo iskala po vseh stezah in cestah žar črnih oči, sladki stričev nasmeh...

Še enkrat, Romana, vzdigni trudne oči — glej, zadnji rob izginjajočega žarka je pozlatil znano čelado... Zadržela je deva in poletela po strmih stopnicah. „Trobi, trobi glasno“, je zaklicala v stražnico in drvila po hodniku.

„Roža, Nasta, moj plašč iz termolame!“

Vesel vrišč se je zaslišal. Zašumelo je lahkih kril, zašuštelo svilenih opančič. Deklici sta prileteli brez sape k Romani, dolge kite so vihrale. Roža je ogrnila devo v krasni, v vseh barvah se prelivajoči plašč, Nasta je zavila zlatolaso glavo v prozorno maramo. S klicem: „Stric prihaja!“ je objela Romana burno deklici in drvila na dvorišče. Rog je donel veselo v dolgih glasih, iz dalje se je čul odgovor. Konjar je prignal konje z vode, stal, zijal in poslušal. Konji so dvigali ušesa, slišali so rezgetanje... Hlapci, tlačani, dekle, oskrbnik, za njim njegova plavolasa žena in hčerke — vse je prihitelo razburjeno na dvorišče. Neučakana Romana je tolkla z ного:

„Lasto, urno, urno...“

„Kaj zijaš? Požuri se!“ Oskrbnik je zakričal na konjarja in mignil hlapcem. Dva sta skočila na konja, tovariš jima je prinesel kratek meč.

„Ni mi treba spremstva“, je branila Romana; lahka kot misel je skočila na še neosedlanega konja in ga pognala z vzklikom: „Gospod prihaja!“

„Ravno zato, ker prihaja gospod, Martin, Luka, le za njo... Bog obvaruj, da jo dobi brez spremstva na cesti...“

Pero je gledal za vihrajočo deklico. „Pripravite se“, je ukazal navzočim. „Odprite vsa vrata. Urno, deklice... Okrasite kapelo! Veste, da je prva pot gradnika v njo in še nocoj odpojejo zahvalno molitev...“

Vse je hitelo. Hlapci so počedili dvorišče, Roža in Nasta sta odbrzeli na vrt po cvetje, kuharica v nadstropju se je zasukala.

Počasi, sam, je jezdil Rihenberški proti svojemu gradu. Kaj poreče Romana, ko pride brez tovariša njenih otročjih let? Brez vesti o materi, o očetu... Z vestjo o nesrečni bitki, o novem divjanju in zmagi Turkov... Pa slava Bogu, ki mu je pripeljal Vilemirja in Turka na pot! Vilemir bo nadomestoval Vukića, s pomočjo agovega očeta najde svaka, izve o sestri... Še ena, zadnja pot... Čas je čas. Življenje bojevnika visi na niti, nežna deklica potrebuje podpore — treba bo vdomiti Romano. Čuj rog iz grada... Videla ga je — naproti mu hiti.

Zatopotalo je. Belo je zavihralo po cesti — črnelo se za belim... Lepa kot vila je sedela Romana na belcu. Marama se je razvila, zlati lasje so valovili po svetlem plašču, iz žarečega lica, skozi mrak so sijale radostne oči...

Privihrala je, ustavila konja tik njegovega in pritislila proženo desnico po bosenskem običaju na čelo, srce in usta. Radostna je vzkliknila:

„Sprejmi Bog te in sveta Devica, dragi stric!“

Poljubil je njeno čisto čelo in se nasmehnil. Ljubeznivo jo je gledalo celega sveta najlepše oko. Lep je bil njen stric v boju, pri resni besedi, najlepši, kedar se je smehljaj. Razveselilo se je srce ob sladkem nasmehu, raztožilo se zapazivši sledove dolge poti, hudih bojev, na licu, na obleki in orožju. Zapazila je, da jaše družega konja, da tiči za srečnim nasmehom mrak nepopoljnih novic... Vzdihnila je:

„Slava Bogu, da si se še vendar vrnil, zlati, edini stric. Zdaj moraš počivati!“

„Varoval me je Gospod! Razen malih prask, prihajam čil in zdrav iz mnogih nevarnosti. Za počitek ni še čas, Romana.“

V tem sta prijezdila Vilemir in Amra. Deva se je obrnila, hotela pozdraviti Vukiča... Pa zagledala je neznan obraz... Neznan? Ne, ta obraz, obdan od dolgih las, je živel že dolgo v njeni duši. Mrak je bil. Rahla senca tajnosti je legla na vse...

Nekaj radostnega je prešinilo deklico. Znano ji je bilo to oko, ki je gledalo tako toplo v njeno, pohitela bi k mladeniču, mu ovila roke krog vratu in ga prašala, kod je hodil tako dolgo, ko ga je čakala leta že — in se radovala, da je prišel, vendar prišel... Kakor sanje, ki so se vtelesile, je gledal deklico Vilemir. Kje jo je videl — odkod jo pozna? Nekaj sladkega mu je polnilo dušo... Smehljaje je gledal Rihemberški mladeniča in deklico. Aga pa, ki je govoril vso pot prijazno z Vilemirjem, je namršil obrvi:

„Velik je Allah in ta deklica lepa kot prikazen v puščavi. Pa nesramne so kristjanke. Odkritega lica letajo po mraku, se obešajo s pogledom na vrat tujih mož...“

Romana je čutila težo neprijaznega pogleda in odvrnila oko od Vilemirja na Turka. Turek? Kaj znači to? Mlad je, temnega lica, malih, črnih brčic. Na turbanu je bunčuk, pod njim dragi kameni, plemenitega rodu je...

Za Turkom se je pokazala zdaj vrsta konj — Tone je vihtel gorjačo v pozdrav gospodinjice. Prašaje je pogledala strica. Objel jo je z desnico in pojasnil:

„Novega oproda sem dobil, golobica, drago ti bo ime Vilemirja. Zamenjal sem ga z Vukičem. Njegova turška visokost pa želi poznati Rihemberk; priporočam ti Amra ago.“

Razumela je. Ni plakala, ni prašala. Pokimala je tujcem z glavo, se zavila v maramo in jezdila tik strica, pogledaje ga nežno, pripovedovaje mu novice in dogodke.

Počasi so drugi jezdili za njima. Visok, mogočen, se je dvigal grad v mraku pred Vilemirjem, srce se mu je širilo... Trden, z globokimi ječami po stolpih je stal pred ago — mraz ga je preletaval, krčilo se je srce... Mrak je ovijal tesneje gorovje in grad. Most nad Branico se je spustil. Po gradu in taboru so zagorele luči. Vesel vrišč je sprejel trudnega junaka...

(DALJE.)

ANTON MEDVED:

ROŽI.

Kaj te čaka, divja roža,
ko iz popja se vzbudiš,
ko te solnčni žar poboža,
ko zardiš in zadehtiš?

Morda kmalu z veje rosne
deklica odtrga te,
in na prsi te ponosne
ljubcu svojemu pripne.

Ali s solzo te pobožno
mlada žena pokropi,
možu na gomilo tožno
z blede roko položi.

Ali steblo ti prelomi
silovit vihar namah,
in zanese daleč zdomi
mehka perca v tuji prah.

Ali pa boš tiho cvela
pozno še jesenski čas,
nepoznana, osamela,
in zvenela, kakor jaz.

LEA FATUR:

VILEMIR.

ROMANTIŠKA POVEST IZZA TURŠKIH BOJEV.

VI.

(DALJE.)

Novo življenje je zašumelo v tihem gradu. Rog je često oznanjal goste. Spremljani od oprod in slug so prihali plemiči iz Dornberga, Stanjela, Komna, Vipave, Gorice, sv. Križa in z drugih gradov. V neokretnih kočijah so se vozile, na vilovitih konjih so prihale lepe gospe in gospice. Prelivala se je svila, bleščali dragi kameni, valovili so kodri, modre, sive, črne in rjave oči so žarele od radosti, krasna lica so rdela, bele roké trepetale pri pozdravu svidenja... Vrnil se je ljubljani, občudovani vitez, sam se je vrnil, ni ga zvalila v svet ljubezen do ženske. Srečna, kateri hrani svoje zvesto srce!

Nasta in Roža sta oblačili Romano v šumečo svilo, ji ovijali labodji vratak z lepotičjem, prepletali ji zlate lase z biseri in natikali svetle obročke na prste in zapestja. Sprejemala je goste.

Ob njeni postavitvi, ob junaški osebi Vladimiroviča, se je javljala visoka, vitka rast Vilemirja. Nepobitna podobnost vseh treh v licu in kretanju pa je zavajala ponosne plemiče, lepe gospe, da so pozdravljali mladeniča kot uda rodbine Rihenberžanove. Vladimirovič se je smehljaj, ni potrjeval, ni oporekal — in gostje so mislili, da vlada tu neka skrivnost. Zato ni vpraševala beseda, marveč le pogled...

Gostje so sedeli krog dolge mize v dvorani, pili iz srebrnih kup „na veselo svidenje“, spraševali o dogodkih pri Brežicah, o turških nakanah, o splošni bedi in nemirih, ki so pretresali svet. Radivoj jim je pravil o nasilju Turkov, o sramotnem porazu, o trpljenju kristijanov ob mejah. Drugi so pripovedovali novice z goriških brd. Pogovarjali

so se, kako steguje nenasitni beneški lev ostre kremplje po posestvih goriškega grofa, kako pada kos za kosom velike grofovine v tuje roke, kako gine moč in slava pijanca Lenarta, ki se zabava v Liencu in prepušča vse „zvestim rokam“. Omenjali so tudi lepe Katarine, sestre Lenartove, ki se razvija vedno bujnejše, čara na veselica in turnirjih, a odbiva vztrajno vsakega snubca. Ob takem govoru se je vznemirjala Romana in pogledovala strica. Ta je stiskal ustnice, bledel v lice. Tedaj je deklica navadno namignila sivolasemu godcu, da je zasviral, zapel stare junaške pesmi — in oživel je lice Vladimiroviču ob spominu na slavne dede, izginil je mrak s čela, in omizje je poslušalo živi tok govora, občudovalo besedo, plam očesa, izraz lica... Ali pa je zapela Romana sama sladko pesem o daljnih, lepših krajih in dneh, o visoki Prenj - planini, o srebropeni Rami, ki prodira bučeč skozi skalovje, o bistri Uni, deroči Drini, o vilovitih dvorih, o divnih očeh lepe Vidoslave... o bratovski zvesti ljubezni... Vilemir je sedel ob njenih nogah, jo spremljal s tenkim zvokom gosli in prilagal z mehkim glasom. Lepo je bilo eterično bitje v valovih bele svile, v blestečem okrasju, nežni obrazek, izginjajoč v bujnih laseh, odsev tožnih zvokov na licu, hrepenenje v globokih očeh... Lep je bil mladenič ob njenih nogah. Plavi lasje so mu padali po belem ovratniku, otožnost na mlado, plemenito lice... Isti izraz, isto hrepenenje v očeh, ista pesem iz daljnih logov je živeła v srcu obeh. Spogledovali so se gostje nad lepo dvojico. Ne zakriješ očesu: brat in sestra... Zakaj skriva Rihenberžan, kar je očito tako samo po sebi? Kaj neki hoče ta rodbinska skrivnost...

Roko v svetli, črni bradi, je gledal Vladimirovič mlado dvojico, smehljalo se mu je lice in oko. Ne bratu in sestri — saj se je skrivalo njemu, kar so videli drugi... Gostje so videli jasni obraz sicer tako mrkega viteza in se radovali njegove sreče. Veseli so bili in vsakdo v gradu se je moral udeležiti veselja. Nuta je morala priti z lepimi hčerami in praviti gostom o čudni kači muljavi, ki ima otroško, z zlato krono ovenčano glavo, o možu zagovorniku, na čigar žvižg prihiti vse hišne, poljske in gozdne kače k njemu, o bajnih zakladih, o divnih vilah. Tudi učeni Grk je moral zapustiti svoj tihi stan ter zabavati goste s povestmi o njega čarobni domovini, dokler ni vino omamilo možake in je Romana z damami odšla na vrt ali v svoje prostore.

Tudi v „hiši“ je vladalo šumno veselje. Družina tujcev se je zabavala z domačo. Pili so in nagajali grajskim deklam. Vsak je hotel prekričati drugega, vsak je hvalil pogum in bogastvo svojega gospoda, lepoto svoje gospodarice in njeno pokoljenje. Vse pa je preglasil rihenberški Tone, ki je povzdigoval vrline Vladimiroviča in Vilemirja.

Bučno je bilo veselje v dvorani in v „hiši“, ni pa prihajalo do omrežene linice visokega stolpa. Ob njej, v tesni ječi, je stal mladi beg Amra. Videl je vstajati solnce nad gorami, videl letati orla proti solncu, videl plavati jastreba iz oblaka. In tudi njegov duh se je dvignil. Kot veter je preletel nekdanje zlate dno, visoke časti, ki mu jih je obetal materino kraljevo pokoljenje. Zdaj je jetnik... Ne teže ga verige, ne tare ga muka ne glad. Viteška mu je ječa, gosposka postrežba. Večkrat ga pohaja mladi gjaur, večkrat zašumi svilen krilo pred trdnim zapahom, rožno ušesce poslušča vzdih, sočutno srce pomiluje njegovo usodo — vendar je jetnik. Kje so od solnca ljubljene, divne obmorske krajine? Pesem lepote, Carigrad, kje so tvoje zlate strehe, vrtovi z gaji in vodometi, kje so polja delitečih rož... Kje gibanje vitkih jadrnikov, pozdrav v daljo hitečih belih jader? Sanje večnosti, morje, kje je tvoja svetla, prelivajoča se gladina...

„DOM IN SVET“ 1906. ŠT. 9.

O domovina, polna sijaja in lepote, kjer kliče resni glas vernike z vitkih minaretov k proslavi Allaha... Kjer se blešči sveti polmesec na visokih stolpih mošej, kjer se klanjajo jezera ljudi proti sv. Meki... O domovina, ti pesem slave in kreposti, dom resnih kadijev, ponosnih paš, vnetih hožd, pobožnih dervišev, učenih ulem, zaprtih haremov, čistih žen... V tebi vstaja vsak dan mogočnejša država preroka in koraka zmagalno nad glavami nevernikov... Trese se svet, klanja se Allahu in Mohamedu... O domovina, dom ljubezni! Temne smreke, divje jelke, nad njimi gole skale gleda osirotelo, tvojih lepot vajeno oko... Vidi može brez časti, žene brez sramu... Uho sliši glas zvona, ki jih kliče, da malikujejo, se klanjajo sramotnemu križu. Sliši rezget zlato-grivca, ki nosi drugega...

Čakaš me mati v žalosti, oziraš se po posineku... Drugi so prihajali v spremstvu tromb, v slavju, z robu in plenom... Jaz sem jetnik... Dolga je pot do belohišega Stambula, še daljši se dnovi v ječi. —

V šumu posetov in družih nujnih poslov ni zabil Radivoj svojih načrtov za prihodnost. Dolge ure je sedel Vilemir pri Zenonu. Široko obzorje se je odpiralo mladeniču, duh je dobival krila. Učil se je tujih jezikov, običajev in vsega družega, kar je dosegala veda tistega časa. Vmes se je moral vaditi v viteškem orožju. Radivoj sam mu je bil učitelj. Kmalu je znal sukati brežiški tlačan meč in čakan, metati spretno sulico in toporico. Dostikrat pa sta sedela z nekdanjim vrhovnim sodnikom Bosne pri starih listinah. Radivoj mu je razlagal pravo. Govoril mu je o preprostem, iz zakonov srca izvirajočem, tisti dobi skoraj pozabljenem slovanskem pravu, ki je osvobodilo tujega sužnja, kadar je stopil na slovanska tla, ki ni poznalo ječe, ne smrtne kazni. In vselej, kadar je govoril Vilemir umno o zakonih, je počivalo oko moža zaljubljeno na mladeniču.

Potem je prišel čas odmora. V tem času so vračali posete. Ne belem konju Romana, njej na desni stric, na levi Vilemir. Konji so

skakali objestno, perjanice jezdecev so se zibale, plašči in lasje vihrali. Za njimi se je oglašal udar težkega kopita, po bregeh je valovila pesem spremljajočih hlapcev. Iz kamenitih, malih sel so hitele v barvani mezlan oblečene ženske, otroci po dvoriščih so puščali lesene igračice, na okencih so se prikazovale od bujnih kit obvite glavice. Svetla očesca so gledala zavidljivo na Romano, ki je jezdila med tako lepima vitezoma. Objestni grajski hlapci so kimali deklicam — po polju in po pašah so pozdravljali zagoreli možje v sivi bukovini ljubljenelega gradnika.

Tako so hodili na posete drugam. Nihče, najmanj pa Romana ni videla jeznih pogledov, ki so sikali iz suhih obrazov podložnikov drugih graščin. Stiskali so pesti: Gospoda goduje vsak dan, se vozi, jezdari... tlačanu pa raste davek, kobilice mu pokončujejo setev, bolezen, glad, Turek, ropar pritiska tlačana, a gospoda: Daj, daj...

Minil je čas odmora. Rane so se vitezu zacelile. Napravil se je v močno irhovino, opasal meč, vzal sulico in jahal z oprodo in s hlapci na lov v visoke gore, šumne gozde. Ne na divjo zverjad po duplih in brlogih — na človeka, ki se je bratil ž njo. Že več let se je potikala roparska četa po kraških gozdih. Zbrana je bila iz ubeglih tlačanov, revnih plemičev in iz kmetov, katerim je požgal Turek imetje. Ti in oni so si postavili svoboden dom v zeleni šumi. Tu ni bilo tlake, ne skrbi, kako boš ugodil gospodarju. Mesa, zelenjave in sadja jim je nudil gozd. Vina so jim pripeljali trgovci po glavnih cestah ali pritovorili kmetje čez brda. Bilo ga je tudi po graščinskih hramih. Denarja so naropali od potnikov. Pri sebi so imeli žensko, ki jim je kuhala, čistila perilo, obvezovala rane. Bila je tlačanka malega goriškega plemiča. Njeno kot oglje črno oko, živordeča usta, blesteči zobje, vitko, krepko telo — vsa lepota sveže mladosti je bila dopadla njenemu gospodarju, odurnemu staremu pijancu. Visoko je nebo in daleč pravica za roba. Ni bilo roke, da brani jastrebu golobico... Ušla je v dom svo-

bode — v gozd. Lepa, mlada, je živela vendar varno med zaničevalci postave.

Zapah ni branil vhoda v njeno kolibico, pa čuvalo jo je mnogo ljubosumno oko. Vsakateri je pazil nanjo; dan, ob katerem bi pokazala posebno naklonjenost do koga, bi bil dan njene pogube.

To je vedela lepa Žeža. Ogibala se je vsake zaupnosti do mlajših roparjev in se oklenila z žensko usmiljenostjo nesrečnega glavarja družbe, že priletnega Čiča. To je bil mož, o katerem je govoril s srdom plemič pri vrču in s praznovernim strahom tlačan pri ognjišču. Že dvanaest let je stanoval po gozdih. Pravili so, da je doma izpod Učke. Njegov gospodar ga je bil zamenjal za goriškega tlačana, ker je imel Čič nevesto, ki je dopadla gospodarju. Toda Čič ni prestal na Goriškem. Hrepenel je po črni Kati, po domu... Plazil je po strmih brdih, hodil po ostrem trnju in kamenju. Nesrečna je bila Kata, in on je vzdignil roko, da jo maščuje. Privlekli so ga nazaj na Goriško. Spadal je pod rihenberško gosposko in tu so ga sodili. Vžgali so mu sramotno znamenje v lice. In ker je govoril o krivici, mu je izdrl rabelj jezik.

Visok je stolp Straža, dva sežnja širok njegov zid. Globoko v dnu je grozna podzemna ječa. Do nje ni oken ne vrat. Na vrvi spustijo jetnika v temno dno, grozni duh stoletne vlage ga omami...

Dolga leta je bil ta stolp dom Čiča. Polska golazen mu je bila družba, otep gnile slame postelja, rožljanje težkih verig na rokah in nogah edina pesem. Na vrvi je dobival po kosih kruha in vrčih vode. A ne vsak dan. Dan? Kaj je vedel v tmuni od dneva! Ne za pomlad, ne za poletje, ne za jesen in zimo ni vedel.

Otrpnilo je vse v njem, tudi razum. Ždel, čemel je, kakor zver v svojem brlogu. — Le za hipe se je vračala zavest. Tedaj je trgal v divjem obupu verige, poizkušal utrgati se od zidu, izkopati si z nohti prehod skozi kamenje. Debele so bile verige, dva sežnja širok zid... Verige so se posmehovale poizkusom trudnih rok, nohti se

lomili ob zidu... Obupan je obrnil nohte vase, se praskal in grizel — dokler ni omagal in padel v navadno mrtvičje.

Tako je ždel nesrečni, na dosmrtno ječo obsojeni človek med golaznijo, v smradu in nesnagi. Pa prišel je novi gradnik v Rihenberk. Pravica mu je kraljevala na čelu, milost sevala iz očesa. Odprle so se ječe. Polmrtve so znesli jetnike na čisti zrak. Tudi on je bil prost. A dolgo ni mogel okrevati. Ubogi mutec, hudodelec iz ljubezni, je bil predmet posebnega usmiljenja gradnikovega. Dobil je v gradu kót in lahko delo; gradnik se je prepričeval osebno, če se ne godi revežu krivica od objestnih hlapcev.

Čič se je jokal od miline, da je gospod tako dober zaznamovanemu kaznjencu. Pa Bog ve, če se je zavedal, spominjal, zakaj ga je bila zagrnila mladeniča ječa, iz katere je prišel brezmočni mož. Kaj so vedele njegove izpite oči o mladostnem žaru... Menili so, da je otopel popolnoma. Brezčutni hlapci so govorili pred njim o njegovi usodi, imenovali črno Kato... Strmel je vanje z osteklelim očesom... Stresel se je — zatulil — zajokal...

In izginil je iz gradu. Črez leto se je raznesla govorica o umoru plemiča v daljni Kastavščini, o roparjih, ki se potikajo po kraških gozdih pod mutastim glavarjem. Rihenberku se niso bližali. Morda je bilo Čiča sram ropati v bližini tistega, ki mu je bil preskrbel mirno življenje. Raznesla se je govorica, da je padel Rihenberžan v boju s Turki; gnan od usode se je bližal Čič Rihenberku, se ustanovil v graščinskih gozdih. Varno je bilo skrivališče, ne bi ga zasačil ne lovec ne logar, pa porodila se je ljubosumnost med roparji. Zavidali so mutastemu, sivolasemu glavarju sočuten pogled Žeže. Njenemu gospodarju je prišla vest, kod se skriva Žeža. Prišel je v Rihenberk in zahteval od gradnika, da mu pomaga poloviti roparje, da dobi svojo sužnjo. Ponosno mu je odgovoril vitez: „Ne potrebujem vaše pomoči. Polovim roparje o svojem času, sužnjih, žensk ne lovi vitez.“ Polovil je roparje. Ime Rihenberžana je prestrašilo gla-

varja, zmedlo družbo; kratek je bil njih upor. Brez vsake brambe se je vdal Čič. Ko je slišal gromoviti glas nekdanjega dobrotnika, ki mu bo zdaj sodnik, je padel na kolena, iztegnil roki in zatulil grozno. — Vitez se je odvrnil od žalne podobe. Hlapci so poglavarja roparjev zvezali. Iz kolibice so pripeljali prestrašeno Žežo. Hoteli so zvezati tudi njo — tresla se je ko trepetljika.

„Pustite jo“, je rekel nevoljen Vilemir in vitez je ukazal: „Posadite jo na konja“.

Od sirovih hlapcev je pogledala deklica na gospoda.

Minil jo je ves strah, skočila je na konja. — Roparje so vlekli pred sodbo.

Šumela je lipa. Bila je prastaro, mogočno drevo. Šest mož jo je komaj objelo. V njenih obsežnih vejah je bila klop za godca, kadar je rajala pod njo vesela mladina. Danes ni dan rajanja, dan pravde je.

V sredi je sedel gradnik Radivoj, na desni oskrbnik, na levi župan z okovano palico. Na mizi je stalo sv. razpelo, listina, meč, dve bački — in nova vrv. Okrog nekih tujih mož in zvezanih roparjev se je gnetla radovedna množica. Lica vseh so bila resna. — Nova vrv na mizi je naznanjala smrtno obsodbo. Samo eno?

Vitek in visok je slonel ob lipi Vilemir. Gledal je mogočni grad v krilu gor, pod njim tabor s stolpi in stolpiči, slišal grgranje zelene Branice. Okrog njega so čakali ljudje smrtno obsodbe svojih bratov...

Željno so gledali roparji na gore... Po divjih. bradatih, obledelih licih so tekle debele solze.

Pa tudi Vilemirju se je zameglil pogled. Smilili so se mu izgubljeni siromaki. Ozrl se je v viteza. Na le-tega plemenitem licu ni bilo sledu dvoma. Pred njim je ležal meč pravice, nanj je bil prisegel, da bo branil varnost dežele. Sveta je pravica in greh zahteva zadoščenja.

„V imenu presvete Trojice in deželnega kneza“, je začel gradnik pravdo. Pristopali so tuji možje, pristopali domači in tožili. Sodnik je izpraševal, obtoženci so odgovarjali, oskrbnik pisal. Dolgo se je vlekla pravda

mного je bilo tožbâ. Razen poglavarja ni bil nihče obdolžen umora. Poglavar pa je bil obtožen, da je umoril plemiča svojega nekdanjega gospodarja in vodil neštivilne rope. Sodnikovo jasno oko je iskalo poglavarja, ki se je skrival za hrbtom sodrugov. Hlapci so ga sunili naprej — sivi mutec je stal trepetaje pred nekdanjim svojim dobrotnikom. Pogled sodnikov se je zameglil. Zaznamovanega lica, zmršenih las, sključen, je stal mutec pred njim. Vprašal je sodnik — sivi mutec je padel na kolena, kimal z glavo, obračal ostanek jezika . . . Morda bi bil povedal rad, kako ga je skelela nesreča ljubljene Kate, kako ga je podila krvava senca iz mirnega gradu, kako ga je opominjala vest dobrote gradnikove . . . Pa le nerazumni glasi so prihajali iz pohabljenih ust . . . Roke so razjasnjevale njih pomen, tolkle ob prsi. Verige so rožljale, debele solze kapale — priznaval — obžaloval je mutec . . .

Šepet usmiljenja med moškimi — krik groze iz ženskih ust . . .

Radivoj je položil roko na meč. Prisegel je bil, tu ni smelo govoriti usmiljenje. Oster je bil zakon: glavo za glavo. — Težka mōra je legla na srca vseh. Sodnik je vstal. Daleč je segal krepki, slovesni glas, vse glave so se sklonile, ker sveta je beseda pravice. Po besedah zakona so bili smrti vredni vsi. Vendar z ozirom na mladost roparjev, na težavne čase, v katerih je potrebna vsaka roka v obrambo dežele, naj živijo in čakajo ugodnega časa ob katerem lahko operejo svoj greh. Le mutec — poglavar naj zadosti s smrtjo . . .

Mignil je sodnik — rabelj je vzel vrv in jo vrgel obsojencu za vrat. Bil mu je zapadel.

Po molku pričakovanja je nastal splošen šum odobravanja. Skozi šumečo množico se je preril sivolas, zgrbljen mož v plemiški obleki do gradnika. Hreščoč glas je vpil:

„Pravda! Jaz zahtevam svojo sužnjo, nemudoma mi jo vrnite, vitez!“

Zabliskalo se je v očesu gradnikovem — senca nasmeha se je zazibala po obrazu, ko je odgovoril:

„Obžalujem, Brdski, saj veste, da je dolžnost viteza, streči ženam. Deklica se je do padla moji nečakinji in daroval sem jo nji. Kar pa vitez reče, ne oporeče.“

Osupel je bil Brdski Na velem obrazu so igrale strasti, jezna beseda je silila na dan; toda silen je bil junak, pred katerim je stal, in obdan od vdane mu množice. Oproda

IZ ADMONTSKE KNJIŽNICE: SODBA.

mu je opasoval meč, župan mu podajal čelado, tožitelji in obsojenci, vsi so gledali s spoštovanjem na njega, s posmehom na zaljubljenega starca.

Odhajal je vitez, spremljan od šumeče družbe in odhajaje je rekel Brdskemu: „Pri meni najde tudi tlačan pravico.“

Prah je vel po cesti. „Rabelj! rabelj!“ so vpili otroci. Ljudje so prihiteli, da vidijo na konja privezanega mutca, o katerem je šel tako čuden glas po deželi Medla, uničena je sedela groza njihovih sanj na konju, usmiljenja, ne strahu vredna podoba. In pred takim so se tresli! Vzdignilo se je razžaljeno samoljubje, roka je segla po kamenu, jezik

IZ ADMONTSKE KNJIŽNICE: NEBESA.

je psoval... Tolpa mož se je zbrala pod Dornberško graščino, vsaka roka svoj kamen, vsak jezik svojo kletev... Pa glej, upadle so roke, zajecali jeziki. Srditega pogleda je privihral med tolpo viteški branitelj slabih, mladi Vilemir. Jahal je z oskrbnikom v Gorico, da izroči k smrti obsojenega ka-

pitano. Res da je imela tudi rihenberška gosposčina „krvavi sod“, toda Radivoj ni hotel žaliti nežnega čuta svoje nečakinje. Rajši nego z oskrbnikom bi bil jezdil Vilemir z ljubljanim vitezom. Saj je bil ta tudi namenjen v Gorico — pa bogve kako zdelo mu je prestriglo pot.

Dan poprej je bilo. Rog je zatrobil, v grad so pridrvili urni jezdec. Mož sivih lasih, živega, zagorelega lica je posetil Radivoja.

„Z menoj, z menoj, prijatelj, kaj samevaš tukaj?“

„Kam te nese vihra, Kamenski?“ je vprašal Radivoj.

„K solncu lepote. Izšlo je nad Gorico... Katarina je tu, prijatelj. Katarina, in jaz starec hitim, da si ogrejem srce ob njeni lepoti. — Kaki dnovi, Radivoj, kaki dnovi. Se jih še spominjaš?“

Izpil je veliko kupo, vihal brke in obračal navdušeno oči. Radivoj pa je bil blede, zelo blede. Roka, ki je nagnila vrč, se je tresla. Mignil je Vilemirju, naj odide — in mu rekel drugi dan, da ne gre on sam v Gorico, marveč da pojde z njim Pero. Otožne so bile oči vitezove pri teh besedah, otožne kakor tistega, ki pošilja druge iz tesne ječe, a sam ostaja v tmuni...

Bila je neka skrivnost, nekaj je osenčilo vitezovo življenje, pa se je skrivalo Vilemirju. Molčala je Romana, molčal je Zenon o tem, le včasih je pričal vzdih iz ust nečakinje ali strica o tajni boli...

Sivo je bilo nebo, prah se je dvigal v oblakih in zagrinjal rablja, hlapce, mutca. Listje grmovja ob cesti se je skrivalo pod belim prahom in viselo poparjeno, drevesa so stala upognjena, zamišljena. Leno je tekla Vipavščica, kakor da sanja o nečem, kar je bilo, potuhnjeno, kakor da skriva globoko tajnost v zelenem dnu...

Kaj sanjaš, kaj skrivaš Vipavščica? Ali sanjaš o divjih rojih, ki so hiteli skozi tvojo lepo dolino? Ali skrivaš spomine preteklosti teptanega naroda?

Hitro so puščala urna kopita pot za seboj. Stolpi stolice goriških grofov so prihajali vedno bliže. Središče življenja v de-

želi, ponos lastnikov, kras pokrajine, se je širila krog prijaznega griča, od globokega jarka opasana, od trdega zidu obdana, solnčna Gorica pred Vilemirjem. Le-ta se je potem domislil Katarine, o kateri je govoril Kamenski, in burno je zaplala kri po mladem srcu. Morda vidi lepoticu... Jezdili so do edinega vhoda na vzhodni strani. Most se je spustil čez jarek, se dvignil, užitninar je prihitel, a ko je videl ljudi Rihemberškega in mladega plemiča, je pozdravil in se vrnil v stolp.

Po tesni ulici mimo prostornih hiš dvornikov Goričanov je vodil oskrbnik Vilemirja. Na obeh straneh ceste so se odpirala mala okna, iz nizkih prodajalen, iz mesnic in kruharen so sledili zvedavi pogledi, so hitele noge radovednežev za mladeničem.

Mesto se je delilo v gorenje in dolenje mesto. V spodnjem je razkazal Pero farno cerkev, kapelico, pokopališče, občinsko hišo in že dvesto let staro bolnišnico ubogih. Kazal mu je služabniške hišice goriških dvornikov, ki so se stiskale in rastle iz mestnega zidu. Pravil mu je o prejšnjem šumnem življenju v Gorici, o sijajnih turnirjih na dvoru grofov, o njih moči in slavi, ki je propadala, izginjala v potomcih. — V gorenjem mestu je budilo Vilemirjevo pozornost samo obširno grajsko poslopje.

Gledal je na zagrinjala visokih oken: morda se pokaže bela roka, morda zablesti oko...

Res se je zagibalo pri oknu, pa Vilemir ni videl — že je stopal konj po tlaku iz hrastovih kolcev.

Prijazno je sprejel Febo della Torre mladeniča. Prašal ga je, v katerem kolenu je soroden z Rihemberškim in si odgovarjal sam, da bržkone v bližnjem, ker bi ne bil sicer tako podoben Romani. Vilemir je izročil naročila gradnikova. Febo je kimal. Mutca bodo obglavili z drugimi takoj, ko odide Goričanka.

Prašal ni, zakaj ni prišel Rihemberški sam. Naročil je Vilemirju novice o novi predrznosti Benečanov in da naj bodo pripravljeni, ako bo potreba.

Pri teh naročilih ga je zmotil dolgolasi deček v dragi opravi Katarininih dvorjanov. Poklonil se je kapitanu in izročil ukaz grofice, naj pride Rihemberški k njej.

Rdečica je stopila na lice Vilemirju, nasmeh se je zazibal krog ust kapitana. Mignil mu je: „Prva dolžnost viteza je, da ustreže plemenitim gospem.“

V prednji sobi so postajali Katarinini dvorniki in plemstvo iz okolice, ki je prihitelo in čakalo njenega pogleda. Vsi so se zavistno ozrli v pozvanega mladeniča.

Zavesa se je vzdignila, sladek vzduh rož je zavel, Vilemir je stal omamljen pred Katarino. Baržun temne barve, kakor vino kraških brd, je ovijal bujno telo in se širil krog naslanjača. Bele čipke so skrivale divni vrat, lepe roke. Tenka verižica je visela na vratu, drag kamen se je svetil v kostanjevih laseh, ki so venčali ponosno čelo Goričanke.

Lepo je bilo prebelo, z nežno barvo breskev nadahnjeno lice, lepa mala usta, najlepše so bile velike, rjave oči. Bil je nekaj solnčnega v njih — srečen, komur so se nasmehljale. Lepotica je ljubila lepoto. Morda je bil le odsev njene, ki je valovil krog dečkov pri njenih nogah, na glavicah dvorjank pri oknu, po dragem pohištvu dvorane.

Dečka sta udarjala s kladivom po tonovih tipkah nekega godala, kakršnega ni še videl Vilemir, in izvabljala lepo ubrane glasove. Dame pri oknu so vezle in gledale nagajivo osuplega mladeniča. Mignila je Katarina, zašumela so svilena krila, umolknila godba, nasmehnile so se oči, iztegnila se je desnica lepoticice. Vilemir se je spustil na koleno in poljubil roko. Bil je prvokrat, da je klonil brežiški tlačan po viteškem običaju koleno pred žensko, pa Katarinina zmagovita lepota je zahtevala to. Na kolenih so se ji približevali vsi, le eden ne... Zato je njeno življenje vedno hrepenenje po tistem edinem, ponosnem... Zato jo je priveel veter, jesensko ptičico, v bližino njegovega gnezda. O Radivoj!...

Vilemir je sedel pri njenih nogah in poslušal očaran njen sladko zveneči glas.

„Veseli me, da vidim sorodnika Rihenberškega. Čula sem že o tebi mladenič. Krasno je to, da te je našel naš hrabri vitez. Gotovo se čuti sedaj srečnega... Pa govôri mi o njem. Je li zdrav? Vesel? Povej mi vse, vse...“

Vilemir ni oporekal govoru grofice o njegovi osebi — a vedel ni, s kom ga zamenuje. Govoril je dolgo, pravil vse, kar je vedel o vitezû, iz njegovih besed je gorrela ljubezen, občudovanje... Katarina je slonela na stolu, sklenila roke in poslušala zvesto. Ko je končal, je vstala. Ponosna, visoka, je stala pred mladeničem, še nikoli ni videl tako lepe žene; pa vlažne so bile krasne oči, globoka žalost je bila legla na čelo... Vilemirja je zbolelo srce...

Daleč ga je spremil rosni pogled solnčnih oči, dolgo je čutil rahli stisk njene roke, in nekaj neizmerno bolestonega je slišal trepetati v besedah:

„Izroči mu pozdrav od Katarine!“

VII.

Bilo je tisti čas, ko stikajo ženice glave, ko se snujejo in razdirajo ženitve.

O pustu je bilo. Zemlja se je pripravljala k veseli svatbi, burno je krožil sok po koreninah in deblih — rajanja željna drevesa so klicala za skalami spečega godca. Prebudil se je stari godec-vihar, stresel je sivo brado in zasviral, zažvižgal... Zarajal je po skalah Goleca in vabil s silnim glasom gozde in grmovja na ples v širno dvorano. In jelke, smreke in hrasti, gabri in bukve po Čuku, Čavnu in Skopicah so divje zaplesali.

Lepo je bilo za debelim zidom v varnem gradu. V pritličju so brnela vretena. Nuta je sedela sredi dekel na klopi pri peči in pela. V orožarni so se vadili hlapci v basanju, zažiganju in proženju težkih, neokretnih pušk, katerih je bil poslal grof Lenart na vsak svoj grad nekaj; vsi so kleli nerodno novo orožje.

Tiho je bilo v nadstropju. Mehke preproge iz vzhodnih krajin so pokrivalo tla hodnikov in sob, pisane zavese so zagrijale vrata in stene. V tem kraju nepoznano

bogastvo vezenin in blazin, sladkih dišav, je spominjalo, da cvete tu nagelj iz družega vrta. — Pred kaminom je sedel knez Radivoj. Bela halja, mehki šolni na nogah so kazali, da ne misli silni vitez na pohode, da ga ne zmami vihar na ples, najsi žvižga še tako rezko. Prijetno je bilo v gornjici. Sivina neba ni prodirala skozi barvana stekla oken, šumenje narave se je odbijalo ob debelem zidu. Nihalo lesene, na visokem stojalu stoječe ure se je pregibalo enokomerno, debela očesa začrnelih slik na steni so gledala na negibno zaveso pri vratih. Čakala so, da jih dvigne v prednji sobi čakajoči deček in naznani kaj ljubega...

Predal s srebrom vdelanega pisalnika je bil odprt. Po njem in po tleh so ležale pol odvite listine. Na široki mizi raztegnjen, zarjavjel pergament. Na njem je bilo naslikano mnogovejno drevo, na vejah se je zibal plemeniti sad — ponosna imena Vladimirovičev. Dolga vrsta vitezov, državnikov, med med njimi škofje, opati. Ženske - krepostne matere, svete opatice, znane lepotic. Žlahtali so se s kralji in vladarji, pridobili si velika bogastva v teku let. Ne za svetli denar, ne po zapuščinah. Podeljena so bila od vladarjev dežele za zasluge junakom tega rodu. Neretva, Tjalja, Veljak, Klobuk, Plin, Zvirče, Struge, Borovec, Bročno, Ljubuško, Imosko, Sladinec, Tesanj, Vis, Komotin, Gračar, Melida in mnogo družih gradov je pripadalo Vladimirovičem. „Vukotin — 990. Dobil je listino plemstva od Petra Kandiana, imel je več gradov v Hercegovini...“

Vrstila so se imena — vsakemu se je družila slava. „Vilemir — 1446... Škof Krešovja, veliki kancelar Stipana Tomaževiča in znani učenjak.“ — „Radivoj — sodnik in pečatnik Bosne.“ Tu je pripomnila krepka roka: „Izgubil l. 1463. domovino in vsa posestva in...“ Zastala je roka, ni zapisala: „bil zadnji tega rodu...“ Glavo uprto v roko, je gledal knez v debela, goreča polena. Dogorela bodo — razpadla v pepel, kakor njegov stari rod, kakor njegovi načrti... On umira kakor zadnji zvok junaške pesmi, ki bi se pela, še dolgo pela, a je zastal glas v grlu pevčevem.

Lepo bi se zapisalo: „Vilemir Vladimirovič“ — a Romana ni hotela. Skozi in skozi plemeniti mladenič si je pridobil srce Radivojevo in — Radivoj je menil — tudi srce deklice. Saj je občevala sicer nedostopna Romana tako zaupno ž njim, se smejala tako veselo v njegovi navzočnosti kakor nikoli poprej. Menil je torej Radivoj, da prisije solnce veselja na njenem licu, ko ji obljubi, da jo omoži, kadar se vrne iz Turčije, z mladcem, ki je bil po srcu, licu in zvanju vreden, nositi staro slavno ime. In če ga ne ljubi po poldrugoletnem občevanju ž njim, ga ne bo ljubila nikoli. Kakor strela pride ljubezen, kakor ropar te napade prvi hip, ko vidiš, slišiš osebo, s katero naj se združi duša. A Romana se je smejala, ko ji je vitez omenil zakon z Vilemirjem: „Saj je mlajši od mene, stric!“

„Na to nisem mislil“, je priznal osupel. „Kaj za to! Včasih je zakon še srečnejši, če je žena iz vihravih let.“

Zapustila ga je s smehom. Zakaj se smeji? Morebiti ker hoče vcepiti v staro deblo vejico neznanega drevesa! Nemara ji brani rodbinski ponos, ljubiti potomca neznane plemena... Poznal je Romano. Mehka, popustljiva v vsakdanjih stvareh, je bila železne volje, kadar je branila pravice srca.

Poizkus njenega očeta, poturčiti jo, se je odbil ob trdnosti osemletnega dekletca. Zmotam korana je odgovarjala z resnicami katekizma. Nežen otrok je bežala z bogatega dvora od očeta, se ločila od matere, se skrivala po jamah, med hajduki. Zaradi resnice, ki je živela v njenem srcu... Zato je ljubil in občudoval Radivoj nežni odrastek ponosnega debela, spoštoval znak železne volje na njenem čelu in želel, pridobiti ji vso zemsko srečo. Toda zdi se, da se ji ona upira: nikogar noče, da bi jo osrečil, vsak ji je pre-slab, prenizek — morda primerja vsacega občudovanemu stricu, ker ne ve, da ima tudi on hipe slabosti — — —

Vzdihnil je Radivoj. Vzdignila se je črna senca. Kakor jo je videl zadnjikrat, blede, na kolenih — tako je stala pred njim, povzročiteljica njegovega gorja, nesrečna bo-

sanska Katarina. Prosila je — a ni bilo odpuščanja v duši. Kajti za njo je stala sijajna, v razkošju lepote in bogastva, prekrasna goriška Katarina... Trenutki so, ko je človek slab, silno slab. Misli, ki stanujejo skrite v dnu srca, prihajajo neopažene iz temnega kota, se pollaščajo volje, razuma... Sram je človeka takih misli, dokler ga vodi krepka volja proti vzvišenemu cilju — zato prežijo na samotne ure, ko se čuti človek tako samega na prazni cesti življenja, ko tone moštvo, slava, dolžnosti in načela v morju hrepenenja po ljubezni...

Tudi ti moj vitez, moj junak! Vihar izkušnjave je prihrumel nad tvojo glavo, sklonila se je, omahovalo je srce... Pa bodi zabeleženo v tolažbo zdvajajočih duš, da nisi padel.

Katarina! Sladek smeh se je razlil po tožnem, plemenitem licu Radivojevem. Vdajal se je mislim, spominom. Nedostopen, kakor ponosna deva, kipi ob morju trdni grad Devin. Ob njegovem vznožju se vije prašna cesta, se penijo, bučijo valovi morja. Mimo njega razpenja ladja vsa jadra, hiti — — mimo njega poganja konja voznik in jezdec, ker preži grad na cesto in na morje kakor roparska ptica, kakor divja zver. Strah potnikom, siloviti Devinci, so izumrli l. 1399. Njihova posestva je bil podedoval Friderik in podaril Devin Hoferju Hohenfelskemu. Švab je bil oduren človek, pijanec in pretepač. Vendar se je osmelil pogledati v solčno oko Katarine, sestre grofa Lenarta. Najlepša gospica Goriške se mu je posmehovala — v Hoferju se je kuhala ljubezen in jeza. — Katarina je potovala v Trst. Pot jo je privedla pod Devin. Tu je planil Hofer iz grada, pobil nekaj spremljevalcev — nekaj jih je zbežalo... Že se je borila Katarina s silovitežem, ki jo je hotel unesti na grad, že je zdvajala — ko je prišla pomoč. Rihemberški je prihajal od Trsta: znan kot „pismouki“ človek, je bil naprošen, da pomaga razsoditi prepir med Štivanci in Tržačani. — Slišal je vpitje, zagnal konja, stisnil meč, rešil devojk. Kaj mu je bilo slajše plačilo nego hvaležni pogled rešenke... Tedaj mu

je srce prevzela ljubezen do lepe goriške Katarine. Toda ljubezen — in dolžnost? Kajpa njegove prisege?...

V sanjah se mu je prikazovala Jelena. Ob mejah je valovila zelena zastava. — On se ni zmenil za njo — hodil je za solnčnim očesom, kot orel, z zvezanimi perotmi. Hodil je za Katarino po turnirjih, metal najhrabrejše viteze iz sedla in sprejemal darila iz njenih trepetajočih rok. Ljubila ga je ponosna Goričanka. Mnogo žensk mu je že zastavljalo pot življenja — hladno je šel mimo njih. Lahko je bilo držati prisege, dokler je molčalo srce — a tu...

In vendar je zmagal tudi tu. Ojunačil se je nekoč in povedal Katarini, ki je pričakovala snubitve, da ga vežejo tri prisege. Pozabi naj ga... ah ne — pozaba je smrt... zvesta naj mu ostane, če ga ljubi.

In ni ga pozabila. Sameva, čaka ženitve — onkraj groba. Snubijo jo knezi in grofje, ona pa odbija prosilce, molči in koprni videti njega. Da se ne vrne staro gorje, se je izogibljive Radivoj — — —

Čemu tako? Ali ni to preveč žrtve?...

Zašumela je reka hrepenenja, prestopila je meje. Kaj prisega — pustil bo brezuspešne poti za sestro, pustil četovanje in šel bo k tisti, ki ga ljubi, čaka...

Zavesa se je zgenila. Rahel glas je naznanil: „Deček, sel goriške grofinje.“

Na mig je stal pred njim. Rdečeličen, vranolas, v živobojnem baržunu, v sveži lepoti mladosti. Z ljubko gibčnostjo je uklonil koleno pred knezom, mu ponudil šop rdečih rož in zavitek iz drage tkanine, prevezan z zlato nitjo, prepečateno z goriškim levom.

„Cvetlice, hčerke družega solnca in drugega kraja, Ti pošilja Katarina. Znak so ljubezni, vroče in solnčne. Turnirji in pustne veselice vršé po Dunaju, v grofovem dvorcu v Liencu, po mestih Italije. Povsod se ozira oko vitezov za Katarino, a ona je zapustila bratov dvor in hitela, da diha zrak v Tvoji bližini. Sramotno je tako priznanje — ali Katarina je izgubila ponos v dolgih letih hrepenenja za Teboj. Vem, da me ljubiš tudi Ti, moj vitez. Po-

znam silno ljubezen Vladimirovičev, poznam pesem o lepi Vidoslavi in Vukotinu, vem, da Ti brani le ljubezen in njeno silno trpljenje do mene. — Ali zdaj, moj vitez brez madeža, Te kliče Katarina. V stiski je tista, katero ljubiš. Pusti svoje prazne prisege, ne hodi za nedosegljivim, živi enkrat sreči in ljubezni. — Veš, da je Lenart, moj brat, pijanec. Zapravlja svoje in moje premoženje. V vednih denarnih stiskah je zastavil že svoja furlanska in koroška posestva cesarju. In zdaj — prosi cesarjev sorodnik moje roke. Snubec je cesar — Lenart mu ne more odreči. Ušla sem bratu in prihitela sem v Tvojo bližino, da me rešiš. Radivoj, ščiti me! Lenart mi je zapretil s samostanom, če mu ne izpolnim volje... Katarina ni rojena za samostan. Pridi, Radivoj, povem Lenartu, da sem zaročena s Teboj, in vse bo dobro. Ljubezen Katarine Ti bo sladila življenje. Pomisli, da Te ne veže nepremišljena prisega mladosti, da je grešna prisega maščevanja, da je sestra, katero iščeš, gotovo že davno umrla... Pridi in otmi me!

Katarina.“

Prečital je, omahnila je roka, rdečica je pokrila čelo. Ne more, ker sveta je prisega Vladimiroviču! Svetno čast, srečo ljubezni bi dosegel z blagorodno Goričanko, rod Vladimirovičev bi procvital — a bili bi nevredni potomci Vukotina — ni časti, ni sreče za rušilca prisege...

Sedel je k pisalniku in namočil pero v soku črnih jagod. Hotel je pisati, naglo, odločno, kakor je bilo lastno veliki duši, ki ni poznala obotavljanja. Pa črnilo se je ustavljalo v zarezi, pero je praskalo, velika kaplja je padla na popir. Jezno je udaril z ного ob tla. Deček je prihitel iz sprednje sobe.

„Pojdi v stan k Grku, prinesi mi šop peres.“

Hitro je pritekkel deček z belimi gosjimi peresi. Znal je Zenon ostriti in zarezavati peresa.

Pero je hitelo po debelem popirju. Ne hiti tako, moj junak, prišle bodo temne ure in žal ti bo kratkih besedi odločitve...

„Ti me ne ljubiš, Katarina, me nisi nikoli ljubila. Drugače me ne bi hotela pahnuti v časno in večno pogubo, ki preti nestalnemu. Zaprla bi se za zid samostana in čakala svidenja onkraj groba. A Ti ljubiš veselice, love, poklone... Vzemi sorodnika cesarjevega, živi v veselju — prosto Ti. Jaz sem ubog vitez, diči me le čistost imena pred Bogom in ljudmi. Zato moram naprej za dolžnostjo svoje prisege... Ljubil sem Te, Katarina, spominjal se te bom kot pesmi iz davnine... Bodi srečna — Ko slišiš, da je padel v boju Radivoj, ne obžaluj ga, vedi, da je padel za svete vzore!“

Odjahal je deček po beli poti v pišu in tuljenju viharja, dva čvrsta oboroženca sta podila konja za njim. Radivoj je gledal skozi okno za dečkom. Bolestne misli so ga zagrnile. Tajna roka mu je risala omamne slike tega, kar je izgubil — in rodila, vzdignila se je kletev v duši proti tisti, katere senca je padala na slike sreče... Gorelo, šumelo je v srcu — nikoli ne bo v njem odpuščanja sladke besede za bosansko Katarino...

Zašuštelo je po sobi. Zlati kodrci so se dotaknili Radivojevega čela, drobna netjakinja se je naslonila nanj. Videla je rodbinsko listino in menila, da je ugenila žalost stričevo.

„Striček, ne bodi žalosten... Vidiš, saj imam Vilemirja rada, kot bi bil moj brat, a moža, menim, da bi morala drugače ljubiti. Veš kaj? Oženi Vilemirja in daj mu svoje ime — jaz pa ostanem pri tebi... A kaj tako diši!“

Zagledala je rože na mizi in zabliskalo je krotko oko. Vzela je rože in trgala jih s trepetajočimi prsti ter jih teptala z jezno nogo.

„Krvave so in srce me boli od tega duha... Stric — stric...“

S tožnim nasmehom jo je gledal stric:

„Ne razburjaj se dete, radi prošlih stvari.“

„Romar želi govoriti z gospodom.“

Vitez je pokimal, dečka rjava glava je izginila za zaveso. Star mož z romarsko palico je stal pred Radivojem. Brada in lasje sivi, razmršeni; plašču se je poznalo, da se je igrala burja z njim; lice je bilo trudno.

Vse je kazalo, da je bila pot dolga. Pogled knezov je prašal: „Zakaj se nisi odpočil, preden si prišel pred mene?“

Romar je pogledal devo, ki je stala s pecljem rože v roki, zamišljena, neodločna. Stric ji je mignil — odšla je tiho. Romar je prekrizal zamrzle roke in se poklonil globoko:

„Zdrav, knez Radivoj Vladimirovič!“

Živo se je dvignil vitez: „Ti si Bošnjak? Odkod prihajaš?“

„Iz večnega mesta. Trepetajoča duša, ki je na koncu zemske poti, me pošilja... Zaklel sem se, da se ne odpočijem, ne okrečam v tvojem gradu, dokler ne sprejmeš lista od nesrečne Katarine. Ah kneže, naj se omehča tvoje trdo srce, pošlji besedo odpuščanja zdvajajoči — sprejmi pozdrav od nesrečne zadnje kraljice Bosne...“

Bled kot zid je bil Radivoj, ko je sprejel v zeleni baržun zaviti list iz roke romarja.

„Idi, okrečaj se.“

„Ne múdi z odgovorom, moj knez, odprta so vrata večnosti nesrečni Katarini...“

Bledi vitez je odprl list. Pisane s tresočo roko so visele črke nerodno na popirju, črni madeži so kazali sledove solza. Radivoj je bral, da ga prosi nesrečnica odpuščanja, da se ne upa pred sodni stol Stvarnika brez njegove oprostilne besede. Zaklinjala ga je pri spominu matere, križa v domači cerkvi, pred katerim sta klečala skupno v mladosti čarobnih dneh. Zaklinjala ga je pri svidenju onkraj groba...

Zdrknil je na kolena in skril lice v list. V uri, ko se je rodila kletev v duši, je prosila nesrečna, nekaj goreče ljubljena, odpuščanja...

Zima je privela list iz daljnega kraja, pa je segrel mrzlo srce. Zbudil je spomin pomladi, življenja, čiste, prve ljubezni. Otajal je led dolgih let: solza oproščenja je padla na list spokorničin...

Na dvorišču se je poslavljala romar od družine. Torba je bila napolnjena z brašnom, palica novo okovana, nov plašč ga je branil pred viharjem. Vedrega lica je šel v mrzli piš — nosil je mir obupajočemu srcu...

„Zvesti sluga Katarine, vrni se k meni, ko premine ona. Za mojo mizo bo tvoj prostor.“ Tako mu je rekel knez pred odhodom. Poljubil je blede roko, ki je bila

sveta, ker je odpuščala. Naj ga le ustavlja piš, prežijo naj roparji, tulijo zveri — ne utrudno pojde, kajti v mukah ga čaka umirajoča... (DALJE.)

ANTON MEDVED:

SLOVENSKA GOVORICA.

Ljubim te, slovenska govorica,
ljubim bolj kot žuboreči vir,
bolj kot pesem, ki jo drobna ptica
poje v jutranji svečani mir.

Ljubim te, slovenska govorica,
kadar te povzdigajo možje,
sveta narekuje te pravica,
neustrašeno za dom srce.

Ljubim te, slovenska govorica,
kadar detetu nabiraš v smeh
rožne ustnice, nedolžna lica,
kadar vreš iz src prepolnih dveh.

Odrevêni gibka mi desnica,
jezik mi prirasti na nebo,
ako te, slovenska govorica
kdaj pred svetom zatajim plašno!

Sladka materina govorica,
lepa mimo zemskih vseh glasov,
mojih misli in čutil glasnica,
tvoj oblij me zadnji blagoslov!

ANTON MEDVED:

MOLITEV.

O Bog, ki daješ srečo
dejanjem in pokojen čut,
ki vzbujaš misel spečo,
da k Tebi razvije perut,
in preden se obrne ves
od Tebe duh, začuti kes,
solzan prekolne svoje zmote
in Tebe vzljubi, vir dobrote:

O Bog, Ti varuj tudi
breznádejnih trenutkov nas,
ko duh bolan se zgrudi,
pretekli in prihodnji čas
režita vanj kot srepa smrt,
s seboj in svetom vsem razdrt,
ne najde druge rešnje poti
kot pot široko k novi zmoti!

LEA FATUR:

VILEMIR.

ROMANTIŠKA POVEST IZZA TURŠKIH BOJEV.

VIII.

(DALJE.)

az grič je donel slovesno rihemberški zvon. S kamnitega hriba Čavna, z visokih Skopic, iz vipavske doline so mu odgovarjali bratje zvonovi. Slovesno, zmagovito so bučali v Gorici, Korminu, Tolminu in Bovcu. Oglašali so se po vsi Goriški, zveneli po vseh posestvih Goričanov na Koroškem, Kranjskem, Štajerskem, Furlanskem in Istri.

Strmeli so plemiči po gradovih in mestih, bledele, solzile so se gospe in gospice. Kaj pomenja ta mogočni glas zvonov? Bleda lica, solze! Gotovo naznanja smrt, gotovo javlja, da je preminul trudni goriški lev, prenehala biti slavna, mogočna rodbina Goričanov.

Smrt, svetu nerazumno smrt, oznanjajo glasniki z visokih stolpov. Javljajo, da je zapustila goriška grofica, prelepa Katarina, šumne veselice in skrila blesk solčnih oči za redovniškimi zagrinjalom. Po vsej Goriški je vrelo le eno bolešno vprašanje: Zakaj je zamenjala zaročenka cesarjevega sorodnika, svetni sijaj ljubeča Katarina, širne dvorane palač s tesno celico, bogastvo z uboštvo? Vsakdo je slutil, da jo je ponosno morala ukloniti le velika dušna bolečina — gotovega ni vedel nihče. Tisti edini, ki je vedel, se je zaprl pred svetom, klečal pred slonokoščnim razpelom in ni jedel ne pil . . . In tista, ki je tudi slutila, je klečala pred sveto sliko, molila za mir Katarinine duše, za mir vseh duš, katere se ljubijo in morajo nositi na zemlji ločitve težko breme. Molila je, naj odvrne sveta Devica od nje tisto morje bolečine, ki je že ogrenilo življenje toliko — da bi ne vznemirjal nikoli blesk tujega očesa njenih čistih

sanj, se ne prikradel vanje šepet sladkih besed, da bi ne bledela, kakor bledeva Žeža, poprej tako vesela gozdna ptičica.

Uboga Žeža! Njena vesela pesem je umolknila, ona rdi, trepeče, če le sliši znani korak . . . O striček, koliko ptiček se je že ujelo v zanjko tvojega pogleda, pa ti ne veš ničesar o tem . . . In Tone, dobri Tone je tako zaljubljen v Žežo — skoraj tako kakor v gospodarja. Po cele ure ji razklada gospodove junaške čine . . . Ona posluša žarečih lic . . . Prsti popuščajo prejo, kolovrat se ustavlja . . . In Tone ne ve, komu velja rdečiča, in Žeža ne ve, da jo ljubi Tone . . . O zmeda človeških src!

Rihemberški je bil jako miren po odhodu tistega romarja iz Rima. Blagi pokoj velike duše, ki čuti srečo zatajevanja, mu je seval iz očesa, njegova ljubeznivost je očarala vsakogar. Smeh se je zibal na licu tlačanu in plemiču, ko je zapuščal Rihemberškega. Vitez je udaril na meč in se zaklel na viteško čast, da ni plemiča kot je Rihemberžan, tlačan se je udaril po kolenu in se zaklinjal na svojo vero, da ni pod solncem tacega gospoda . . . Udeleževal se je prask goriškega kapitana z Benečani, urejal vse za svojo bližajočo se dolgo odsotnost, uredil vse tudi za slučaj smrti in čakal sela iz Turškega, Šenka.

Mnogo je mislil na Romano. Ko se povrne s Turškega, zapojó zvonovi, zasvirajo gosli, zaplešejo svatje . . . Lep par bo to — Romana in Vilemir. A čudno — Romana nikoli ni mislila tako . . .

Vse je bilo pripravljeno za dolgo pot. Nova čelada in oklepnic, nabrušen meč, naostrena sulica. S skrbno roko je bila prirojila Romana tenko platno lastne preje.

Belo, vezeno je bilo perilo, usnjata, trpežna obleka, visoki škornji, svetle ostroge. Odpočiti, dobro krmljeni so bili konji, rumena kolesa, nova stremena, močne vajeti, udobno sedlo. Visoko na Skopicah si je bil urezal Tone novo gorjačo, sušila se je o lvanjem in sv. Jakoba solncu; na letnem sejmu si je bil kupil novo dolgočopo kapo. Vitez, oproda in hlapec so bili pripravljeni. Toda odcvela je bila pomlad, odžarelo leto, odvela jesen — že zalezuje mrzlo zimo nova mlada vesna — a sela s Turškega ni in ni. Kaj čaka mogočni Ismail paša, ali so mu stričevi pogoji pretežki, ali ne mara posineka domov? O Janku prihajajo vesti, da nabira odkupnino. Truden posel v času, ko vlada revščina v gradu in koči. —

S snežnimi peruti je odnesla zima stričev mir. Bil je razburjen kakor potok, narasel iz tajajočega se snega. Hodil je na stolp, hodil iz orožarne v konjarno, iz konjarne v orožarno. Pregledoval je orožje, poizkušal meč, poizkušal sabljo, se boril . . . Podil je vranca po cesti in po hosti. Bil je nestrpen, razdražljiv. — In drugi, kakor da so se otrovali od njega! Družina in gospoda, vse je bilo nervozno. Hlapci so se prepirali med seboj, oskrbnik je rentočil nad njimi, dekletke so jezile in v očeh Nutinih so švigali pogostoma bliski. — Tudi sicer tako ravnodušni turški jetnik! Že lansko pomlad mu je bil pustil stric na viteško besedo hoditi prosto po gradu. Ponosni Turek, cesarjevega rodu po materi, je bil hvaležen in ni bil. Velika je predrznost gjaurov, da zapirajo potomca pravovernega sultana! Mati jetnikova je bila nečakinja Mehmedova. Dal jo je bil levu Huseinu za ženo. Ta je padel pri osvojenju Bosne. V znak posebne naklonjenosti je dal Mehmed vdovo za ženo Ismail - paši. Amra je bil sin Huseinov.

Drugačne, kakor so mu jih opisovali domači fanatiki, je spoznal Amra kristjané. Jel se je zanimati za njihove običaje, njihovo vero. Učen je bil Turek, pohajal je medreso v Carigradu, visoko šolo v Kordovi. Poznal je vse arabske in perzijske pisatelje in mislece, poznal je žida Majmonida, ki je poizkusil

sestaviti umetno človeka, in znal vse sure korana. Radi so se sešli Radivoj, Amra in Vilemir pri Zenonu in se razvneli pri razpravljanju globokih prašanj. Zenon in Radivoj sta ugovarjala Turku, Vilemir je poslušal in dodal modro opombo. Tako je pretekal Turku čas in on ni tožil o neskrbnosti očima. Včasih se je pridružila možem tudi Romana. Podpirala je vselej mnenje Vilemirovo, in to ni ugajalo Turku. Pozabil je svojega hladnega dostojanstva in meril deklico z jeznimi pogledi. Bilo je očito, da je ne mara. Ne enkrat je še ni pogledal prijazno. In to je bolelo ljubezni razvajeno. Ogibala se je Amre. Večkrat je videla z okna gornjice hoditi Turka z mladim vikarjem po vrtu. Vikarij vnet, Turek hladen, zamišljen. Romana je vedela, da leži pobožna Nuta cele ure na kolenih v molitvi za izpreobrnitev nevernika, da mu dokazuje nedorasla, ali nenavadno modra Nasta zmote nevere, da mu govori ljubka Roža o krščanskih čednostih. Rad je poslušal doslej mladi aga deklici, se smehljaj njihovi sveti vnemi, rad je poslušal vikarja. Pa zadnji čas je postal nestrpen. Tujil, izogibal se je družbi in prašal sleherni dan strežnika, če še ni prišel sel od očeta.

In Vilemir? Že poprej večkrat razmišljen, se je razburil docela, čuvši vest o Katarininem vstopu v samostan. Čudno. Blodil je po hribih in se vračal s razmršenimi lasmi, dirjal je na lov, podil zverino in se vračal brez plena, kakor mlad sokol, ko pričakuje, da ga spusti sokolnik, tak se je zdel Romani. Hotela je vedeti, zakaj.

Mehka blazina je ležala na podolgasti skrinji pri visokem oknu. Na blazini je ležalo vezivo, male javorjeve gosli, v kotu pri oknu je stal ličen kolovratek, gotovo nalašč tako majhen in nežen — za drobno, prenežno predico. Vezivo, gosli in kolovrat so počivali, pogled Romanin ni hitel po slikoviti dolini, ki se je odpirala tako krasno očesu, počival je na lepi glavi mladeniča, sedečega pri njenih nogah.

Temno je bilo lice Vilemirjevo. Deklica mu je položila rahlo roko na glavo, srebrni glas je prosil mehko:

„Vilemir, povej, kaj ti teži srce . . .“

Mladenič je stisnil ustnice, bridka bol se je črtala krog njih, oko se zamislilo v daljo . . . Pa vrnil se je pogled, odprla so se usta:

„Znana ti je moja preteklost, Romana. Izprašala si me že večkrat o vseh okoliščinah mojega prihoda v Brežice — izpraševal me je o tem tudi Zenon. Kakor da bi hoteli odkriti mreno, ki krije moje pokolenje . . . Prazno delo! Brez imena in rodu ostanem, dokler si ne pridobim sam imena. — Srečnega sem se čutil, ko me je rešil naš dobri gospod sramote suženjstva. Tukaj me je pozdravljalo vse kot člana vaše rodbine. Vi niste oporekali, ti si sprejela tužca kot svojega brata — meni se je dozdevalo, da sem te poznal že davno. — Zamenjal sem slamnati krov z visokim gradom, ali mnogo sem prestal od prašujočih pogledov in sam sebe sem mučil s prašanjem: Kdo sem? Čigav sem? — Spominjaš se, Romana, dne, ko sem jezdil v Gorico, da izročim mutastega hudodelnika kapitanu Febu. Več kakor leto je že od tega. Takrat je bila prišla grofica Katarina v mesto, videla me je in poslala po mene. Pozdravila me je kot nekoga, ki ga je izgubil tvoj stric in našel v meni. — Slišal sem, da je odšla prelepa gospa v samostan. Živo mi je stopil tisti moj edini sestanek ž njo pred oči, vsaka njena beseda mi je zazvenela v spominu. In prašam se: S kom me je zamenjala grofica? Spomnil sem se tudi njene lepote — nobena krasotica se ne more meriti s Katarino, in vendar mi je vstal nejasen spomin na ženo, ki je bila lepša od nje . . . Domislil sem se sanj otročjih let. Prikazovala se mi je krasna gospa. Pravil sem svoji rednici o njej, in ona mi je dejala, da je to Mamica božja. Z leti je obledela ta podoba, s časom je izostala popolnoma. Večkrat sem se mučil, da jo prikličem — pa zaman. Pravil sem Zenonu o tem, in on je menil: če bi jo videl naslikano, bi jo gotovo prepoznal. — Pri misli na Katarino pa se je dvigala počasi za njeno — druga, draga podoba detinskih sanj. Lilije so rastle, tenke, visoke. Po beli stezi je prihitela krasna gospa v beli obleki. Na vratu, rokah in v lasih

so se svetili dragi kameni, na opančicah drobni biseri. Po vonjivem zraku je zazvenel smeh, tako sladek, srebrn smeh, kakor ga slišim le v sanjah . . . Bil je smeh sreče, Romana . . . Ptice so se ustavile in poslušale, lilije so se klanjale . . . Iztegnila je roke proti meni — zlati lasci so me obsuli, rožna usta so me poljubovala . . . Bila je moja mati, Romana — moja davno umrla mati . . .“

Umolknil je in naslonil glavo na blazino. Težko je pogrešati materine ljubezni, težko je biti brez rodu in imena.

Solze so lesketale Romani v očeh. Nizko se je sklonila k mladeniču in mu pravila tužno povest svoje rodbine. O prelepi, krepostni materi, ki živi bogvekje, o nevrednem očetu, o vzornem stricu. O stričevem trudu, da reši sestro, njeno mater, sramote, njene otroke krive vere. O mrtvem otroku, ki je moral biti njen bratec Vilemir, kakor je verjela, dokler — —

Z vso dušo je poslušal mladenič. Burno je dihal, iskri se je oko, rdečica je pokrila čelo pri povesti o možu — izdajavcu, ki je bil nemara — njegov oče . . .

„Od prvega hipa, kar sem te videla — tako je končala Romana — si mi bil ljub, Vilemir. Srce mi pravi, da si moj brat — prosim Boga, da se razkadi megla, da te objamem brata pred vsem svetom. Oh, kako bi bila srečna!“

Vilemir ji je za odgovor poljubil drobni roki.

Tisti čas se je odgrnila zavesa pri vratih. Radivoj je vstopil. Ob prizoru pri oknu je zastal, ljub nasmeh mu je šinil čez lice. Romana je skočila veselo k stricu in ga objemala, Vilemir mu je poljubil roko. Vitez je sedel na blazino, potegnil Romano k sebi in mignil Vilemirju, naj sede na svoje mesto. Deklica je razjasnila stricu prizor, ki ga je videl. Stric se je zgenil, zardel . . . Pozorno je pogledal oba mlada obraza. Temnejih las in očesa je bil mladenič, krepkih, moških črt, nežen ko cvet lilije je bil obraz dekličin — in vendar kaka podobnost! Ko bi pa bilo vendarle . . . Objel je deklico in položil mladeniču roko na glavo:

„Bog ve, otroka, da sem mislil že mnogo o tem. Moti me mrtvo dete. Dejal sem potem vedno tako, da mi je poslal Bog v tem mladeniču nadomestilo. Pa upajmo. Mnogo sem pretrpel, sedaj se mi zdi, da mi pošlje Bog tolažbo.“

Romana je objela strica in prosila tiho:

„Stric, če nam razreši Bog milostno zadnji dvom, če se prepričaš, da je Vilemir sin moje matere — tedaj — stric, tedaj — odpustiš tudi mojemu blodečemu očetu . . .“

„Prisegel sem, Romana. V seji, v sodbi sem obsodil vse izdajalce. Sodnik ima dolžnost kaznovati krivce.“

„Ti nisi več sodnik v Bosni“, je pripomnil Vilemir. „In priseg na maščevanje ne sprejemlje Gospod.“

Radivoj je gledal v lepo lice Vilemirjevo. Da, to je sin, ki je prosil za očeta. Sin Jelene, sin, ki bo zahteval sam račun od očeta. Ž njim bo živel v potomcih rod Vladimirovičev.

Vitez je sklenil roki:

„Naj bo po vajini želji. Če mi pošlje Gospod rešitev zadnjega dvoma o rodu Vilemirjevem, odpustim tudi tvojemu očetu, Romana.“

Hvaležno sta mu poljubila oba roko. — Plaha se je pokazala pri vratih Žeža. Mlada, krepka je stala med gubami zavese in se ni upala naprej. Vitez se je nasmehnil:

„Romana, tvoja sobarica ti prinaša neko vest — hotel sem že davno govoriti ž njo — dovoliš Romana? Le bliže, vranoglavka!“

Žeža se je bližala vsa zaripela in naznanila trepetaje, da prosi tuj mož viteza na besedo. Prijetno je bilo v Romanini gornjici, in nerad se je ločil vitez danes od Romane in Vilemirja.

„Privedi tujca sem“, je rekla Romana in opazovala Žežo, ki je bila vsa iz sebe, ko je smela zreti v obraz lepemu gospodarju. Tudi Radivoj je motril lepo tlačanko, a njegove misli so bile vse nekje drugje.

„Velika noč se bliža, Žeža“, je rekel: „Lipa brstí, kmalu bodo rajale vesele neveste krog nje. Tone je dober človek, prostorno stanovanje ima, dolgčas mu je v njem.

Ne bo ti slabo pri Tonetu. Tvoja gospica ti preskrbi balo — si zadovoljna Žeža?“

Bledela in rdela je pri takih besedah gospodarjevih. Oči so se ji zalile s solzami . . . Naglo se je sklonila nad vitezovo roko, rekla komaj slišno: „Kakor hočete, gospod!“ in odbrzela.

Mož v romarski obleki se je ustavil v vratih. Zaprašen je bil plašč, strgani opanki. Vitez je vstal naglo — spoznal je slugo bosanske Katarine, onega, ki mu je bil naročil: „Vrni se, ko premine Katarina . . .“ Romar se je poklonil globoko:

„Zdrav, knez Radivoj! Sprejmi zadnji pozdrav od nesrečne kraljice. Umrla je s proško besedo na ustnih, da zasije še svoboda križa nad tužno Bosno.“

„Tako daj Bog! — Povej, ali je bila mučna njena smrt?“

„Ne, knez! Odkar je bila dobila tvoj list, je upala, da najde odpuščanje tudi pri Bogu. Bila se je umirila, krvave sence, ki so ji motile spanje, so izginile. Tako je preživela še poletje in jesen, o Božiču je ugasnila. Umrla je kot svetnica. Veliko je zagrešila — a Bog je videl noči molitve, kesanja —“

„Naj počiva v krilu božjem!“

Sklonjene glave so stali vsi, iz srca je vrel vzdih in hitel k prestolu vse odpuščajoče Milosti za nesrečno bosansko Katarino. Vitez je rekel romarju:

„Dolga je bila tvoja pot. Zdaj počivaj, sluga Katarine.“

Romar je še stal. Oko se mu je uprlo v Vilemirja — veselo začudenje se je zrcalilo v obrazu. Poklonil se je vitezu:

„Blagoslovil te je Bog! Našel je orlič gnezdo orlovo. Na veke naj procvita tvoj slavni rod! —“

Juro, tako je bilo romarju ime, se je hitro udomačil v gradu. Sprijateljil se je s srečnim ženinom Tonetom, poslušal njegove večne pripovedke o „našem gospodu“ in praševal skrbno, kako je prišel v grad Vilemir. Tone je povedal, kar je vedel. Pristavil je, da zdaj gospod misli, da je Vilemir sin njegove sestre, toda ne ve prav — neko mrtvo dete je tu vmes. Tako mu je zaupala Žeža, ki je

poslušala pri vratih tak pogovor gospode. Gospod je poprej hotel, da se omoži gospodinjica z Vilemirjem — toda zdaj . . . Juro je bil jako zamišljen po tem pripovedovanju, kakor človek, ki ga teži skrivnost. Povedal bi jo, koristil bi drugim ž njo, a pehnil bi samega sebe v sramoto. Težko je razkriti se za požigalca, morilca, odpadnika . . .

* * *

Pomlad je objela z divnim čarom goriška brda. Gozdi so se košatili v svežem zelenju, skale je pokrival mladi mah, trava je rastle bujno v višino, prostor med zemljo in nebom se je zmanjšal. V cvetni plašč se je zagnila vipavska dolina, rdela in belela je ko nevesta pred oltarjem. — Cvetje je odletelo. Mladi sad je gledal radovedno v svet, rastle, žarel je v poljubu solnca. V gradu so čakali še vedno vesti od Jankota, sela iz Carigrada. Radivoj in Vilemir sta upala, da se jima posreči razrešiti na poti v Turčijo hude dvome, ki so ju trli.

Amra je hrepenel po domu. Tu izgublja čas, doma bi se bil že pospel za stopnjo više. Sel se je moral ponesrečiti. Opora je on očimu na lestvi časti — pa ga ne bi pustil čemeti v tujini. In mati! Ona kliče iz vse duše Allaha in Mohameda na pomoč, da se ji vrne edini sin. O, da ve mati, kake dušne muke morijo sina . . . Zvesto je služil Allahu. Ali ko je opravljal strogo po obredu verske dolžnosti, se postil, se umival in klanjal ob določenem času, so zvonili zvonovi pri kristjanih in mu klicali z resnim glasom: Ti blodiš v tmimi — — Težko je Turku med kristjani.

Junaki so želeli na pot, Romana bi jih bila obdržala rada doma. Črne sence so v tujini, zagrnejo ji drage glave. Naj ostaneta doma stric in — brat, in Amri se tudi ne mudi. Njegovo plemenito srce teži po resnici, nemara mu pride spoznanje . . .

Po veliki noči je bila Žežina poroka. Sam gradnik je bil Tonetu za starešino. Ženin je bil modro vesel, nevesta je jokala po navadi vseh nevest. Zarajali so pod lipo in se veselili. Še Zenon je moral priti iz svojega

„sedeža muz“, kamor se je zapiral trdovratno že mesece. Kaj je delal, ni pravil. Romana mu je ponagajala včasih: „Zenon, naslikaš nam menda rafaelski umotvor — tvoj Andre pač vedno izpira posodice za barve.“

Zenon ni rekel družega nič, nego da mu je hiteti, da dovrši svoje delo, preden odide vitez v Carigrad. Na neko nedeljo popoldne pa je povabil gospodo k sebi. Svečano jih je sprejel v svojem stanu ter jih vedel pred visoko stojalo, zagrnjeno s platnom. Potem je sam slovesno pristopil in odkril s stojala zaveso. Odmeknil se je in opazoval Vilemirja.

Mladenič je ostrmel in prebledel . . . Na platnu se je pokazala slika prelepe žene. Vilemir je padel na kolena. Debele solze so mu tekale po bledem licu, ustom se je izvil vzklík: „Moja mati!“

Bila je podoba njegovih sanj . . . Zenon se je nasmehnil kakor človek, ki je dosegel zaželjeni namen. Nežno, kakor bršlin okrog vitkega hrasta, se je ovila Romana Vilemirja in mu šepetala: „Moj edini, moj dragi brat!“

Neodločen je stal tu Radivoj. Ono mrtvo dete mu je ležalo s svinčeno težo na rokah, da se niso razširile v objem Jeleninega sina. Očitaje ga je gledal Zenon in mu pošepetal:

„Hitel sem, knez, ker si zapisal v oporoki, da je tvoja volja, da vzame Romana Vilemirja za moža, ako se ne vrneš s pohoda v Turčijo.“

„Hvala Bogu! Knez, le objemi brez skrbi sestrinega sina, mrtvo dete je bilo podvržek, in jaz sam sem tisti, ki ti ga je podvrgel.“

Juro je izpregovoril te odrešilne besede. Prišel je bil tiho za gospodo in poslušal . . . Z radostnim vzklikom je hitel Vilemir v stričevo naročje. Romana si je brisala solze veselja in vzdihnila od srca:

„Oduščeno je očetu, stric, spominjaj se dane besede!“

Presrečni vitez je prikimal. Razkadila se je megla sovraštva in žalosti iz srca . . . Dal je roko hčeri in sinu izdajalčevemu: „Kakor upam oduščanja od Boga, tako jaz sam oduščam!“

Juro pa je pripovedoval. Naslonjena na strica, sta poslušala Romana in Vilemir.

Bil je Juro nekdanji sluga Radivojevega svaka. Znal in vedel je za vse skrivne spletke svojega gospodarja, ž njim je prestopil k islamu, ž njim je šel v Carigrad. Tam so izkazovali poturici velike časti — vse se mu je klanjalo, le lastna žena je zaničevala odpadnika in iskala prilike ubežati mu. Ivo-paša je silil ženo k odpadu. Pogrešal je hčerke in se bal, da mu vzame svak še sina. — Neki dan je bila velika zmešnjava v hiši Ivo-paše. Sultan mu je poslal drugo ženo in zahteval, da pošlje lepo Bosanko njemu, sultanu. V nastali zmešnjavi je ušla Jelena s sinčkom. Gotovo je imela pomočnika, kajti bila je že ob bosanski meji, ko jo je zasledila četa, katero je vodil Juro. Vladimirovičevi hajduki so vznemirjali okraj, Jurota je skrbelo, da bi zvedeli za Jeleno. Mislil si je, kadar bi knez vedel, da je njegov nečak mrtev, bi opustil vse zasledovanje. Ubil je otroka Vilemirjeve velikosti, mu ožgal lase in lice in oblekel v suknjico Vilemirjevo. Tega je podvrgel Radivoju. Mislil je, da se vrne srečno v Carigrad z gospo. Pa druga turška četa, ki je robila v okraju, je zahtevala lepo gospo zase . . . Udarili so se . . . Juro je dobil težko rano in ko je prišel po dolgi bolezni k zavesti, ni vedel, kje je gospa, kje sinek. Poizvedoval je pri raji. Zvedel je, da je prišel neki paša s svojim spremstvom in rešil na njeno prošnjo gospo iz rok razbojnikov. Kdo je bil, ni mogel zvedeti. Tudi tega ne, kam je otel gospo. Za fantka je zvedel, da je prišel v roke kristjanom, da ga je odnesel kmet iz nekega daljnega kraja. — Potem je Jurota našla božja milost. Šel je v Rim, poiskal Katarino, jej služil in se pokoril ž njo. In sedaj občuduje pota Previdnosti, ki so privedla nečaka v naročje strica, in upa, da se najde tudi gospa Jelena — ker je veliko božje usmiljenje. Nemara se spokori tudi odpadnik Ivo . . .

Veselo so pokali hlapci iz novih pušek. Na gradu se je vila zastava z grbom Vladimirovičev — vzletelim orlom na skali. Še živi, še vzleta ponosno pleme. — Tlačani

so se zbirali na raj pod lipo, grajski hlapci so privalili velike sode na travnik. Veseli naj se tlačani, ker je našel gospod izgubljenega nečaka.

V dvorani je predstavljal Vladimirovič plemičem in gospem up in ponos svoje rodbine. Vse je čestitalo, se radovalo. Pod rodbinsko drevo je zapisal vitez pred zbranimi z velikimi črkami ime: „Vilemir“. Romanine oči so sijale, srebrno je donel njen smeh: prišla je lahkokrila sreča tudi enkrat k nji v vas . . . Zasijale so oči mladega Turka, ko ji je iskreno čestital. Odpuščanja je prosil njegov pogled, ker je sodil krivo njeno nagnjenje do tistega, ki je bil njen brat. Vesela je tekla Romana k stricu in mu pošepetala: „Striček, njegova turška visokost ima skoraj tako lepe oči, kakor ti.“ Odbežala je. Senca je spreletela jasno stričvo lice. Gorje, če popari to nežno cvetko slana nesrečne ljubezni — kako bi odgovarjal Jeleni za njo . . . Pa zdaj ni čas razmišljanja. Treba je piti na zdravje Vilemirjevo, veseliti se — saj bo kratek čas veselja. Gosti so prinesli vest, da se bliža Turek. Benečani so že zbrali vojsko — ko pokliče kapetan, se zberejo tudi Goričani, in pohitijo vragu naproti. Zato: „Na zdravje junakov!“

Donele so zdravice, vrata tabora so bila odprta, berač in plemič sta danes gosta Rihemberškega.

Po cesti iz Kranjske je prihajal truden potnik na trdnem konju. Spremljala sta ga dva stara hlapca. Ustavil se je pri rajajočih pod lipo in prašal, kaj praznujejo? „Naš gospod je našel izgubljenega sina“, so mu odgovarjali in pili in plesali naprej. Mladenič je jahal skozi tabor, oddal hlapcu konja in šel za šumom veselja, ki mu je donel na uho, kakor k molitvi zbranemu glas posvetne godbe. Rdeča je videl lica, svetle oči, dvignjene kupe. „Na zdravje Vilemirja!“ je šumelo po dvorani, hitelo skozi okna do tlačanov . . . In stotero grl je ponavljalo ta klic. Je-li to vitez Radivoj, ki sedi tako vselega lica sredi mladenke in mladeniča? On je — že gleda umno oko neznanega

gosta — blisk spoznanja spreleti obraz, roka se širi v objem. „Janko, Šenkov Janko!“ je šumelo omizje. Nekoliko večji je postal — zgodnja žalost in železna volja sta vtisnili resen pečat v mlado čelo.

Vilemir ga je objel, pa Janko ni mogel spoznati brežiškega tlačana. Zelo je bil vesel, ko ga je prepoznal in slišal, da ga spremi junak na Turško. Odkupnino je nabral — s težavo, ali vendar . . .

Tudi Amra se je razveselil Janka. Zasi-jale bodo carigrajske strehe željnemu pogledu nasproti, zašumelo bo morje . . . Mogočnost in bogastvo islama mu prežene v duši roječi nemir . . .

Radivoj je posadil Janka k Vilemirju. Tožni mladenič ni prinašal dobrih novic. Pretekli mesec so bili udrli Turki na Kranjsko. Drvili so do Ljubljane. Meščani so se zaprli za zid. Ljubomira Ljubograjška je hotela ravno na lov ali kam. Prijezdila je pred ozidje, in so jo ujeli Turki. Branila se je hrabro, izdrla je Turku sabljo in ga oprasnila . . . Turki so opustošili tudi okolico ljubljansko in divjali po bedni Dolenjski . . . Vilemir je poslušal vneto in rekel pripovedovalcu:

„Janko, ko prideva na Turško, rešiva hrabro deklico.“

Gostje so se nasmejali odločnim besedam. Dornberški je zmajal z glavo, stric pa je menil zopet odvažno:

„Izvrstno, Vilemir! Dolžnost vitezov je reševati in ščititi slabotne. Ime Ljubograjškega mi je znano, spominjam se, da sva se bila nekje proti Turku.“

Po vipavskih in drugih cestah je dirjal sel iz Gorice. Konj se je penil — jezdec ga je ustavljal le za hip po selih in gradovih . . . Zakričal je par besedi in vse se je razburilo . . . Sedlali so konje, opasovali sablje. Žene, otroci in starčki so hiteli v tabor, v gradove . . .

Planil je sel skozi odprta vrata tudi v rihenberški tabor, zakričal je in hitel k rajajočim pod lipo . . . Zastal je hipoma ples, umolknila je godba . . . Vse je hitelo v grad po orožje in povelje . . . Naglo so se poslavljali gostje . . . Solzne so se objemale

ženske . . . V njih veselje je šinila kot grom vest kapetanova: „Turek je udril na Goriško!“

IX.

Zorelo je žito, rumenelo sadje. Nanovo krite, pobeljene cerkvice so pozdravljale raz griče, po dolih so se dičile nove lesene ali kamnite hišice, marljivo je pohajal tlačan za živino in poljem, graščak po zabavi in opravi. Pa odprl je turški zmaj svoje brezdanje, široko žrelo, in zopet so zastokale slovenske pokrajine. Mir je sklenil kralj Matjaž z Mohamedom. Od Ogrov neovirane so drvile divje trume skozi Hrvaško na Kranjsko, se razlile po Štajerski, Koroški, drle skozi Dolenjsko na Goriško. Več tisoč turbanašev je požigalo in plnilo po Kranjskem. V Šiški pred Ljubljano so se utaborili, požgali predmestja in staro cerkev sv. Petra, ter napadli mesto. Trden je bil mestni zid, pogumni brambovci, vroče svinčenke . . . Turki so se umikali v svoj tabor. Pogumno so planili meščani nanje in jih prepodili. Navduševal in vodil je meščane plemič Ljubograjški, ki je hotel rešiti svojo, od Turka uplenjeno hčer iz njegovih rok. Ali Turek ni izpustil svojega plena, Ljubljančanov pa je bila le peščica proti vragu. V obupu očetovskega srca je hotel Ljubograjški sam za oblakom nevernikov — s silo so ga potegnili tovariši za varni zid.

Drug oddelek — kakih deset tisoč Turkov — se je podil skozi Dolenjsko na Goriško in hitel mimo goriških gradov proti beneški zemlji. Vojvoda Benečanov, hrabri Antonio de Verona, jih je čakal pri Vilešu s šest tisoč možmi in branil prehod čez Sočo. Turki so pobili neustrašenega vodja in polovico mož. Pa ostala je še druga polovica hrabrih junakov in branila prehod s svojimi telesi. Že je padlo brez števila Turkov — škoda, da teče zaman kri prerokovih sinov . . . Opustili so pohod na Beneško in hoteli mimo Gorice proti Kanalu. Pod Solkanom so jih čakali s svojimi prapori, od kapetana v naglici zbrani bližnji goriški in furlanski plemiči. Pozivu Feba della Torre

so se odzvali Dornberški, Rihenberški, Cvetroški, Štanjelski, Vipavski, Korminski, Črniški, Svetokriški, Vogerski, Pevmski in drugi vitezi-junaki.

Po starem običaju so se zbirali podložni ene gosposčine okrog svojega vojaškega voza, na katerem je stalo visoko drevo, na vrhu drevesa križ, na križu prapor. Krepke pesti tlačanov so še stiskale stari bat, toporico, sulico ali gorjačo. Plačani vojaki Goriškega in grajski hlapci so nosili puške in meče. — Hrabro, toda majhno krdelo. Strnili so se v trden zid. Pešci so stali kot stebri, konjeniki kot stolpi. Z vihrajočimi zastavami, z divjim krikom, z ropotanjem bobnov in talasov, je pridirjal turški naval . . . Trden je bil zid, pa omajal ga je besni naval . . . Po bliskovo so letele sulice, meč je udarjal ob sabljo, puške so pokale . . . Padali so Turki, pa nadomestili so jih drugi, gazeč čez njihova trupla . . . Luknje so se delale v branečem zidu — vrag je prodril vrste, nastalo je splošno rvanje in klanje. Vojaki so vrgli strani puške in se lotili meča. V potokih je tekla kri — trupla so padala v zeleno Sočo. Kdo bi preštel od junaških rok odsekane turške glave? Si jih li štela ti, hčerka planin, krasna Soča? Pordeli so tvoji prozorni zelenkasti vali, pordeli, ker so zibali, nosili nebroy mrličev . . . Strašan kot sam bog Davor je sedel Rihenberški na ponosnem vrancu. Nagel kot jezen blisk je švigal Turkom že znani meč, valovila perjanica, treskale oči . . . Najboljši turški vitez so valili na njega in so popadali pred njim. Beg v škrlatni dječermi, na krasnem doratu, se je vrgel nanj. Bogata je bila oprava Turkova, urna njegova roka, a še urnejša Radivojeva. Treskali so udarci, zvenel je meč ob sablji.

„Bismillah! Hrabri vitez, videla sva se pri Brežicah . . .“

„Takrat si mi posodil konja, slavni beže . . .“

„Ujamem in mučim te, kakor muči Hamid Šenka.“

„Pes muči viteza, ki čaka odkupnine . . .“

Meč je odbil sabljo in roko — zažvižgal v zraku, glava je odletela, poskočila in se

zakotljala po bregu v Sočo . . . Truplo je padlo kot snop, splašeni konj ga je vlekel za seboj. Užaljeni vitez je mahal dalje in pazil z enim očesom na Vilemirja, ki je skakal na zlatogrivcu kakor razigran lev po bojišču, na Šenka, ki se je izpostavljajl neustrašen grozečim sulicam. Mladeniči so delali Radivoju veselje. Že je popadalo veliko število tlačanov krog voz, padla sta Kamenski in Štanjelski, Cvetroški omaguje, Vipavski je ranjen — goriška gospôda, gorak vam je ta dan! Ni mogoče zajeziti povodnji. Febo se umika. Prosta in z drago mitnino je plačana pot požigalcu . . . Rihenberžan se noče umakniti, Vilemirja nosi mladeniški pollet med sulice in sablje. Na niti visi življenje mladeničevo, zaprl ga je krog sipahijev . . . Stric se zakadi vanje . . . Sto sulic, sto sabelj se naperi vanj . . . Toda nova je oklepnicca, sulica je ne predere, meč ne prebode. In vendar ali ni ranjen? . . . Varljivo jeklo, zakaj nisi zabranilo železu poti? Čuti, da mu teče kri v vročem curku za pas . . . Z Bogom, Carigrad! Megli se junaku, pa še seka — Vilemirja reši in pade nesvesten v naročje zvestega Toneta. Odhajajo Turki, plemiči se zbirajo prestrašeni krog svojega tovariša, skrbne roke ga slačijo, iščejo rano. Malo nad srcem zeva — globoka, nevarna . . . Za silo obvezujejo zdravi ranjence. Dornberški se trudi, da ustavi tok krvi. Ne mudi se, ranocelnik, drago je to življenje! Modrega obličja, sive brade, v dolgi suknji, se je bližal ranocelnik. Izkušeni mož je zmajal s glavo: „Pljuča so ranjena . . . Pri najskrbnejši postrežbi nemara . . .“

Febo je hotel, da ga prenesó v goriški grad. Temu se je ustavil odločno Vilemir. Domov. Stregla mu bo hvaležna ljubezen — in če umrje — umrje v njenem naročju . . . V mehki nosilnici so ga nesli počasi . . . Vilemir, Janko, Dornberški in še par vitezov ga je spremljalo. Večkrat so počivali, se menjavali nosači . . . Vilemir je iskal sled življenja na bledem licu — pa ga ni bilo. Rosne kaplje so stopale na čelo mladeniču . . .

Za vitezi so vodili tlačani svoj voz in na njem ranjene in mrtve . . . Tihí, potrti so

hodili. Zopet se je napila slovenska zemlja krvi svojih sinov. V mestu in po brdih so se oglasili tužno zvonovi, zveneli so v slavo padlim junakom . . . Slovesnemu glasu je odgovarjalo iz Soške doline tisto neznano bitje na plat zvona, ki naznanja požar.

Turki drvijó skozi Soško dolino proti Koroški. Strah, jok, ogenj, smrt gre pred in za njimi . . .

Strogo je bil zapretil stric Romani, da ne sme v njegovi odsotnosti iz gradu. Pa odkar so bili odjezdili moški v boj, se je nji srce krčilo v slutnji nesreče. Nestrpno je hodila po gradu, hitela na stražo, iz stolpa v konjarno . . . Želela bi pohiteti za svojci v krvavi boj — ustavljala bi udarce namenjene dragemu, komaj najdenemu bratu, prestrezala bodljaje namenjene stricu . . . Nuta jo je tolažila, pa lahko Nuti — njeni so bili vsi doma. Pero je moral varovati grad. Romana je šla v stričeve sobe in zdelo se ji je, da leže tamkaj sami mrličí, odprtih oči, zevajočih ust . . . Bežala je v kapelo in molila vroče . . . Straži je zapovedala, naj pazi in zatrobi takoj, kakor hitro vidi prapor na cesti.

Glas zvonov je prihajal od daleč, svečano, tožno . . . Zazvonilo je po bližnjih brdih. Romana je skrila obličje v roke . . . Razumela je. Zvonenje spremlja čiste duše junakov, ki so padli za križ . . . Mrtvaško blede je letela po stopnjicah.

„Zvonite, zvonite, v kapeli, v gradu — zvonite na slovo mrtvim . . .“

Oglasil se je zvon, zabrnél zvonček. Čudni, nenavadni, neubrani glasovi. Zvonili sta Nasta in Roža, ker tistih par mož, ki so ostali v gradu, se ni smelo geniti iz stolpov v taboru. Topi so bili tam, veliki topi, in Turek je bil v deželi.

Rog se je oglašil v žalnih, pretrganih glasih . . . Nič ni zadržalo Romane. Hitela je v konjarno, odpela konja in skočila nanj. „Odpri!“ je rekla vratarju, ki je stal pri velikih železnih vratih. Ta jo je le gledal.

„Odpri, spusti most!“ je zakričala jezno, toda trmasti Jože se je česljal za ušesom:

„Ne smem, gospodinja.“

„Stric prihaja“, je siknila deklica in udarila z malo nogo po vratih. Proseče je dostavila:

„Ničesar ti ne reče, spusti me — nekoga nesejo — nemara strica . . .“

Stari mož je zastal, odprl vrata, spustil most in zastokal: „Za božjo voljo — naš gospod — pa vsaj ne . . .“

Romana je divjala. Bistri pogled je spoznal Vilemirja, Šenka. Jezdita počasi poleg nosilnice, za njima se ziblje par perjanic . . . stričeve ni videti . . . Brat je zagledal sestro in izpodbodel konja. Bled, žalosten, je hotel zakriti sestri svojo bol.

„Romana, kaj misliš, v takem času sama na cesti . . . Ne straši se, stric je malo ranjen, še več truden, pa ga nesemo . . .“

„Govôri resnico: je li živ?“

Oddahníla se je pri odgovoru, hotela naprej proti nosilnici, pa se premislíla:

„Pohitim domov, pripravim vse . . .“

Ko se je Radivoj zavedel, je pogledal naglo okoli sebe. Videl je znani zid svoje spalnice, videl blede obraze, ki so pričakovali plašno, da li se zave. Vilemir in Romana sta stala ob postelji, za njima Šenk in Amra. V kotu sta sloneli Nasta in Roža ob Nuti, pri vratih sta zadržavala Tone in Juro tlačane, ki so stali glava pri glavi na hodniku. Oči bolnikove so se nasmehnile: Vilemir je bil rešen, solzen je poljuboval roko stricu, ki se je vrgel v nevarnost radi njega. Zenon je zapovedal popoln mir. Vitez je hotel govoriti — Zenon je opominjajoč dvignil prst.

„Moram“, je šepetal junak. „Zenon, kaj je z mojim potovanjem?“

„Letos se odpočiješ, moj knez.“

Trudno so se zaprle oči — železna volja je zadržala v daljine hitečega duha. Slab migljaj roke je klical Vilemirja in oddaljil ostale.

„Vilemir — pojdi nemudoma z Jankom. Življenje Šenka visi na niti. Pa molči o tem. Amra naj se vrne s teboj v dom. Išči mater. Če najdeš očeta — reci mu — da — — mu odpuščam — Bog s teboj! — Janko!“

Približal se je Janko po prstih.

„Odpotujta nemudoma! Vilemir te spremi! Janko, ne zabi, da nas izkuša Bog s križi! — Amra . . .“

Žalosten je pristopil Amra. Ležal je tu, ponosni hrast. Žalost, ki polni vsa srca, je delo njegovih rojakov.

„Amra — Prost si, vrni se. — Zanesem se na tvoje viteštvo. Pojdi Janku na roke . . . Skrbi, da se vrne srečno moj Vilemir. — Hočeš?“

Aga je položil roko na srce:

„In kaj zahtevaš za odkupnino, gospod?“

„Prost si — Bog te blagoslovi . . . Šenku se godi slabo, pomagaj Janku . . .“

„Tako mi Boga Čuval bodem mladeniča kot brata.“

Vedno bolj nemiren je postajal Zenon, potegnil je aga strani od postelje, pa vitez je imel še nekaj na srcu. Poklical je Jurota.

„Juro . . . Spremi mladega gospoda v Carigrad. Pot ti je znana, znani običaji. Skrbi za vse, Vilemir je nevešč, varuj ga, Juro. In če najdeš starega gospoda — reci mu, naj se vrne. Turka se ne bojte, ne čakajte, Turk se vrne skozi Ogrsko.“

Potem je pozval — Romano. Zdrknila je k njemu in naslonila roso glavo na njegovo zglavje. Žalostno so ga gledale golobje oči.

„Romana, odštej Vilemirju pet sto zlatov in Janku petdeset.“

Mislila je, da se stricu blede, ker ni slišala njegovih naročil. Stric pa je zašepetal še trudno:

„Bog te blagoslovi, golobica! — Oporoka je v redu, beseda rešena. Boril sem se častno — Zenon, tmina prihaja . . .“

Odbežal je duh . . . Spremljevalka hudih ran, mučna vročica se ga je lotila. Hodil je po dragih krajih domovine, govoril z Jeleno, klical Vilemirja, igral se z Romano. Boril se je s Turki, pel krvave davorije, in hrabil čete . . . Včasih se je izvil izmučenemu truden vzdih: „Katarina!“

Deklica, ki je sedela s Zenonom noč in dan zvesto ob bolniški postelji in mu prekladala z nežno roko obkladke, se je zdržnila ob tem vzdihu. Bil je priča tiho pekoče, skrite rane. In Romana se je spomnila tiste, ki posluša za oknom samostana — in pride glas: Padel je vitez Radivoj — in ji solza zdrkne iz solnčnih oči . . .

Morane črno krilo je velo dolgo nad vitezom junakom. Težki dnovi za nežno Romano, dolge, tužne noči! Noči, ko se oglašajo s presunljivim krikom sove in čuki izza gôr, ko stojé duhovi rajnih sorodnikov pred okni in mamijo bežnega duha s seboj. O neznane groze tihe ure, ko molči navadnega življenja glas in dohajajo mistični pozdravi iz neznanega sveta . . . Svečano tiho je vse — slišen je le utrip tvojega in bolnikovega srca. Lučca brli. Ura tiktaka. Tebi drago bitje, ti sam, se bližaš z vsakim utripom večnosti . . .

O čas, ustavi svoje valove vsaj za trenotek! Smrt, prizanesi! Stvarnik! Gospod! usmiljenje!

(DALJE.)

LEA FATUR:

VILEMIR.

ROMANTIŠKA POVEST IZZA TURŠKIH BOJEV.

X.

(DALJE.)

Vilemir, Amra in Janko so bili prijezdili po vipavski cesti iz Goriške na Kranjsko in so jahali skozi Dolenjsko proti Metliki. Desetero oboroženih hlapcev, katerim je načeloval stari Juro, jih je spremljalo z mnogimi konji. Oprezni Juro se je bil opremil z vsem potrebnim za tako dolgo pot. Bila je žalostna pot skozi opustošeno, mrtvo krajino.

Molče, povešenih glav so jezdili. Perjanice so se povešale, konji so pogledovali z okroglim očesom gospodarje in stopali počasneje. Tudi trdokrvni, sicer tako prešerni hlapci so molčali, ni bilo pesmi ne šale iz njih ust — le vzdihli so umirali v vlažnem zraku . . .

O polje, zlato polje! Marljivo ko bučela je hodil kmet po tebi. — Hvaležno si mu hotelo povrniti trud z obilnim sadom. Zdaj leži na tleh bogastvo kmetovo, zlato klasje! . . . Vrtiči, negovani od dekliške roke, kjer je dehtela prežilka in žarel nagelj — prijazne, rdeče opisane hišice, kjer so prežale modrooke beloglavke za zelenim rožmarinom, kjer je brnel kolovrat, donele pravljice in pesem — vse je uničeno in požgano . . .

Ne srečaš človeka, da ti želi dobro srečo in varstvo božje, ni je mladenke, da ti podá šopek na pot — cvetke krajine venejo v turškem haremu —, ne zasvira pastirček na piščal — iskri mladiči služijo nemilemu gospodarju — ne srečaš sklonjenega starčka ne sivolase ženice . . . V nedostopne gradove, za trdne tabore se je poskrilo vse, kar še živi . . . Tam trepeče in čaka, da se vrne turška vihra . . .

Če so dospeli naši potniki do tabora ali gradu, so prenočili v njem, sicer so po-

stavili urni hlapci hitro šator in zakurili. Lepo je bilo nočevanje pod milim rosnim nebom; sijaj tisočerih zvezd, ptičje petje je tolažilo potnike. Toda varneje je bilo nočevanje za debelim zidom. Na prostem prilo-masti lahko rjavodlakar ali ropar iz gozdov, priklati se lahko Turkov pobratim, nemarni ogrski cigan . . .

Pa so čuvali po vrsti ob ognju. Strel iz puške je prepodil vsako nevarnost, prvi pozdrav solnca pa je vabil potnike naprej. — Tožna nista bila samo Vilemir in Janko. Amra, ki bi moral biti vesel na potu proti domu, je bil tudi potr. Saj je videl, kamor je pogledal, sledove turškega divjanja. Zakaj je naročil Mohamed svojim naslednikom, da širijo islam z ognjem in mečem? Resnici ni treba sile, v njej je moč, ki poraža razum. Resnica je lepota, lepa so njena dela. — Od bornih ribičev oznanjan, si je osvojil evangelij svet — ne z mečem in silo. — Osvobodil je sužnjika in ga zenačil z gospodarjem. Ni uničil kulture nobenega naroda, povzdignil, posvetil jo je v višji namen. Lepoti naj služi umetnost, resnico naj oznanjuje . . . Ponižal je Boga do človeka in vzdignil človeka do Boga. Kdo bi to umel? O Allah, razsvetli um!

„Moje kraljestvo ni od tega sveta“, je rekel veliki prerok kristjanov, in: „Pojdite, učite!“ Mohamed pa je velel: „Sekajte, palite, morite, podjarmite islamu svet!“ . . .

Mir je prinesel Kristus, Mohamed pa vojsko, smrt. Bogata kultura iztočnih Slovanov in Grkov je utonila v turškem barbarstvu . . . Taka dela niso bila lepa, ne morejo biti ljuba viru lepote in dobrote. Vzvišen v vsakem oziru je evangelij kristjanov nad koranom, ki ga je imenoval

Radivoj plod žive domišljije slavohlepnega človeka, skrpucan iz koscev drugih veropovedanj. Kaj, če ima Radivoj prav? Amra se je zdrznil nad svojimi mislimi in vzdihnil: „Odpustita, Allah in Mohamed! Povrnita mi mir!“

pohod v kristjanske dežele! Z usodno silo te je vleklo tjakaj. Branila je mati, ugovarjal očim . . . Pa ti si se spominjal stare, neznane matere, ki je bila iz teh dežel . . . Nihče ne uide svoji usodi. Videl si v boju tiste, ki si jih poznal prej le kot zaničevane sužnje,

PRO PATRIA.

JURIJ ŠUBIC.

Roko na srce, Amra! Reci: Ali ni bila postala tvoja duša nemirna proučivši grške in arabske modroslovce? Te ni podila nezadovoljnost s tvojo vero iz Carigrada na

in čudil si se njihovi hrabrosti . . . Videl si jih umirati v mukah . . . Kaj jih čaka onkraj groba, da hitijo tako radi tja? Za nje ni Mohamedovega, telesne slasti polnega raja

— nje čaka telesnemu umu nepojmljivo... Uživali bodo Resnico in živeli večno v večnem, trojnem Bogu... Zato trpijo za tega Boga, zato umirajo zanj. Le nizke, podle duše zapuščajo križ za časni blagor, ne iz prepričanja. Malo časti ima islam od taci. Oni klepečejo sure korana, prebračajo svete knjige, se klanjajo proti Meki — a njih srce ne ve za to — In spomnil se je Amra svojega očima. Bil je renegat. Kot odpadnik se je povzpел do visokih časti. Modro se je zdelo to Amru, preden je poznal kristjane in njihovo vero — neumljivo mu je bilo zdaj, zaničevanje do očima se je oglašalo... Morda je slutil očim vse to — morda mu je branil zato na pohod, morda ga je zato zdaj tako počasi reševal...

Tako so jahali naši junaki, vsak zamišljen v svoje skrbi. Janko se je tresel pri misli, da ne najde očeta več živega, Vilemirja je mučil spomin na mater, morebitno snidenje z očetom in bližina rodne zemlje. — V Metliki so se odpočili. Mnogo je bilo tam mož, zbranih za varstvo meje. Vilemir jim je povedal, da se Turek najbrže ne vrne po tej strani. Možje, ki so spali že več dni z orožjem v roki, so sklenili še počakati, da vrag ne pride in ne požge Metlike. — Dalje so jezdili potniki skozi Hrvaško in kmalu je vstajala pred Vilemirjem zibel njegovih dedov, slavna Bosna, viteška država. Plodna, ponosita pod križem — zdaj začrnela robinja polumeseca. Oslabljeno po domačih, verskih sporih, jo je dal Bog v roke sovražniku, stokala je pod bičem, vendar upala rešitve. Sava jih je pozdravljala veselo šumeč; prestopili so jo pri Dvoru. Ob meji sta skočila Vilemir in Juro s konj in solzna poljubila rodna tla... Zdaj je jezdil Juro na strani mladega gospodarja, razkazoval mu sela in še ohranjene ali podrte gradove. Pokazal mu je bele dvore ob Neretvi, Drini in Uni, pod Klobúkom, pri Jajcu, pod Prenj-planino in rekel: „To je bila last kneza gospodarja — in tiste njive, tisti gozdi, tisti pašniki. Bogat je bil knez.“ Juro je pokazal mladeniču tudi kraj, kjer mu je bil iztrgal neznan paša nesrečno Jeleno in vzdihnil:

„Bogve za katerim zidom je ugasnilo solnce lepote... O da si videl svojo mater!“ In Vilemir je želel prodreti s pogledom gorovje in zidovje. — Mati... Nemara čaka, upa... Zrastel je sokol sin, preletel bi planine, da reši mater... Kaj je čutilo mlado srce na tej poti!

Iz zakaženih hiš so se pokazale in hitro izginile ženske glave. Videle so ago. Moški po polju in vaseh, visoki, močni, mrki in zagoreli, so pozdravljali ago in gledali zvedavo lepega mladeniča na njegovi dcsnici. Navzočnost Turkova jim je branila, da ni stopil nobeden h konju in vprašal: „Kam, gospodin? Noč se bliža, truden je konj, stopi pod mojo slabo streho!“ Amra je slutil to, vedel je, da jezdi Vilemir po krajih, ki so bili last njegovega plemena. Zato je rekel Vilemirju, ko je zagledal Imotsko kulo:

„Jaz grem na konak k begu. Vsi ste povabljeni z menoj.“

Vilemirju je postalo vroče. Uživa naj gostoljubnost begovo v hiši očetov? Zahvalil se je: „Prenočeval bom pod milim nebom, Amra — ti pa pojdi in veseli se, da dobiš po tolikem času rojaka.“

Amra je odjezdil. Vilemir se je ustavil na travniku pred vasjo, hlapci so napravili šator. Pod planino je pasel star pastir dolgodlake ovce po sočni travi. Juro ga je poklical in prihitel je. Iznenaden je gledal Jurota, oko se mu je ustavilo na Vilemirju. Juro se je smejal: „No stari, kaj gledaš, se ti zdi znan naš gospod?“

„V ime božje!“ je vzklikal starec solzan in poljuboval rob mladeničeve suknje. Bil je stari konjar Vladimirovičev. Tresel se je od veselja, ko je pravil, kako je nosil Vilemirja na rokah, a zdaj je tak junak. No, knez, gospod? Kako mu služi zdravje? Bog ga blagoslovi, nikoli ni pozabil bednega starca.

Tisti večer so romali ljudje iz vseh bližnjih vasi k šatoru naših potnikov. Glas, da je mladi Vladimirovič tu, se je raznesel s čudovito hitrostjo. Po lepi slovanski navadi niso prišli praznoroki. Ta je prinesel kruha in soli, drugi mlado jagnje, tretji debelo

ovco. Deklice so prinesle kite cvetja. Žene in možje so prisposodabljali Vilemirja zdaj materi, zdaj stricu, in spraševali so o Romani... Sedeli so okoli ognja. Hlapci so zaklali in pekli ovco in jagnje. Raja je tožila, da je hudo, hudo... Vrne naj se jasni knez. Zberó naj se hajduki okoli njega, oprosté se Turkov, in kraljuje naj jim knez Vladimirovič. Mnogo je še hajdukov, mnogo jih bo, dokler bo Turek v deželi. In zažarele so tihe dekliške oči pri govorih o hajdukih... Srečna, katero ljubi hajduk. — Glej, pogovor ga je poklical. Ponosne hoje, visok in raven je prišel Miho Vojnovič k ognju. Veselo je stisnil Vladimiroviča na srce, in Vilemirju je oko zaigralo ob pogledu nanj. Ne, še ni propala Bosna, dokler ima kaj tacihi junakov... Rdeča kapa je čepela na bujnih laseh hajduka, škrlatni prsluk ni zakrival pisane srajce, za svilenim pasom se je svetila cela vrsta nožev. Nogaše iz modrega sukna, bele nogavice, pisani opanki. Na jermenu je visela umetno pletena torba, na rami dolga, z zlatimi nitmi vdelana marama... Obraz je bil zagorel, nos velik, oči dve streli, brke dolge...

Dolgo so sedeli pri ognju in se gostili s pečenko bosanskih pašnikov, z vinom goriških brd. V spomin na junaka Radivoja je zapel hajduk — in vsi so pritegnili. Pesem je valovila po zraku in hitela do vrha planin, pod oblake je zvenelo: „Stoji sokol na steni studeni, kolje zmiije v gori zeleni.“

Pri razhodu je obdaroval Vilemir konjarja in deklice z zlati. Prišel je v jutro Amra in potovali so naprej skozi gozde, čez hribe in dole.

Težko, nevarnosti polno je bilo takrat cestovati kristjanu skozi turške zemlje. Če nisi bil sel kakega vladarja, ne imel fermana sultanovega, prstana kakega mogotca, si nosil glavo v roki. Amra je bil dober varih našim junakom.

Že so bili skoraj dva meseca na poti. Visok, nepristopen se je dvigal Balkan pred potniki. Trudni so merili s plašnim pogledom strmo višino. Pa Juro je vedel za prehode. Vodil jih je po divjih, nevarnih potih, po

rovih, katere je izprala voda, ob robovih prepadov, skozi skalnate, od narave narejene predore. — Z golimi višinami so se menjevale cvetne doline s sočnimi pašniki, z bogatimi čredami ovac, s polji dehtečih rož. Svetu oddaljeni so živeli tu srečni, lepi ljudje. Stanovali so v hišah, iz vej spletenih, s pisanimi preprogami pregrnjenih, in se bavili z živinorejo, s poljem in z izdelovanjem dragega rožnega olja za haremske lepoticke.

Ježa v reber, niz reber, med visečim, visokim skalovjem, zraven penastega gorskega potoka, je bila mučna, nevarna. Pusta, z meglo, močvirji, brezdni in nakupičenim skalovjem krita gorska planota se je vlekla par milj daleč.

Nenadoma je zazevalo pred jezdecí brezdno, konj je stopil nerad na trhli, šibeči se mostiček... Koliko potnikov je že izginiilo v takih brezdnih... Neštetokrat so se naježili našim hlapcem lasje... Vendar so dospeli srečno v staroslavno Jadreno.

Turška mogočnost se jim je kazala doslej le v ruševinah premaganih dežel — tu jih je presenetila s krasnimi mošejami, džami-jami, s ponosnim, sedaj zapuščenim serajem sultana in drugimi kioski.

Bila je Jadrena prva prestolnica Osmanidov v Evropi, dokler ni Mohamed II. prenesei svojega sedeža v prelepi Bizanc. — Vigujasta cesta je vodila iz stare pod zid nove prestolnice, v novi seraj. Slepí za lepoto okolice, za vasice, ki so se zagrinjale pod široko listje ogromnih platan, so hiteli naši potniki po cesti in gledali napeto proti ovinku, kjer se jim bo zasvetil vrh kupole sv. Zofije.

Zasvetilo se je tam daleč... Vilemirju je legla težka mora na srce. Orosilo se je oko kristjanom. Polmesec, konjski rep, je bil prvi pozdrav Carigrada... Hitro je dal Turek krščanskemu mestu turški značaj. Podrl je zvonike in prizidal cerkvam tenke turške stolpiče.

Kmalu je ležala „mati sveta“ pred očaranimi potniki. Sedmerovrati zid je opasoval na sedmerih gričih zlito morje poslopij drugega Rima. Ob mogočnih kupolah so se dvi-

gali ljubki, ko sveče ravni in tenki, z lehkimi hodniki venčani minareti. Zelenje cipres, vrtov, palače in rdeče barvane lesene hiše so se menjavale z začrnelimi stolpi trdnjav. In tamkaj morje dveh delov sveta, bregovi Azije . . . V zalivu jadro pri jadru . . .

O Carigrad, ti pesem lepote, zakaj se temni lice naših junakov ob tvojem pogledu?

Janku se je ustavilo oko na sedmero-stolpem, obširnem, starem zidovju. Širilo se je ob zidu proti Marmorskemu morju. Amra je povedal, da je to heptapirgon Grkov, zakladnica Mohamedova, imenovana od Turkov Jedekule, polna skrivnih, strašnih ječ. Janko je vzdihnil na tak odgovor in ni odmeknil pogleda od stolpov, dokler so bili vidni . . .

Počasi so jezdili naprej. Amra ni hotel priti za dne v mesto, ker ne bi smeli kristjani skozi Jaderska vrata in bi morali narediti še dolgo pot do Pere. On pa je hotel vtihotapiti kristjane v svojo hišo. Bila je že noč, ko so prišli pod carigrajski zid.

Amra je velel sopotnikom: „Ogrnite se v plašče in sledite mi molče! Vilemir, daj mi mošnjo! Če opazi straža tujce, ji bo treba zamašiti usta z zlatom.“

Molče so jezdili do vrat. Dva orjaška vojaka sta jih stražila. Amra je jezdil prvi. Pod belim turbanom so se stražam zaiskrile oči — sulice so se nagnile, grozeč glas je vprašal: „Srim sem?“

„Sin teftedarja s spremstvom.“

Sulice so se dvignile, roke prekrizale, vrata odprla. Hitro so jezdili noter, vrata so se zaprla. Vilemirju je reklo nekaj: Noter si prišel — ali vun . . . Ozka, temna ulica jih je sprejela. Stotero psov se je zagnalo konjem med noge. Hlapci so zakleli in segli po orožju. „Tiho!“ je siknil aga. Pa že so se odprla vrata v zidu pri vhodu. Par vojakov je prihitelo. Eden je nosil gorečo bakljo. Amra mu je rekel zapovedovalno:

„Zapodi te nadležne pse!“

„Pes ne laja na prijatelja,“ je odgovoril ta in posvetil z bakljo Amri v obraz. Videl je turban in pero in vzkliknil: „Afterallah! Zakaj laja pesjad na prerokovega sina?“

Pa svit baklje je padel tudi na čelado Vilemirjevo. Vojak bi bil padel skoraj na tla. Kristjan v posvečeni bližini seraja! Smrt v mukah mu je gotova . . . Mož za možem so prihajali iz stražnice in so obstopili potnike. Psi in ljudje so stali grozeč okoli njih . . . Aga je vzel mošnjiček v roko, zlato je zazvenelo . . .

„Sin sem tefterbega. Evo vam bakšiša. Zapodi pse in posveti mi do doma.“ Načelnik je vzel mošnjiček in ga pokazal drugovom. Prikimali so. Sin tefterbega je. Njegova skrb, če ruši postave. Poklonili so se. Dva sta podila iz vseh kotov prihajajoče pse, načelnik je svetil. Po ozkih, umazanih, ulicah so prišli v Vlaherno. Tam so stale krasne palače bizantinskih mogotcev v zadnjih stoletjih njih carovanja, katere je podaril Mohamed svojim ljubimcem. — Vodnik se je ustavil ob obokanih vratih in udaril s težkim trkalom po njih. Hipoma so se odprla. Dva belo oblečena zamorca sta se poklonila, hiára (hišnik) je pritekel. Spoznali so sužnji Amra in klicali: „Mir s teboj, gospod!“ Poljubljali so mu noge in obleko. Amra je naročil hiáru naj pelje goste v skriti kiosk na vrt in prašal po očetu. Zvedel je, da je v Brusinih toplicah. Amra je namršil obrvi in se naznanil njej, ki ga je čakala v solzah . . .

XI.

Takoj drugo jutro je šel Amra do Ahmedpaša. Nezadovoljen se je vrnil. Njegova novica je izvabila Jankotu rosne kaplje na čelo. Ahmed je bil prodal Šenka beglerbegu Hamidu. Tega sin je padel v bitki pri Brežicah. Kupil je Hamid Šenka, da se maščuje . . . Ubogi Janko je slutil muke, pod katerimi mre ali je morda že poginil nestečni oče . . . Kaj započeti?

Zopet je šel Amra. Dolge so bile ure pričakovanja za Jankota in Vilemirja. Šla bi bila rada po Carigradu, a nista smela. Tisti, ki je bil prisegel na njihovo varnost, jih ni pustil. Bila sta ujetnika. Letna palača, v kateri sta bila, je stala sredi vrta, vrt je opasoval visok zid. Nihče razen gospodarja

zvesto vdanih sužnjev ni mogel do njega. Hlapci so konje spravili bogvekam in so v širni dvorani v pritličju ležali po preprogah, preklinjali Mohameda in njegove sinove in prisegali, da odsečejo, preden poginejo, še nekaj obritih glav. Prav pravi Tone, doma je najbolje. Prišli so v Carigrad, ali kateri svetnik jim pomaga vun . . . Juro je ležal roke pod sivo glavo in tuhtal nekaj. Včasih je vzdihnil: „Če ga vidi, ga spozna, če ga spozna, ga ne izpusti . . . Kot Daniel med levi . . . Pošlji angela, Gospod . . .“

Mladeniča sta se podala na ravno streho palače in se zatopila za hip v čarobno sliko mesta in okolice. V gajih cipres, oljki, limon, pomoranč ob bregu Zlatega roga so se skrivala, sanjala čarovita letovišča turških mogotcev, so se dvigali stolpi in prizidine mestnega obzidja. Po prelivajoči se srebroviti gladini Bosporja so hiteli ozki hajki, tenke šajke, zibale so se barke. Ponosne galeje, na njih veslajoči okovani delije, so hitele v zaliv, ogromni jamborji sultanin so štrleli v zrak, široka jadra so se napenjala v večernem vetriču . . . Žrela topov so se svetila, pisan je stal turban pri turbanu, nad njimi je vihrala zelena zastava. Življenje, moč, lepota je bila tu. Širila se je čez divno mesto in segala z lahkim šumom do tihega vrta . . . Mladeniča sta strme občudovala, slišala oddaleč klic k večerni molitvi.

Tedaj je pozdravil Amra: „Mir z vama!“ Naglo sta se obrnila. Sto prašanj je bilo v pogledih . . . Amra je sedel s turško resnobo, pogledal Jankota in mu rekel brez ovinkov:

„Mladenič, prerok, ki je umrl za vas, naj bo s teboj! Moč tvoje vere naj te tolaži . . . Šel sem k Hamidu, kakor mi je velevala dolžnost. Bil je gluha za vse moje prošnje. Izgubil je edinega sina — in ne pozna vzvišene postave ljubezni do sovražnika . . . Mojega očeta ni. Domislil sem se, da doseže večkrat ženska, česar ne zmore mož. Naprosil sem mater. Radi mene je šla k materi Hamidovi. Koliko sta mu omehčali srce, ne vem. Ta prstan nam odpre ječo tvojega očeta, prostrane Jedekule. Še nocoj gremo. Preoblečeta se v Turka, Juro nas spremi.“

Koničasta streha osmerokotnih sedmih stolpov je gledala temno izza zida. Začrnela, je budila slutnjo o grozotah, ki so se godile pod njo. Heptapirgon je bila državna ječa. Marsikatera žrtev verskega fanatizma, zavisti mogočnih dvornikov, nevrednih žen je končala tu žalostno življenje. Ko pa je zasedel Mohamed Carigrad, se mu je zdelo trdno zidovje najbolj varen kraj, da spravi vanj svoje neizmerne zaklade draguljev, zlata in srebra. Ne dolgo, in zakladnica je romala v bližino sultana v seraj, Jedekule so bile zopet ječa. Amra se je ustavil pred hriskopilo. Bila so to vrata, katera so dobila od Grkov zaradi prekrasnih, mojstrsko izklesanih reliefov pridevnik „zlata“. Vilemir in Janko nista opazila od turških rok pohabljenih umetnin, niti prelepega razgleda na Egejsko gorovje, srce jima je trepetalo v strahu pred bližajočimi se grozotami.

Straža dveh mož je povabila sulice . . . Amra je pokazal prstan, vhod je bil prost. Sedmeri stolpi so stali v precejšnji razdalji. Močna vrata, zamrežena okna niso izpustila ubogega jetnika več svobodi v naročje.

Mraz je tresel Jankota, ko so sledili Amru v prvi stolp. Tam je bila pisarna, kjer so imeli zapisane jetnike. Toda ne vseh. Le tiste, katere je vrgla milost sultana ali kakega paša začasno v ječo. Navadno pa iz Jedekul ni bilo več izhoda . . .

Imena Šenkovega ni bilo v zapisniku. Obšli so vseh sedem kul, poprašali jetničarje, pregledali grozne luknje v zemlji, nakupičene črepinje, krvave stene . . . Šenka niso našli. Polmrtev, brez misli, se je vlekel Janko za ago. Kar je videl tu grozot, je presegalo vse meje najbujnejše fantazije.

V sedmem stolpu je jetničar — potem ko se mu je zablesketal zlat pred očmi — pošepetal Amru nekaj v uho. Prižgal je ob ognju bakljo in posvetil po vlažnih stopnicah v podzemski prostore. Prišli so v ozek, vlažen prostor. Tu so bile neke obokane luknje v zidu, tu so stali veliki kamni. Jetničar se je ustavil, zataknil bakljo v kolce na steni in stopil k velikemu kamnu rekoč: „Pomagajte, da odvalim kamen.“

Začudena sta pomagala Vilemir in Janko, Amra je stal, kakor da je obsojen na smrt... Juro se je tresel po vsem životu, ko je pomagal. Vedela sta Amra in Juro, kaj so te votline...

Odvalili so kamen. Vzklik groze, kateremu je odgovoril slab vzdih. Iz luknje je molel koščen, okrvavljen sprednji život človeka, na njem so visele neke cape. Život je trepetal – mučenik je bil še živ... Ob strašnem pogledu se je Janko prijel za glavo: „Kristus, ali je res to moj oče? Ali sem blazen?“

Na ta vzklik sinov je zatrepetal telo, kot bi se hotelo izvleči iz luknje; rahlo, slabo je vzdihnil glas: „Janko!“

„Moj oče! Moj oče!“ je zavpil Janko, pokleknil poleg izmučenih kosti in si ruval lase...

„Mir!“ je velel hladnokrvni jetničar, „prvikrat je sicer, da gre kdo živ iz te jame, pa poizkusimo...“

Na blazino v jetničarjevo sobo so prinesli nezavednega starega Šenka in pripeljali skoraj brezumnega Jankota, ki je omedlel in padel poleg očeta. Priklicani turški zdravnik je poizkušal obuditi kostenjak Jurija Šenka. Duh je premagal slabo telo. Šenk je oživel, moten pogled okrvavljenega očesa je begal začuden po okoli stoječih in spoznal sina, ki se je v tem tudi zavedel. Pokleknil je Janko zraven očeta, mu poljuboval ranjeniroki in nečloveško izpremenjeni obraz. Amra je zakril lice. Tudi on je pokleknil k jetniku in prosil: „Odpusti...“

Začudena sta gledala zdravnik in jetničar mladega ago, Juro ga je opomnil, naj bode previden. Jurij Šenk je poizkusil pogoltniti kapljice, katere mu je dajal zdravnik, poizkušal je izpregovoriti, dvigniti roko... Pa ni šlo...

„Imate tu kako nosilnico?“ je vprašal Amra jetničarja.

„Imamo. Dostikrat prineso na skrivnem kako neljubo osebo.“

„Dobro, preskrbi mi sužnjev. Daj mi tudi čisto rjuho, da zagnemo reveža vanjo.“

Jurij Šenk je pogoltnil nekaj kapljic. Oživilo je tisto malo krvi v njem. Vidno je razmišljal, kaj se godi z njim. Janko mu je pravil nežno, de je prišel ponj, da ozdravi in se vrne na dom. Jurij je mignil z očmi, da je prekasno...

Štirje krepki, golonogi, belo oblečeni zamorci so prinesli podolgasto, zagnjeno nosilnico. Rahlo so položili Šenka vanjo, zdravnik in Amra sta sedla k njemu. Mož z bakljo je šel pred njimi. Vilemir, Juro in Janko so sledili peš. Spremil jih je vojak, jim svetil po ozkih, praznih ulicah in odganjal pse, ki so se zaganjali vanje. Po topli kopeli, po zaužitju krepčilnega soka nekih jagod je Jurij Šenk zaspal. Celo noč so čuli pri njem. Spal je do drugega opoldne. Ko se je prebudil, je pogledal jasno okrog sebe. Videl je dva mlada plemiča, videl svojega sina. Prva jecajoča beseda je bila: „Janko... Duhovnika...“

Janko se je ustrašil take želje. Kako jo izpolniti med Turki? Zmedeno je pogledal Amra. Ta je naglo vstal.

„Gotovo se mora izpolniti revežu želja. Že uredim. Jaz sam grem ponj...“

„Gospod, ne izpostavljam se nevarnostim“, je opominjal Juro.

„Že uredim, Juro. Mati mora pomagati. Pustiva se nesti do Pere. V bližini stanuje materina prijateljica – jaz grem z njenim plaščem in jašmakom v Pero. Sužnji se zamotijo po dvorišču, duhovnik vstopi z menoj. Naju prinesejo – mati počaka pri pašinji...“

Oko Šenkovo je zasijalo. Amra je hitel. Kmalu je stopila visoka in močna Aiša s sinom v nosilnico. Peljala ga je k stari prijateljici Abdul-pašinji.

Tisti čas je hišnika predramil glas troblje, boben in talas; vznemirilo ga je peketanje konjskih kopit. Skočil je, poklical sužnje. Postavili so se v dve vrsti pri odprtih durih.

Ismail-paša se je vračal. Banderaš, dva trobentača so jezdili pred vrsto rdeče oblečenih sužnjev. Za njimi dve vrsti sipahijev, oblečenih modro in belo, s sulicami v rokah, na iskrih konjih. Za pašem so jezdili janičarji v zeleni obleki. Mogočen kakor sam

sultan je sedel paša na krasnem konju svetle, svilene dlake in grive. Krasen konj, krasen jezdec. Poznalo se je paši, da je prihajal iz Bruse. Osvežil, okreplil se je v toplicah, ki jih je preskrbel sam Allah svojim sinovom.

Ponosno je sedel na konju, vesel svojega bogastva in časti . . . Radostilo ga je, da se ustavlja radi njega promet po ozkih carigrajskih ulicah, da se umikajo nosilnice, jezdec in pešci, prodajalci limonade in psi na klic: „Prostor za tefterdarja velikega sultana! Prostor za Ismail-pašo!“ —

Prijezdil je domov. Sužnji so se klanjali do tal, ko so ga dvigali iz sedla. Hišnik ga je pozdravljaj in mu prvi povedal veselo novico, da je zažarelo solnce v hiši, ker se je povrnil mladi Amra . . .

„Kje je? Ali je zdrav?“ To je bilo paševo prvo vprašanje.

„Je šel razsvetlit lice kadune Abdul-paševe. Gospod je kakor mesec v ščipu.“

Hišnik ni hotel praviti o tujih gostih, sam naj razodene Amra vso stvar. Paša je naročil, naj pride Amra takoj k njemu, dal se je skopati, preobleči in je čakal. Amra ni bilo. Prašal je sužnja, ki je prinesel svežega sladoleda, če se ni še vrnil Amra. Ta mu je rekel, da je Amra že dolgo v kiosku, da ima tam tuje goste, ki so prišli ž njim in da je prepovedal vsakemu vhod v kiosk.

Tuje goste? se je prašal vznemirjen Ismail. Kako hitro je razburil majhen dvom gladino srca! Vrnil se je Amra, brez njegove pomoči se je vrnil. On ni mogel izpolniti krščanskih pogojev za odkup sina. Poizvedel naj bi bil, kje je renegat Ivo-paša, pomagal naj bi, da ga dobi kristjanski vitez v roke . . .

Pač pretežki pogoji! Poslal je krščanskega sela na svoje posestvo pri Brusi — nikoli več ga ne vidi vitez kristjan. Amra se bo že rešil — če ne drugače, ga reši vojska, ko podivja zopet na Slovensko. A glej, zdaj se je vrnil. Kakšni kristjani so neki ž njim? Kaj hočejo! Pazijo naj, pazijo . . . Naj ne vprašajo po Igotu, ker močna je roka Ismaila, globoke so ječe v Jede-kulah. Toda gotovo so prišli kristjani le po odkupnino. Pojde, pogleda, kaj in kdo je . . .

Mignil je sužnjem, da ostanejo, in stopal odločno proti zidu, ki je ograjal vrt. Dva sužnja sta stražila vrata. Priklonila sta se. Zvedavo je gledal po vrtu — nikogar ni bilo. Šel je skozi pritličje — vse tiho . . . Le v veliki dvorani so kazale nagubane preproge, da je hodila nevajena noga po njih. Vzpel se je po mramornih stopnicah, dvigal težke zastore — nikogar. Pred zadnjo sobo ga je ustavilo čudno mrmranje . . . Slišal je nekaj, kakor molitev. Zazvonilo je rahlo in obudilo tisoč spominov . . .

Dvignil je zaveso. Na postelji je ležalo izmučeno človeško bitje. Dneve, mesece trpljenja je razodeval do kosti izsušeni, začrneli moški obraz. Mrkle oči so ležale globoko v dnu, izžgane ustnice so trepetale . . . Grozen obraz, brez ušes, brez las in zob; kdor ga je videl, tega bo plašil v nočnih sanjah . . . Kaj je to? Na izmučencu se pojavlja senca nasmeha, oko je zažarelo kakor zadnji večerni žar. Polno vdanosti in sladkega upanja strmi na moža v črnem talarju . . . Krog postelje kleči deset mož v vojaški obleki, dva mladeniča v plemiški . . . Obrazov sklonjenih glav paša ni videl, slišal je le pridružen jok iz krepkih možkih prsi.

„Glejte, Jagnje božje . . .“

Paša se je stresel. Še enkrat je pogledal . . . Krvava megla mu je zalila oči: Amra je klečal med kristjani, se klanjal . . .

Kako je prišel v svoje sobe, tega Ismail ni vedel. Vrgel se je na divan in zaril lice v blazine. Po šumu v hodniku je uganil, da se je vrnila Aiša. Toda ni hitel k njej. Gorje človeku, ki nima čiste preteklosti!

Rahel šum. Amra je stal pred njim. Priklonil se je — in hitel v naročje očima. Ismail ga je premotril s prodirnim pogledom. Zdelo se mu je, da je postal posinek večji, močnejši. Mehka sanjavost, ki mu je ležala včasih na licu, je izginila. Amrov pogled je pogled človeka, ki ve, kaj hoče, ki je našel, česar je iskal, ki je pogledal za zagrinjalo smrti . . . In še nekaj je bilo v tem pogledu. Ismail je menil razbrati v njem besedo: Renegat! Zbral se je paša in dejal rahlo:

„Ali tako pozdravljaš očeta po dolgi odsotnosti? Slišim, da imaš neke tujce pri sebi — spodobilo bi se pač, da poveš, kaj hočejo . . . Ako hočejo odkupnino, so jim odprti moji zakladi . . . Ako pa hočejo motiti mojega sina v pravoverju, naj trepečejo . . .“

„Oprosti, oče. Ni moja krivda, da sem bil dve leti gost — ne jetnik kristjanov. Poslal sem ti bil sela, mati je že povedala, da ga ni bilo, in da imajo četujoči nalogo iskati me. Bil sem gost Rihenberškega. Ta se je obvezal spremiti sina Jurija Šenka z odkupnino v Carigrad, da odkupi očeta. Mesto ranjenega Rihenberškega je spremil Jankota njegov nečak, pogumen in hraber mladenič. Bolni Rihenberžan me je odpustil in jaz sem mu obljubil, da bom varoval mladeniča in pomagal rešiti Šenka.“ — Potem je pripovedoval Amra, kakšne poti je imel, v kakšnem stanu so našli plemenitega vodja Slovencev izza brežiške bitke, kako je želel umirajoči poslednje tolažbe kristjanov in jo dosegel. Končal je:

„Želel je videti še enkrat solnce. Nesli smo ga s posteljo vred na verando. Pogledal je na mesto. Nadzemski svit se mu je razlil po obrazu, dvignil je trepetajočo roko in šepetal: — Preveliko plačilo mi je dal Gospod . . . Janko, jaz vidim križ na sveti Sofiji . . . — Umrl je. Sin želi prepeljati truplo v daljno domovino. Zagotovil sem mu varnost.“

„Dobro, moj sin. Hišnik naj vse uredi. Varstvo Šenka je moja skrb. Razkaži svojim gostom mogočnost sultanovo, da vidijo kristjani, kako neumen je njihov upor proti gospodu sveta. Idi z mirom.“

Vesel je bil Ismail sina. Ljubila sta se. Pa zdaj je postavilo sinovo bivanje mej kristjani ledeno steno med renegatom in njim, ki se je nagibal h krščanstvu. Toda kristjani odidejo, Amra pozabi. Pozabi, kar je bilo, v časti, v objemu neveste iz cesarskega harema, v plesu prelestnih suženj. Paša se je podal v harem, dva sužnja sta stopala pred njim. Iz ženinih sob je slišal petje. Svež, mlad glas je zamiral v tesnih stenah harema. Sužnja sta dvigala zavese, paša jima je sledil

iz sobe v sobo, vse opremljene z vzhodnim razkošjem, polne suženj in njihovih črnih nadzornikov. — Bili so pred sobo, iz katere se je čulo petje. Paša je mignil sužnjema, naj molčita, in vzdignil z rahlim prstom pregrinjalo. Aiša je sedela na divanu in vezla. Povratek sinov ji je razkadil meglo otopelosti, ki jo je bila zagrnila. Zdaj je kraljevala odločnost na krepkem, svežem licu potomke prerokov. Lepa ni bila nikoli. Prvi kakor drugi mož sta spoštovala njeno pokolenje, njen razum — ljubila je nista. Husein je ljubil lepe sužnje, Ismail čast in denar. Ona pa je ljubila Huseina z vso močjo ženskega srca. Padel je v Bosni. Ostala je sama s sinom. Mohamed ji je dal družega moža, Amru očima. Mrzel ko led je bil Ismail proti novi ženi. Izvedela je, da je ljubil poprej drugo ženo, ki je ubegnila . . . da jo kliče v tihih nočeh, prosi odpuščanja, da kliče sina . . . Amra se je priljubil novemu očetu. V ljubezni in skrbi zanj sta postala Ismail in Aiša prijatelja. Za sina, ki ji je bil solnce življenja, je snovala mati v tihoti harema načrte, katere je izvrševal mož. Mladostno živahne kretnje, odločnost duha so kazale jasno, da se pretaka v njenih žilah tuja, ne pa lena turška kri. Njena mati je bila zaradi svoje lepote odvedena v cesarski seraj. Bila je Slovenka iz Koroške. Mohamedov stric se je tako zaljubil v lepo deklico, da mu je postala prva žena. Lepa Korošica ni pozabila svoje vere in jezika. V tihem kotu je stala sveta podoba, ob stenah harema se je odbijala nežna slovenska pesem. Aišina mati je umrla mlada. Hrepenenje ji je izpodjedlo korenino življenja. Njeno slikovito narodno nošo in neke svetinje je hranila Aiša kot drag spomin. Nikoli ni pozabila tožne slovenske pesmi. Ismail je vedel to. Da uteši nekoliko njeno hrepenenje za sinom, ji je bil kupil pred svojim odhodom v Brusno mlado Slovenko, ki je znala peti vse tiste nežne pesmi Aišine matere. Aiša je poslušala speve, v katerih trepeče duša nesrečnega naroda . . . Slutnja nečesa daljnega, nad vse lepega, neizmerno tožnega, jo je prevladala s sladko bolestjo . . .

Z veseljem je pozdravila Aiša gospodarja. Plaha sužnja, ki ji je prepevala, je pogledala groznega Turka. Srečala sta se v pogledu — in tedaj sta vedela ta dva človeka, da nista slučajno tukaj — da ju bode vezalo nekaj skupnega na nadaljnji poti življenja . . .

Paša je ležal na divanu, okrog njega roj sužnjev. Dva sužnja sta privedla Vilemirja do paše. Lep mladenič, kaj, Ismail? Kaj strmiš tako vanj? Kaj podi besno kri po tvojih žilah — radost, da je prišel, strah, da izgine? Strog, hladen kakor sodnikov, je njegov pogled . . .

Burno se je dvignil paša in vprašal: „Kdo si? Govori!“

„Vilemir Vladimirovič iz Bosne.“

Ismail se je zvrnil v blazine, zaprl oči. Tu stoji, kakor nadangel z mečem . . . Zahteval bo račun . . . Vilemir je stopil bliže.

„Tebi je znano to ime? Rotim te, povej mi, kje dobim moža, ki je nosil v nečast moje rodbine kratek čas to ime?“

Paša je dihal burno. Odslovil je sužnje. Ko je izginila zadnja noga pod zaveso, je zahropel: „Kaj mu hočeš?“

„Spomnil bi rad izdajico pogažene vere, izgubljene časti in ljubezni . . . Zaklical bi mu: Vrni se!“

„Neumnež! Bogato je obložena miza tistega z dobrinami življenja. Kako bi se vrnil?“

„A kaj mu more nadomestiti ljubezen Jelene in otrok?“ . . .

Paša je prebledel. Bil je nadangel tu z mečem, ogenj je sipal iz njegovih oči, gromovita mu je bila beseda . . . Mogočni paša se je tresel. Oče pred sinom . . . Toda premagal je svojo razburjenost, mignil Vilemirju, naj sede in vprašal kar mogoče mirno: „Imaš še mater, bistri sokol? Si sam svojega rodu?“

„Od otročje dōbe že pogrešam matere mili obraz. Živim s sestrico golobico pri ujcu Radivoju. Iskal je ujec mojo mater, pa je ni našel. Mene je poslal Bog po čudni poti k njemu.“

Hudoben nasmeh je popačil lepo paševo lice: „Živi tedaj Radivoj? In Bog, praviš,

da te je dovedel k njemu. No, danes te je pripeljal predme. Ve pač tvoj Bog, da ima oče več pravice do otroka nego ujec. Tvoj oče sem, Vilemir!“

Razširil je roki — toda angel z mečem ni hitel v njegovo naročje. Vstal je in stresel goste plave lase, ogenj so sipale oči, roka se je lotila meča.

„Moj oče si? Sramujem se tacega očeta, ki je pomagal pehniti celo deželo, ves narod nemara za stoletja v prepad . . . Umrla je kraljica, kateri si pomagal pri nesrečnem delu, umrla v solzah pokore . . . A ti kaj čakaš! Oduščanje ti prinašam od smrtno bolnega strica, od žalujoče sestre svoje, išči ga tudi pri Bogu.“

Ismail-Ivo je planil pokoncu: „Kaj? Mar je meni oduščanje! Ujec mi je zagrenil življenje, me oropal ljubezni žene in otrok. Pusti strica, Vilemir! Tvoj oče sem, ki je hrepenel vedno po tebi, ki je upal, čakal, kopicil zlato in časti za sina, ki zdaj nima prijazne besede zame . . .“

„Ljubezen gre čednosti, grehu pokora. Oče, vrni se z menoj . . .“

„Od svojega sijaja v vašo beračijo? Zaslupljenec, ti ne veš, kaj je zmagovita moč polumeseca! Sin, bodi pameten — krasen beg bodeš!“

„Nikoli!“ je rekel odločno Vilemir. „Če misliš, da je v meni kaj renečatske krvi, se motiš.“

„Molči!“ je zbesnel paša. „Dovolj potov je, da uklonimo nepokorne glave. Dam ti čas za premišljevanje. Šenka odpravim častno domov, ti ostaneš pri očetu.“

Udaril je v roke. Sužnji so prihiteli.

„Odvedite viteza v zeleno sobo, ne puščajte nikogar k njemu. — In kadar si premisliš, Vilemir, sporoči, in odpre se ti svet.“

Presenečen in nekako osramljen je sledil Vilemir sužnjem. Peljali so ga po dolgem hodniku in nastanili v mali sobi, ki je imela pod stropom edino, zamreženo okno. Ni bilo blazine, ne stolca, da bi sedel. Hoditi je moral po sobi. — Mislil je na bednega Jankota, na stričevo in sestrično žalost, ko izvesta . . . Vedel je, da pride stric, ko ozdravi,

ponj . . . Stric junak, on gotovo ne umrje vsled rane, on pride in ga reši. Le pogum!

Zvečer so mu prinesli sužnji žimnice, stolec in — večerjo. S tekom je nekaj použil, potem pa mirno zaspal. Drugo jutro je zvil skupaj žimnice, del še stolec vrh njih in se vzdignil na prstih do okna. Kazalo je na veliko dvorišče. Po njem so vodili sužnji krasne konje. Videl je tudi Amrovega zlatogrivca, ki je gotovo že pozabil rihenberškega hleva. Zagledal je svojega belca in zaigralo mu je srce. Da more skočiti nanj in poleteti iz tega Carigrada, polnega sužnosti, sramote in psov . . . Zazvižgal je konju. Belec je dvignil ušesa, se oziral z ognjevitim očesom, ali gospodarja ni videl . . . Tisti dan je bil Vilemirju daljši nego celo dotedanje življenje. Bolje smrt kakor ječa.

Amra mu je poslal listek. Naj bo brez skrbi za Jankota. Juro je ostal tu. Za sebe naj se ne boji, saj ga ljubi oče nad vse in se le žalosti, ker ju loči vera. Aiša bedi nad njim, ker ji je rešil sina. Niti las se mu ne sme skriviti. Oče da je poslal Romani lepih darov . . . Sužnji so prinašali in odnašali molče jedi. Zaprt, sam, vendar se ni uklonil, ni poslal čakajočemu očetu nikakega sporočila. Aiša je skrbela zanj, bila je srednica med trmastim očetom in stanovitnim sinom. Vilemir se je smel vrniti v kiosk. Juro je smel biti pri njem, Amra in Aiša sta ga obiskavala. Očeta ni bilo blizu. Poslal mu je mullaha, da ga poučuje v islamu. Toda mullah ni opravil nič.

Amra mu je pošiljal raznih rokopisov; s temi si je kratil čas, dokler ni prišlo nekaj novega, romantičnega, ki je obvladalo fantazijo mladega viteza.

Izprehajal se je po vrtu. Kar zasliši svež dekliški glas pojoč: „Lepa roža, Mati božja, o Marija sedem žalosti!“

Slovenska pesem, dekliški glas — kdo je to? Zaklical je čez zid: „Kdo poje tam?“

„Nesrečna sužnja Ljubomira.“

„Ljubograjaska?“

„Da“, je donel iznenadni odgovor. Odslej ni bilo Vilemirju dolgčas. Snoval je načrte, kako bi rešil Ljubomiro in sebe. Često-

krat sta se pogovarjala čez zid. Ti pomenki niso ostali skriti paši, pa bil je zadovoljen — imel je novo mrežo, v katero zadrigne sina. Prevelika želja videti Ljubomiro je napolnila Vilemirja, da si je naredil lestvico in splezal na zid. Turško oblečena, mali fes na črnih laseh, je stala deklica pod drevesom. Vzdignila je pogled. Zašepetala so drevesa cveticam . . . nekaj sladko tajnega se je vršilo v hipu, ko sta se videla prvič Ljubomira in Vilemir . . .

XII.

Golec se je zavil v meglo. Mrzel, s snežinkami pomešan dež je padal po rihenberških bregeh. V presledkih je bril oster veter, s stokom so stresale smreke in jelke težo deževnih kapelj z iglatega krila in si šepetale, da se bliža zima, mraz.

V mehkem naslanjaču je sedel vitez Radivoj. Še se mu je poznala dolga bolezen. Pobelega polt, shujšani život, podaljšani obraz so pravili o borbi življenja s smrtjo; oko, odsvit njegovih misli, pa je žarelo v mehki luči. V kaminu je gorel velik ogenj, plamen je obseval odsev miru na licu vitezovem, miru, katerega čuti vsaka čista duša.

Pri njegovih nogah je sedela Romana in čitala naglas iz dragoceno vezane knjige. Tudi z njenega nežnega obrazka se je svetil tihi mir, katerega vlivajo vzvišene svete resnice Gospodove v dušo, ki sedeva preprosto, zaupno pri Njegovih nogah. Čitaj, Romana! Srkaj moči iz svete knjige — črni oblaki se zbirajo na kratki vedrini tvojega neba.

Premočena, izmučena je jezdila mala tropa mož proti gradu. Konji so zarezgetali spoznavši dom — hlapci pa niso zavriskali . . . Mladi plemič, ki jih je vodil, je sklonil moko glavo na črno maramo, ki mu je visela od vratu. Prišli so pod grad . . . Pa rog jih ni pozdravil v veselih glasih. Ostro oko stražnikovo ni bilo ugledalo mladega gospoda . . .

Vjezdili so. Neradi so odgovarjali hlapci tovarišem in hiteli, da se osuše in segrejejo. Janko se je ustavil pri oskrbniku. Preoblekel se je in se posvetoval z Nuto, kako bi oznanil Radivoju in Romani žalno vest.

Nasta je prevzela težko nalogo, da napove Jankota brez Vilemirja. Prikradla se je do Romanine gornjice in pomolila glavico skozi zaveso. Romana je čitala o viharju na morju . . .

Nasta se je ojunčila in vprašala pri vhodu: „Ali smem bliže?“

„Le naprej, žvrgolinka“, se je nasmehnil vitez ljubki, dvanajstletni deklici, ki je pokleknila zraven Romane in naslonila glavico na njeno ramo. Plašno je gledala viteza. Krotke kakor grličine, globoke kakor noč, so bile njene oči. Molčala je. V zadregi je prekladala glavico z Romanine rame na vitezovo koleno. Pogladi jo je vitez po glavi.

„No, le zagolči, grlica, povej, kaj te teži. Ali se je skujal kosek? Je poginila čopka? Ali je bolan gosjak?“

„Ne, gospod. Ali nekoga, ki bi moral priti — ni . . .“ Objela je Romano, kot bi jo hotela obvarovati udarca svojih besed.

Romana in vitez sta se pogledala.

„Moč, Romana“, je izpregovoril Radivoj. „Vse je v božjih rokah. Privedi nama, deklica, Jankota.“

„Tako je shujšan in zagorel, da ga ne bode poznali . . .“

Res je bil še bolj zagorel, še bolj suh. Solze so izkopal jarke v licih, žalost je upognila telo. Poljubil je Romanino roko in hitel v vitezovo naročje, da se razjoka. Vitez je umel. Take solze veljajo le mrtvemu očetu. Zato ni branil mladeniču jokati. Deklici sta gledali sočutno na tožnega prinašalca zlih vesti. Janko je pripovedoval, in temnelo je Radivojevo lice, gubančilo se Romanino čelo. Amra mu je izročil draga darila za viteza in devo in sporočil, naj ne skrbijo radi Vilemirja. Paša, oče Vilemirjev, mu je natovoril konja z darovi za hčer. Pozdrave je poslal hčeri, videti jo želi, pa predolga je za njo pot v Carigrad, on sam pride ob dnevu, ko se pokloni slovenska zemlja sultanu . . . Vilemirja naj si izbijejo iz glave. Preljub je očetu, da bi ga pustil nazaj v slovensko bedo. Tam postane lahko namestnik sultanov v priborjeni krajini — morda v Ogrski, ki pripade skoro zmago-

vitemu gospodu sveta. Ogrski bo sledila Slovenska. Do cesarskega Beča in do papeževega Rima raztegne Mohamed svojo oblast, konjski rep bo vihral po rimskih cerkvah, stolnica sv. Štefana postane konjski hlev . . .

Temnega lica, velikih korakov, je hodil vitez po sobi. Romana je stisnila obrvi. Janko je videl isti odločni izraz na njenem in na vitezovem čelu.

„Mamil ga bo z visoko službo, s častjo“, je dejal Radivoj, „in Vilemir je slavohlepen. Mučil ga bo, in Vilemir ne bo prenesel . . .“

Razžaljena je zažarela bleda Romana: „Moj brat ostane stanoviten!“

„Drago dete, ti ne veš, s kakimi izkušnjavami oslepi lahko odpadnik Vilemirja. Oče mu je. Lahko, da je v sinu kaj njegove neznačajnosti. Rajši ga vidim mrtvega! Rešil sem ga tlačanstva telesa, na mojo vero — da ga rešim suženjstva duha . . . Grem, iztržem ga iz krempljev nevere . . .“

„Jaz pojdem s teboj, stric!“ — Odločno, kot bi povedala, da gre v uro oddaljeni Dornberg, so zvenele Romanine besede.

„Kajpada! Ali meniš, da je to pot do Gorice! Taka nežna, ženska stvar . . .“

„Stric“, se je oglasila Romana očitaje, „kateri otrok je zapustil mater in ugodnosti doma? Kdo se je skrival pri kmetih, stanoval s hajduki v jamah? Stric, jaz rešim sokola — brez mene ne opraviš ničesar . . . In če me čaka smrt — rada umrjem, da le rešim brata.“

Bila je majhna, segala je junaškemu stricu komaj do pasu — pa znak železne volje ji je kraljeval na čelu, prepričanje, da reši le ona brata, ji je gorelo v očeh . . .

* * *

Po gladki površini Bosporja je plavala kupčijska barka. Turški emblem, ogromni leseni lev okornega dela, živih barv, se je režal grozno z bark in nosov. Nad njim so visele od jadra na vrvici, nanizane modre preluknjanke, talisman, braneč barko zlih oči. Po krovu so ležali žaklji, zvite vrvi in jadra. Dišalo je po česnu, olju in ribah . . .

Med žaklji je čepelo nekaj zasmoljenih, zagorelih mornarjev, fes na glavi, čik v ustih. Gospodar barke, bradat, priletan mož, je racal po krovu. Ob jamboru je slonel visokorasel turški beg, porjavele polti, črnih oči, dolgih brk. Fantič v modrobelem turbanu, beli dječermi, pisanih nogašah in rumenih črevljičih, se je naslanjal nanj. Nežno lice fantičevo je kazalo sledove prestane dolge poti. Z ljubeznivo skrbjo ga je motril mlad, suhljat kupec iz Bosne, v fesu in širokih bregušah. Suženj mičnega obraza mu je ponujal slaščic, drug večji suženj je čepel in mrmral nekaj prédse.

Mimo barke so hiteli divni, v svežem zelenju in cvetju kipeči bregovi, polni letovišč, cipresnih gozdičev, hrastovih gajev in bornih vasi. Za njimi so ostajale podrtine starih trdnjav, pred njimi so se svetila žrela novih topov . . . Mornarji so vzkliknili, obstali. Vlekli so vrvi, plezali na jambor. S stolpi in predmestji je vstajala na bregovih veličastna „matí sveta“. Črno oko begovo, modro fantičevo je gledalo z istim izrazom proti bližajočemu se Carigradu. Tako gleda potnik dolgo zaželjeni cilj, do katerega se je priboril skozi smrtne nevarnosti, tako gleda kraj, kjer živi njemu najdražje bitje . . . — In napilo se je oko krasote, sililo je čuvstvo na dan . . .

Ladja se je usidrala.

Beg je mignil svojcem, pozdravil starega gospodarja barke, želeč mu mir in dobro vožnjo in se zibal s pravo turško počasnostjo črez mostiček. Večji suženj je otovoril sebe in svojega manjšega tovariša z vrečami in sledil gospodarju, tiho stokajoč:

„Santa Maria! Tone, zdaj gre za kožo. Če mi le ne vzame kateri teh pasjevercev moje Žeže . . . Oh, naša nunica! Doma bi bili ostali, doma . . . Vse po ženski glavi . . .“

V tolpi postajajočih Grkov, Armencev, Čerkesov, Arabcev in Turkov je poiskal beg zevajočega dragomana. Skozi Galato in Perojih je vodil ta v Vlaherno.

— — — — —
Tisti čas je sedel Amra prekrižanih nog pod cvetočimi nasadi na odprti strehi. Krog

njega je zvenela šumna pesem življenja, lepote; vendar mu je bilo lice blede, sence so ležale pod otožnim očesom. Kaj se niso polegli razburjeni valovi tvoje duše, ti junak na razpotju! Smrt Šenkova, vest, da je Vilemir sin tvojega očeta, te je razburila še bolj? Ali se bojiš za očetove zaklade, za prednost na dvoru, za svojo Fatimo? Ah, kaj! Bogata je Turška zakladov, ponosno srce se ne veže nanje. Na dvoru sí vedno sin Aišin, v očeh Fatime jutranji sòj. Kaj te torej moti? Mar premišljuješ očma? — Ali se druží v tebi z zaničevanjem usmiljenje do moža, ki je izgubil priljubljeno ženo, živel daleč, neljubljen od tako krepostnih otrok? Ali premišljuješ, kaj je — izdajica? . . . Te boli usoda Vilemirjeva? Ne boj se zanj! Če odpade, ga objame ljubezen očetova, če vztraja kakor dozdej, ga reši Aiša. Rešil ji je sina, dolžna mu je zahvalo — in če potreba, pustita Carigrad, dom turške sirovosti, in se vdomita onkraj srebropenih rek, kjer je tekla zibel stari materi . . .

Povej, Amra, kaj te mami, vabi in moti z belimi rokami? Zakaj tajna bol je v tvojem mladem srcu. Romana — ah, vilovito bitje! . . . Kako so se poglobile njene oči v njegovo dušo! In nič več ne bode zrl tistih oči . . . Kolikokrat je mislil v Rihenberku, da bi vzel drobno bitje v naročaj, zajahal konja in pohitel domov . . . Njegova bi bila ponosna, nedostopna deva, morala bi ga ljubiti . . . Ni tožil, da ni bilo sela od očeta, pozabil je bil Fatime, pozabil veselíc na sultanovem dvoru, čarobno razsvetljenih vrtov odalisk in bajader . . .

Fatima, ti črnooko sultanovo dete, skrita, divna cvetka harema! Večkrat si videla mladega plemiča, odgojenega na sultanovem dvoru. Žarnobojne glavice pisanih cvetk, povezane v pomenljiv šopek, so prinašale mladeniču pozdrave tvojega hrepenenja. Toda to je bilo še takrat, preden je šel Amra med kristjane. Sedaj se je vrnil, Fatima, in ti mu zopet pošiljaš pozdrave po Aiši — a on . . . Njega so zagrnile črne sence: Romana je hči njegovega očma! Zato se ne raduje divne pomladi, zato mu prevevatrudno mlado dušo

pesem minljivosti . . . Zakaj mine in kam mine vse to, kar nas vznemirja? Odkod življenje, kaj je — smrt?

In krčevito listajo prsti po pergamentu, duša išče jasnosti v koranu, oko čita suro o smrti, pogled bega čez cvetoči vrt, čez mesto, morje, gore . . . Smrt, smrt v cvetju, mestu, morju, gorah . . . Pogled se ustavi truden v negotovi dalji . . . Pa tudi tam se dviga z orjaškimi črnimi perutmi smrtni angel Azrael . . .

Belosvileni turban, globoke, modre oči, sveže, polno, z rdečo brado obrobljeno lice Ismail-paše se je pomolilo pri odprtini stopnjic. Oči so pogledale zamišljenega m'adega moža, in obilni, zeleno oblečeni život se je dvignil na streho — počasni koraki so ga nesli do Amre.

Spustil se je na blazino poleg sina. Roka se je igrala z dragocenim darilom sultanovim, z ročem svetlega handžarja. Zadovoljen je bil. Posinek se mu je vrnil, in Vilemir, mnogo zaželjeni sin, mu je prihitel sam v naročje. Izobražen, lep — da lahko zasede prvo mesto v cesarstvu. Videla ga bo Fatimina sestra Zorajda, ljubila ga bo . . . In sultan ne odreče prošnji: Fatimo Amri, Zorajdo Vilemirju . . . Vse pojde. Samo da ukloni Vilemirja. Trmoglav je. No, Amra — mora pomagati . . .

Zelo prijazno je nagovoril posineka:

„Kaj čitaš in zakaj je mrklo lice Mohamedovega ljubljenca?“

Amra je dvignil tožno oko. Paša se je zdrznil. Globoka bol je gledala iz temne globine . . .

„Čital sem, kaj pravi prerok o smrti. Hotel sem potolažiti vznemirjeno dušo . . .“

Ismail se je nasmehnil in pokazal po cvetju:

„Allah je poljubil zemljo. Doba veselja je, mladeniču ne pristuje misliti na smrt.“

„Cvetje? Ž njim nas vara narava. Pod cvetom tiči izpodjedajoči črv. Cvete, odcvete, umrje vse . . . In jaz? Bilka sem, tresoča se nad vodo . . . Umrjem, izginem, čemu moje življenje? Prekratki in predolgi so dnovi . . .“

Pusti misli na smrt! Azrael je še daleč od tebe. Pri Allahu, boljših novic imam zate.

„Kako naj ne mislim na smrt? Vse mi jo oznanjuje. Daleč je od mene? Kdo ti je porok za to? In če tudi umrjem čez deset ali trideset let — kratek odlog. Vem, da mi je umreti. In večno umiranje je tako življenje. Oče, kristjanom je smrt sladko upanje . . .“

Ismailu se je omračilo čelo. Toda premagoval se je.

„Čemu se trapiš s takimi stvarmi? Amra, mi se radujmo življenja.“

„Kuga je v mestu, oče. Karavana, došla iz Meke, jo je zanesla.“ —

„Kakor navadno. Sultan bi moral prepovedati vse take neumnosti. No, pa kaj za to. To se ponašlja leto za letom. Pusti kugo, naj pospravlja po nečednih hišah revežev, v široke palače si ne upa . . . Tudi ti svetujem, Amra, ne čitaj toliko knjig! Lepo je, če je človek učen — ali nepraktično sanjarenje te ne dovede nikamor.“

„V času, ko se pojavlja smrt z veliko silo, išče človek rešitve nje uganke. Rad bi vedel resnico o smrti . . .“

Paša je vstal in mahnil zaničljivo z roko:

„Kaj je resnica življenja! Da je tvoja miza pogrnjena — tvoji sovražniki ponižani. Vse drugo je neumnost.“

„Ismail-paša, ali veruješ v Boga? Imenuj ga Allaha ali Kristusa, tajiti ga ne moreš . . .“

Grozno se je izpremenilo paševo lice. Bliski so švigali iz oči, roka je stiskala handžar. Je-li to glas, ki ga moti v tihih nočeh, ki mu šepeče grozno: „Bog je! In ker je, je sodba . . . In ker je sodba, je kazen . . .“ Ne, ne, to so prazni strahovi . . . Paša se je zakrohotal:

„Pusti me s takimi čenčami! Nihče se še ni vrnil po smrti, da nam pove o življenju onkraj groba. To so domišljije razgretih glav. Izbiti jih hočem tebi in — Vilemirju, ki tebe moti.“

„Vilemirja ne ukloniš, oče. Tu se razbijejo vse tvoje osnove. In mene ponese viloviti konj na daljne poljane, z vihro po hitim, se ne vrnem več . . .“

Razjarjen je siknil Ismail:

„Molči, fant! V koranu in v kristjanskem pismu je zapisano, da morajo otroci ubo-

gati svoje roditelje. Dovolj dolgo te izgovarjam na dvoru. Neveste ti je treba. V objemu Fatime pozabiš vse muke. Prišel sem, da ti naznanim: Čez mesec dni ti pripeljem nevesto, in tudi Vilemirju. Dve sestri, dva brata, dva vezirja . . .“

Amra je skočil na noge in odločno rekel:

„Ne! Ne mudi se z ženitvijo. Pojezdím poprej na Kurde.“

Vrgel je koran paši k nogam in hitel po stopnjicah k materi, da mu svetuje, da jo pregovori . . . Osupel je stal Ismail. Od začudenja je pozabil jeze. Nekdaj je zažareval Amra, kadar je slišal Fatimino ime. Ali je ohladila tujina tudi ta srčni žar? Katera druga bi mogla izpodriniti žarnooko Fatimo? . . . Mislil je paša in prebledel . . . Romana! Z žarom kreposti odičena hčerka moja — ti mi razdiraš moje nakane? Z mladeniškim ognjem jo je popisal Amra očetu, ki je vprašal po njej . . . Romana in Radivoj! Nevidna ga preganjata, grozita uničiti njegove skrbno zidane stavbe. Pa se ne poda Ismail . . .

Stopal je paša v kiosk. Sužnje, ki so mu prišli na pot, je nemilo suval. Sužnji so, in on se mora znesti nad njimi.

Ponosni Ismail, skoro se uveriš, da si tudi ti suženj, da se igra tajna oblast s teboj . .

Na lestvi je stal Vilemir in govoril z Ljubomiro.

Bleda in tožna je stala pod zidom. Iz milih, črnih oči, z lepega obraza je sevala globoka skrb za mladeniča. Ni se bala Mira za njegovo telo; junaško deklico, ki je bila pripravljena vsak čas umreti za svete vzore, je plašila skrb, da se uklone mladenič bližajoči se vihri . . . Amra je silil mater, da ščiti Vilemirja pred voljo očetovo. Mož pa ji je velel porabiti ves vpliv na mladeniča, da se vdasta njegovi volji . . . Aiša je bila mati. Sledila bi v skrajni sili sinu, ako bi vresničil grožnjo, da zbeži z Vilemirjem. Ljubše seveda pa bi ji bilo, da izvrši Ismail svoje načrte, da živita oba, Amra in Vilemir, spoštovano in mirno. Domišljije mladosti se poležejo, če ne Vilemirju kristjanu, pa vsaj pravovernemu Amri. Zakaj bi stavil Amra vso svojo bodočnost na kocko zaradi dane

besede? Nemogočnost odveže od vsake obljube.

To je pravila Mira Vilemirju. Ni se zanašati na Aišo. Smrt, muke, beg, vse je ležalo v zraku . . . Juro je zaklical.

„Paša je!“ je šepetala deklica, „vihar je tu, ostani stanoviten, Vilemir!“

„Do smrti, Ljubomira.“

Skočil je raz lestvo. Oče ga je čakal na strehi. Težkega srca je stopal Vilemir do njega. Mrki paša je sedel podvitih nog. Veselje in jeza sta se menjavala na njegovem licu, ko je gledal tako lepega in tako trmastega sina pred seboj . . . Izginila je jeza — bežala v skrivni kot srca . . . Saj je gledal v oko Jelenino . . . Vstalo je hrepenenje po prijazni besedi, po objemu zaželjenega sina, mehko je izpregovoril Ismail:

„To je tisti sin, na katerega sem mislil vsa leta z žalostjo! In nima prijazne besede za očeta . . . Sin moje Jelene, moj Vilemir! Ali res nimaš nič ljubezni za svojega nesrečnega očeta? Kaj te motijo tisti prazni nazori o časti in vernosti . . . O, da bi ti živel moje življenje, ne sodil bi me krivo, Vilemir . . .“

Mehko je mladeniško srce. Bil je njegov oče. Zameglilo se je oko, rahlo je odgovoril sin očetu:

„Ne smem te soditi, ne poznam tvojih srčnih ran. Vem pa, da ne sme kristjan za nobeno ceno teptati svetinj sv. vere — ne vitez svoje časti. Ako hočeš, da te imenujem očeta, vrzi z glave tisti turban in pojdi z menoj v našo revščino. Naša ljubezen in božje odpuščanje ti bosta plačilo.“

Paša je odložil turban in pokazal obrito glavo. Vzdihnil je:

„Prekasno, moj sin! Ivo Klobuški ne sme več med vas. Iztirali so me, brez imena in roda naj blodim . . . Pridobil sem si zdaj dom in ime, znano v celem turškem cesarstvu. Drugi, ki so me prezirali, blodijo brez doma. Vilemir, nisem samo jaz kriv . . . Tudi tvoja mati, ki je ljubila strica bolj od mene, tudi stric, ki me je preziral in podil od hiše . . . Ti ne veš vsega, Vilemir — poslušaj — sedi k meni . . .“

Očetova roka je potegnila mladeniča na blazino, očetova desnica ga je objela. Čuvaj se, Vilemir! — Laskavo je govoril Ismail:

„Moj sin, kako si podoben Jeleni! Daj, da se te nagleda očetovo oko. Dolga leta sem hrepenel po tvoji ljubezni, ne krati mi je . . . Zate, moj sin, sem snoval načrte, prislonil sem ti lestvo do visoke časti. Sestro Amrove neveste, sultanovo hčer sem ti izprosil za ženo. Z njeno roko je v zvezi mesto vsemogočnega prvega vezirja v prostnem turškem cesarstvu. Bodi moder, Vilemir. Ostani v srcu, ako že hočeš, kristjan . . . Pomisli, da storiš lahko ravno kristjanom mnogo dobrega kot vezir . . . Govoril sem že s svetlim padišem o tebi. Visokost te želi skoro videti — a treba je neke male ceremonije, preden si sprejet na dvor in v cesarsko službo . . . Mala komedija se naredi — v srcu nosiš lahko svoje prepričanje, da le . . .“

Onemel je. Ni se upal izreči: — „pogaziš križ . . .“

Porazil ga je izraz odločnosti v sinovem očesu. In kaj je to? Trije obrazi gledajo iz lica Vilemirjevega. To so Romanine neupogljive oči, mehko očitavanje okoli ust je Jelenino, naježene obrvi, ponosno čelo je Radivojevo . . .

Ne, nobene kaplje izdajske krvi ni bilo v Vilemirju. Oprostil se je rahlo očetovega objema in rekel odločno:

„Odpusti, oče! Jaz ne poznam licemerstva. Kar mislim, na to prisežem. Zapoveduj z mojim življenjem, a ne pogublaj mi duše. Vem, da mi ponujaš carstvo čez to divno mesto, čez široka kraljestva, vem, da je vezir skoraj toliko kakor sultan. Kaj hasne! Kratko je življenje in zemška čast, za vse zaklade sveta ne oskrunim križa, častitega znamenja našega odrešenja.“

To je bil Radivojev glas, njegov pogled in kretnje. Dobro si ga naučil, vitez brez madeža. Ti si to . . . Ti govoriš iz Amre, iz Vilemirja, iz tihih nočnih pošasti . . . Pa vas uženem, uklonim, pri Allahu da vas!

Zažarelo, razgorelo se je staro sovraštvo. Srdit je vstal Ismail.

„Pogumen si, ker se zanašiš na Amrovo pomoč. Ne dobiš je. Zaprem ga. Bom videl, kdo je tukaj gospodar, Amra ali jaz. Ti nočeš časti? Pošljem te za sužnja v rudokop. V osrčju zemlje, pod bičem priganjača ti izgine pogum in ponos. Še tri dni ti dam odloga, potem romaš v rudokop, Ljubomiro pa dam svojemu zadnjemu sužnju v zasmeš . . . Potomec viteza brez madeža, potegni se za žensko čast . . . Ujče ponosnega Vladimiroviča, pomagaj si . . . Tefterdar Ismail je govoril zadnjo besedo.“

Jezni blisk je ošvignil visoko postavno mladeničevo, ki je stal okamenel . . . Šel je paša. Juro je stal pri vratih v pritličju. Slišal je vse. Doslej se mu ni zdel pripraven čas pokazati se nekdašnjemu svojemu gospodarju, zdaj mora govoriti. Priklonil se je:

„Zdrav, Ivo Klobuški!“

„Kdo si, človeče?“

„Juro, tvoj — potem Katarinin sluga. Prinašam ti pozdrav od spokornice Katarine, prinašam odpuščanje od kneza Radivoja . . . Vrni se, kakor sem se vrnil jaz.“

„Ha! Tudi ta stari vran? Hodi k vragu! Ne maram pozdrava od spokornic, ne odpuščanja od knezov brez zemlje. Obrnilo se je kolo — jaz sem knez, on berač . . . Pa glej, da se mi izgubiš izpred oči . . . Sicer ti pripravim muko, vredno spokornika. Če si željan mučeniške lovorike, ti rad pomagam v tvoja nebesa.“

Paša se je igral z nožem, žeja po krvi mu je sevala iz oka . . . Saj to ni Juro, to ni Juro, to je Radivoj . . . Amra je Radivoj, Vilemir Radivoj, povsod on, vitez brez madeža . . .

Juro je rekel mirno: „Dozorelo žito pada rado. Da bi bila ljuba Gospodu taka zetev!“

„Nisi vreden smrti iz moje roke“, je siknil paša in šel v palačo.

Kaj skovikajo te sove in vrane? Kaj vstaja pred njim temno grozeče? To je Radivoj: izpreminja se v stotero oseb, pa je vedno on, ponosno čelo, prezirni pogled . . . Ah, da mu je pogrezniti nož v Radivojevo srce . . . Umirile bi se pošasti tihih noči . . . Nič več ne bi hodile v dolgih vrstah, s krvavimi

ranami, brez glav in brez rok . . . Nihče mu ne bi klical z gromovitim glasom: Izdajca! — — —

„Beg iz Srbije želi govoriti z menoj? Dobro, moj suženj, dobro . . . Vrag vzemi tebe in njega!“

Drug suženj je prišel in naznanil kupca iz Bosne.

Tudi tega je poslal k vragu. Toda morda se pomiri, če vidi tuje obraze. Šel je v sprejemnico, sedel na blazino, da sprejme prosilce dostojno, kot gre paši. Mahnil je z roko. Suženj je privedel tujce. Visoke postave je bil beg. Prekrižal je roki, se priklonil. Paša ni videl kupca ne nežnega mladeniča, ki ga je gledal s čudno bolnim pogledom . . .

Gledal je bega . . . Pri Allahu, ali se mu je zblodilo! To je zdaj resničen Radivoj — oko, čelo, usta . . . to je on!

Skočil je na noge in zatrepetal od jeze ali strahu. Pogled je begal po sužnjih — usta so se odpirala povelju . . .

„Spoznal si me, Ivo“, je izpregovoril mirno Radivoj „veš tudi, po kaj prihajam. Kje je Vilemir!“

Trepetaje se je igral Ivo z nožem in siknil:

„Nikoli ga ne boš imel — naj umrje rajši, a pred njim ti . . .“

Prožen kakor divja mačka, je skočil k Radivoju, preoblečenemu v turškega bega. Nož se je zabliskal . . . Radivoj ni imel časa umekniti se. Janko ni mogel prestreči — prišlo je prenašlo, nepričakovano . . . Mrtev bi bil Radivoj — ali naglo kot misel se je bil vrgel pred nož fantek . . . Zadel je nož, vglobil se . . . Trepetaje je obstal Ivo . . . Krvavi nož je letel v kot, morilec se je prijel za glavo. Kakšno ime je prišlo z vzklikom groze iz Radivojevih in kupčevih ust? . . .

Nežno drži Radivoj ranjenega fantička v naročju, ga poklada rahlo v blazine, kupec in on pogledujeta rano, iz katere hiti kri . . . Ivo zapove sužnju, naj teče po zdravnika.

Turban je padel fantu z glave. Zlati lasje so se razvili, se vsuli po fleh, po beli rami, se močili v krvi . . . Modro oko je pogle-

dalo Ismaila in se zaprlo . . . Zgrudil se je na kolena in udaril s čelom ob tla. Ranjeni fantiček je bila — Romana . . .

XIII.

V sijaju solnca, v cvetju pomladi je ležal Carigrad. Po trgih kopališčih in ozkih ulicah je kipelo življenje. Nad življenjem in cvetjem pa je plaval na črnih perutih smrtni angel Azrael. Modropega, zabuhlooka, je hodila kuga po Carigradu. Hladnokrvni, v usodo verujoči Turki se spočetka niso dosti brigali za morilko, ki je zahtevala vsako leto nekaj žrtev. „Azrael ga je poljubil“, so rekali mirno, ko je padel na živahnem sejmu ali na nesnažnem obrežju vodonoša, kupec ali mornar. Hodili so v kopališča, v kavarne, v mošeje, obhajali svoje veselice. Ni jim bilo mar kuge, dokler je morila le nižje sloje. Ali ko so padale ljubimke paš po haremih, ko so umirali otroci in matere po sijajnih dvorinah, ko je našla potuhnjenka vhod v Mohamedov seraj, tedaj so se preplašili tudi Turki. Trumoma so zapuščali mesto, hiteli na svoja letovišča v carigrasjsko okolico ali v vedno hladno Brusu. Tiho je bilo po Vlaherni. Prazne so stale krasne palače, vrti so samevali.

Iz palače Ismail-paše še ni izginilo življenje. Ali stopalo je le tiho po pregrnjenih fleh, vleklo se plašno po prostranem poslopju. Nerada so se odpirala zunanja, velika vrata. Tiste, ki so prihajali, so kopali, kadili. Sužnji so opravljali molče svoja dela. Kuga je bila v mestu, nov gospodar v hiši, nov, strog red. Nepotrebne sužnje je poslal z mladim kupcem na paševa posestva. Nihče ni smel brez njegovega dovoljenja na cesto, nihče v hišo; kaj se godi v kiosku, je bilo prikrito sužnjem. Izpremenilo se je vse tako čudno, kar je prišel beg, novi gospodar, v hišo. Allah je udaril pašo. Zabodel je Ismail dečka, ki je bil prišel z begom — deček leži . . . in paša hodi upognjene glave, drsajočega koraka, iz sobe v sobo, iz palače v kiosku, iz kioska v palačo. — Mladi gospodar je tudi tako čuden, kar je prišel iz dežele kristjanov. Zavdali so mu čarovniki krist-

janski, psi! Ne mara ne za sultanov poziv ne za prošnje matere. Ne umiva se po prerokovi zapovedi, ne hodi v mošejo. Beg gospoduje; trda, odločna je njegova beseda, klanja se ji tudi ponosna Aiša. Iz Pere prihaja krščanski hakim (zdravnik). Mladi begov suženj vari in kuha zdravila v kuhinji, starejši suženj mu je vedno za petami. Allah daje in jemlje življenje. Lice hakima je temno, ko odhaja, plašno, ko prihaja. Težko, da ozdravi v desno ramo zadetega dečka.

Težko. — Silna vročica je mučila Romano. Lica so žarela temne rdečice, oko je gorelo, usta govorila neskladno. Vroče roke so podile nekaj bližnjega in klicale drugo, daljno, ki se je umikalo vedno bolj . . . Vročica glavica se je obračala v mukah, ustam se je izvijal klic: „Stric“ . . . „Vilemir“ . . .

Z ljubko besedo jo je miril stric, brat ji je gladil roke . . . Pa temne sence niso bežale — proseč je klicala Romana: „Mati, mamica, pomagaj!“

Vzdihnila sta stric in nečak. Preplašil se je tisti, ki poslušal za zaveso, ki se ni upal v bližino svoje žrtve . . . Ni bilo matere, da ohladi z nežno roko čelo hčerkinu, zato so se ježile obrvi, strah, grenkoba sta se slikala okrog opečenih ustnic, plašen vzdih je privrel iz njih: „Oče!“

In oče je pogledal z bojznijo na zlatolaso glavico, se stresel in se drsal zopet naprej po hodniku, po vrtu . . . Vilemir je trpel. Prežalni pogled, ko si osvaja smrt korak za korakom tebi drago življenje . . . Prosil je Amra in šla sta brez dovoljenja stričevega v mesto. Vilemir je želel videti velike vojarnje in arzenale, kjer se je zbirala in gojila moč, ki je tlačila uboge slovanske dežele. Videl je, razžalostil se je. Bila je slika mogočnosti, moči. Še bo kraljeval polumeseč . . .

Glas turških sviralk in bobnov ga je predramil. Umeknila sta se za visoko obzidan vodnjak in gledala. „Sultan“, je zašepetal Amra, „gotovo beži pred kugo v Brusu.“

„Kaka sreča, da vidim sultanov dvor“, se je veselil Vilemir. Nepregleden, svetel,

se je vlekel sprevod. Škratne in zlate obleke, pozlačene nosilnice in vozovi, čabrake in uzde konj, pešci in jezdec, vse se je svetilo v draguljih in zlatu. — Temnega lica, v zlatozeleni obleki je jezdil osvovitelj Carigrada. Visoki bunčuk je kimal na turbanu, pod njim se je spenjal ognjevit konj. Kamor je seglo gospodujoče oko — vse njegovo. Vendar je bežal. Bila je oblast smrti, močnejša od njegove. Natrosila mu je mrličev na pot . . .

Ko je izginilo zadnje kopito za visokim zidom tesne ulice proti Galati, sta se vračala domov. Srečala sta preplašene obraze. Sultan odhaja, nered bo vladal v mestu. Plenili bodo Kurdi in Lazi, razgrajali divji vojaki.

„Smrt hodi v vedno manjših krogih okoli nas“, je rekel Vilemir, „danes ali jutri nas pobere kuga . . . Ah, naj bi umrl z mečem v roki. Da bi vsaj odleglo Romani, da odbežimo iz okuženega mesta! Kaj meniš, Amra, ali pojde oče z nami?“

Amra se je zasmehnil: „Nemara pa ne pojde samo oče . . .“

„Amra, moj prijatelj — ali je mogoče? — Tudi ti?“ . . .

Stišnila sta si roke. Prišla sta v palačo. Srdit ju je sprejel Radivoj. „Ali se je treba izprehajati v takem času po Carigradu! Sem se zato sem trudil, Vilemir, da te vidim umreti okuženega? In tebe, Amra, je lahko videlo zavidno oko, sovražna usta sporočijo Mohamedu, da nisi bolan. Dobro, da odideš iz Carigrada — da ne pričakaš, kaj zadene nas.“

„Skupaj pojdemo, gospod.“

„Skupaj, Amra? Pozdravljam to misel. Toda to vama naročam. Če pride kaka nevarnost, preden odleže Romani — rešita se. Jaz ostanem pri njej — dolžnost in ljubezen me vežeta.“

„Ne, stric! Skupaj se rešimo ali skupaj poginemo!“ je dejal Vilemir in tudi Amra se je izrekel odločno, da ne beži sam.

„Dobro“, je rekel vitez. „Upajmo, da se ne obudi sum v Mohamedu. Da le Romana ozdravi. Mi moški se že prebijemo, ali križ je z ženskam! Tu imamo Ljubomiro. Dolž-

nost naša je, da jo rešimo. Aiša tudi ne bo zapustila sina. Amra, pripravi jo na pot. Prijavi ji polagoma vse. Spravi naj dragotine in denar. Janko pobira po paševih posestvih, kar je dragocenega, zate, Amra. Vilemirju ni treba očetove bogatije, dovolj imamo za naše skromne potrebe. To pa že uredita z lvom, saj sem uverjen, da pojde z nami. In ko smo se našli tako vkup, Bog ve — če ne najdemo še naše drage Jelene . . .“

„Zdravnik je prišel“, je sporočil Juro. Zdravnik! Kaj bo povedal, kako tolažbo dal! Hiteli so v kiosk.

Radivoj je šel v bolniško sobo — mladeniča sta čakala v strahu v prednji. Aiša in Ljubomira, ki sta Romani stregli noč in dan, sta se jima pridružili, Žeža in Tone sta bila polna skrbi za nunico.

„Malo upanja“, je rekel zdravnik. „Rana se je vnela. Huda vročina izjeda šibko telo. Nemara da pomore to zadnje sredstvo . . .“

Nemara. — Negotova je ta beseda, a upanje je vendar v nji . . .

Močno se je izpremenil Ismail v dneh Romanine bolezni. Gladko, polno lice se je zgubančilo, lasje so porastli, mu viseli v čelo, brada je bila razmršena, obleka je visela na njem. Slišal je, v kaki nevarnosti je bolnica, in ječal je od bolečine.

Prišla je noč, noč brez lune. Radivoj je slonel pri oknu. Zvezde so hodile svojo pot. Romana je ležala v vedno hujši vročici. Borila se je s pošastmi, ki so jo vlekli, se trudila za krilatci, ki so jo vabili . . . Nežna roka ji je prekladala zdravilni nadevek — pa se še ni pokazal učinek čudotvorne korenine, zadnjega sredstva, ki ga je nudil zdravnik. Mira je gledala trudno v nebo. Zaman protiviti se . . . Bled žarek je zatrepetal na nebu.

Radivoj je vzdihnil:

„Noč, podaljšaj svoja krila! Ne migljajte, zvezdice, ne sili vonj cvetk do bele postelje, ne vabi slavec s sladkim žgolenjem, ne vabi te duše, ne mami je na širna pota večnosti . . . da se ne spusti trepetajoča na krila mraka, ne odleti od nas, preden se poslovil danica, preden pripelje solnce dan . . .“

Odbegnile so s temino pošasti, angelci so odplavali na zlate oblake zarje. Romana se je umirila. Bojazljivo je pogledal z dnevom up v zagrnjeno sobo — počasi se vračal v srca. —

Tisto noč je ležal Ismail na strehi kioska. Ležal je na obrazu. Zmote, prevelike zmote njegovega življenja so mu stale grozno pred dušo. Radi stvari je bil pozabil Stvarnika. Iz prevelike ljubezni do Jelene se je rodila zavist, iz zavisti mržnja, iz mržnje sovraštvo . . . Gorelo je v duši in pokrilo z divjim plamenom vse, kar je bilo dobrega v njej.

Izdal je bil rodno deželo, pogazil sveto znamenje rešenja . . . Pogledalo ga je stekleno oko Križanega . . . krvave kaplje so tekle po obrazu . . . Mraz je polival prestopnika . . . Dolga leta je videl v sanjah tisti grozni, očitajoči pogled . . . Pa tolažil se je, da bo užival sam ljubezen Jelene, da je ponižal protivnike, uničil svaka . . . S čimer je grešil, s tem ga je kaznoval Bog. Zapustila ga je hčerka, ubegnila žena . . . katera čast, kakšno bogastvo bi mu moglo nadomestiti njeno izgubo? Bič izdajstva, kako težki so tvoji udarci! Da skrije ženo in sinčka zasledovanju svaka, je šel, bežal v trdnjavo islama. Že ob svojem pohodu v Bosno je slišal Mohamed o lepoti Jelenini. Ko je prišel Ismail, takrat še Ivo, v Carigrad, mu je podaril sultan palačo v Vlaherni. Počastil ga je enkrat z nenadnim obiskom in hotel videti Jeleno. Nerad, Bog ve, mu je ustregel Ivo. Jelena se je morala pokazati. Sultan jo je premotril in vžgalo se mu je oko. „Bismillah“, je vzkliknil, „lepše huriske ni v prerokovem raju.“ — Jelena je zažarela sramote pri pogledu sultanovem, Ivo je segel za pas . . . Pa spomnil se je, da ni več v deželi, kjer je smel plemič ugovarjati svojemu gospodu, spomnil se je, da je suženj Azijata . . . Nekaj dni po tistem pohodu mu je poslal sultan pismo, v katerem ga je povzdignil v pašo treh repov in dovolil izpremeniti si ime. V znak posebne naklonjenosti mu je namenil svojo sorodnico Aišo, vdovo po Huseinu, za ženo. Pripravi naj se, da jo sprejme. — Ker se pa ne spodobi in se še ni slišalo, da bi

imel suženj lepšo ženo od gospodarja, in ker se še ni domislil suženj, da bi poklonil lepo svojo ženo sultanu, mu sporoča sultan, da je njegova volja povzdigniti bosansko rožo v svojo ženo . . . Krasno! Njemu je natvezil nelepo vdovo, da se reši skrbi za njo, Jelena je zahteval za se. Stopil je lvo k ženi in ji objavil sultanov sklep. „A umorim te rajši“, je rekel in stiskal nož v roki.

Sedela je na divanu in stiskala Vilemirja k sebi. Ni kazala znamenja osuplosti, slutila je že vse to. Globoka guba se je pokazala na čelu, ustnice so se stisnile. Globoko, modro oko mu je reklo: „Ti si kriv“, usta so molčala. Še tisti dan je izginila Jelena, ž njo sinček in zvesta služabnica. Velel jo je iskati, vendar mu je bila misel, da je umrla na begu, ljubša, kakor da bi jo videl v rokah drugega. Ali sina je želel najti, želel iz vse moči . . . Sina, hčer — da ne živi tako sam med tujci . . . Pustil bi Turke, se vrnil, a kam. Povsod ga čaka zaničevanje, revščina. Tukaj ima ugodno življenje, če se pokori despotični volji enega, vlada lahko druge. Pa se je pokoril, in Mohamed je cenil njegovo vdanost. Ismail-paša je postal vnet Turek, goreč sovražnik vsega krščanega. Sledil je turškimi verskim obredom, pa v srcu se jim je posmehoval. Dokazal je sam sebi, da ni Boga, in zadušil s tem očitjanje vesti . . . A če bi bil Bog? . . .

Ismail je ležal na obrazu. Temno mu je bilo v duši. Je Bog in on govori: „Bodite sveti, kakor sem svet jaz, Gospod, vaš Bog!“ In Ismail se je prašal: Kam naj pobegnem pred obličjem tega Boga? Groza kazni, smrti, obupa ga je zagrnila. Iskal je nekaj izgubljenega v spominu. In zasvetilo se je tam daleč v davno izginolih letih detinstva. Mati je sklepala ročice detetu, mu pravila o luči sveta. Divna luč — divna, presvetla podoba. Luč vseh časov, vseh narodov . . . Rad je hodil deček za njo — mož jo je izgubil v brodnjah življenja . . . Ismail je ležal na obrazu. Hotel se je dvigniti — poiskati luči . . . Pa trde so bile roke in noge, Ismail ni mogel vstati . . . Vzdihi, molitev je privrela na usta, molitev, davna pozabljena . . .

„Vstani! Hodi za menoj!“ — Zdelo se mu je, da je zaslišal skrivnosten glas.

Dvignil se je na kolena in se drsal po njih v mukah . . . Tesna je bila steza v goro. Vila se je skozi trnje, po kamenju. Pot, solze, kri so tekle raz čelo po licu, roke so se razpokale, ranile noge, strgala obleka . . . Pa moč je prihajala od tistega, ki je stal na vrhu in klical: „Pridite k meni.“

Vrh je žarel v zlatih oblakih, mnogi so dohajali gori in poljubovali noge Kristusu. Božanstven mir je seval raz lice, na čelu so lesketale besede:

„Jaz sem začetek in konec. V meni najde sleherna duša svoj mir.“

Ismail se je pridrsal do oblakov. Resno, milo ga je pogledalo nebeško oko. Roka se je raztegnila, prsti se doteknili čela in rame klečečega.

„Izgubil si viteštvo. Povrnem ti ga jaz. Moj vitez si.“

Ismail je trepetal. Ne od strahu — od radosti. Globoko, iz vdane duše je prišlo:

„Gospod, kaj naj storim?“

„Če me ljubiš — pusti vse . . . Če me ljubiš — umrješ za mene . . .“

Še enkrat ga je pogledalo veliko, resno oko . . . Oblaki so se vzdignili, na njih je odplaval Kristus. Zvezde so mu hitele pod noge, obleka se je širila po obnebjju . . .

Še dolgo je klečal Ismail. Miren je bil v duši. Nosil bode novi vitez, kar mu je namenil Gospod. Ko je zažarel svetli dan v prvem žaru solnca, je vstal. Gledal je prebujajoče se morje vôle, prebujajoče se morje hiš. O Carigrad, iztočni biser, ali si bil kdaj tako lep, kakor v tisti jutranji uri, ko se je poslavljajal od tebe Ismail-paša? . . .

Amra je prišel do njega. Iskal ga je, da mu pove, kako se je izkazalo zadnje zdravilno sredstvo. Romana spi globoko, mirno. Zdravnik se je izjavil, da je — rešena.

„Kristus jo je obudil od smrti“, je rekel hvaležno lvo. Amra ga je pogledal začuden. Videl je izpremenjeno lice očetovo. In oče ga je objel:

„Amra, ti resnice željna duša, raduj se z menoj. Našel sem, kar sem izgubil. Gos-

pod se je ozrl na mene ... Amra, hiti z menoj odtod!"

Amra je vklonil koleno pred očetom, mu poljubil roko in rekel burno: „Da, pustimo vse in pojdimo za resnico. Umrimo za njo.“

Vilemirjeva plavolasa glava se je prikazala na strehi. Iskal je duška veselju, ker je bila rešena sestra.

Začuden je zastal. Ivo mu je stegnil roki naproti proseč: „Moj sin, odpusti očetu, ki te je navajal na kriva pota ...“

Najtežje je bilo Ivo tu prositi Radivoja odpuščanja. Pa prihitel je ta k njemu, objel ga srčno in prosil sam odpuščanja. Daleč so bile vse sence sovraštva, utonile in izginile so ob bolniški postelji Romane. Sel iz seraja, ki je prinesel pismo za Amro, ni motil globoke radosti naše družine. Amra ni poljubil lista mogočnega gospodarja; nasmehnil se je njegovi vsebini. Mohamed je pisal:

„Gospodar Evrope in Azije pozdravlja v svoji veliki milosti sorodnika in sužnja Amro, ago velikega sultana. Vem, da nisi bolan, Amra, pač pa si se najedel mrhovine v kristjanski deželi. Vem, da si privedel kristjane s seboj, da kuješ zarote v moji palači, podeljeni — psu Ismailu. Prizanašal sam ti radi Fatime. Ako ljubiš življenje, pridi v Brusu, privedi tudi Ismajla in kristjane. Gospodar sveta ima odprte roke za vse.“

Radivoj se je nasmehnil:

„To se pravi prinesite mi vaše glave. No le počakaj, Mohamed. S pismom ga zadržiš nekaj časa, Amro — med tem okreva Romana, za silo se pa znamo tudi še udariti, kaj, junaki!“

„Saj bi se že rad enkrat udaril“, je tožil Vilemir, „vidiš turške vojake, pa se ne smeš poskusiti z njimi.“

Po dolgem spanju se je prebudila Romana in pogledala okoli sebe. Videla se je v tujem kraju. Nad njo se je sklonil ko lilija bel obraz mlade deklice, odzunaj je slišala glas Vilemirjev... Domislilase je vsega. Domislila se je, da mora biti hudo očetu. V blodni bolezni jo je mučila senca njegovih strahov. Šepetala je proseče: „Oče!“ Mira ga je poklicala. Rdečica ga je zalivala. Pa tista, ki je slutila in razumela vse njegove dušne borbe, mu je stegnila suho ročico naproti in je poizkusila nasloniti glavico nanj. Prišli so po prstih za njim, da vidijo prebujeno Romano. Čestitali so si, se naslanjali na lva in na posteljo Romanino. Sreča je žarela v očeh vseh: Vstala sta dva draga mrtva. Ivo je čutil, da ga ljubijo vsi — da bi mu oprostila tudi Jelena. Srečen? On ni smel, ni zaslužil sreče. Zarezal se mu je oster nož v srce. V veselje so donele besede: „Če me ljubiš — pusti vse!“

(KONEC.)

LEA FATUR:

VILEMIR.

ROMANTIŠKA POVEST IZZA TURŠKIH BOJEV.

XIV.

(KONEC.)

rebrno je zvenel Romanin smeh po palači, vrtu in kiosku. Aiša je pripravljala za na pot — cele gore tovorov, za katere bi trebalo krdela konj. Tudi možje so se smejali — skrbni Aiši. Vsi pa so zakrivali neugodni položaj komaj preboleli deklici. Romana namreč ni vedela nič o kugi, ne o Mohamedovi nemilosti. Bilo ji je lepo v palači, vendar je njena duša hrepenela po bosanskih gorah, po daljnem Rihenberku. Vsak dan je vprašala strica, kdaj že gredo, vsak dan ji je odgovarjal le-ta: „Nisi še dovolj močna, dušica.“ Vendar je bilo vse pripravljeno. Tovori so se grmadili, junaki hodili nestrpnost po palači. Šli bi — ali kako iz mesta? Zaprli so bili mestna vrata tudi podnevu in niso puščali nikogar vun. Bakšiš bi utegnil pomagati — in naši znanci so se zanašali na to, dokler se ni povrnil Janko s paševih posestev. Ob Jedrenskih vratih ga je prašala straža, kdo in kam? Na odgovor mu je odprla vrata s pripombo: „K Ismail-paši smeš, ali od njega ne sme nihče. Smrti zapade, kdor ga izpusti.“ Ne iz mesta! Toda morda je vendar mogoče podkupiti stražo. Oprezni vitez je poslal Amro na poizkušnjo. Zaman; nobena sedmerih vrat se niso odprla Huseinovemu sinu. „Gre nam za glavo, gospod“, so se branile straže piastrov. „Mohamed si je zavaroval žrtve“, je rekel Radivoj, „kaže se, da pošlje skoro po tiste, k nočejo priti k njemu. Kdo ve, kako se nam še zgodi...“

Prodrli bi nemara s silo iz mesta — ali ženske. Vilemir je hotel na morje. Ivo je poslušal. Blisk nekega spomina mu je razsvetlil lice; oddaljil se je naglo, povrnil skoro in rekel veselo:

„Hvala Bogu! Mohamed naj nas le čaka. Imamo izhod iz mesta. Poslušajte! Ko mi je bil nagradil Mohamed moj sramotni odpad s to palačo, sem pregledaval sode v kleti. Carigrajci so imeli radi dobro vino — v urah bridkosti sem si preganjal spomine ž njim. Med vrstami sodov ob steni je bil posebno velik sod, nekoliko odmaknjen od zidu. Zadaj za njim opazim nekega dne vrata v zidu. Gotovo kako skrivališče zakladov, sem si mislil. Suženj mi je odprl vrata. Velik, temen prostor je zazijal pred menoj. Šum se je zaslišal, kakor od polagano se zibljaljo vode. Velel sem sužnju prižgati baklje in stopil ž njim v tisti neznani svet. Da ste videli! Pod Carigradom je ogromen, obzidan prostor. Dve veliki jezери se pretakata po njem, vmes so tlakana pota. S sužnjem sva šla naravnost po široki poti. Prišla sva do nezaklenjenih, le priprih vrat, našla tudi ostanke jedi in skrinjico z biseri. Jasno, da so Carigrajci bežali tod na morje. Pred vratmi je raslo mlado vrbje. Zaprla sva s sužnjem vrata. Ukazal sem mu molčati o izhodu, ki pride morda še prav. Suženj je izginil kmalu po Jeleninem begu, jaz sem pozabil na skrito pot — sedaj sem se prepričal, da je v kleti vse po starem. Pojdite in pogledjte.“

Juro je prižgal baklje. Iz večletnega miru probujena vrata so zaškripala nevoljno. Nepregledna temna dvorana jih je sprejela. Čudno je bilo v njej. V tmuni je grgrala pritajeno voda. Svit bakelj je osvetlil vrste marmornih stebrov, na katerih je počival kameniti strop. Vilemir se je oziral po votlini in vzkliknil:

„To je velikanski, od Rimljanov sezidani vodovod, o katerem mi je pravil Zenon. Dve cisterni sta. Ena sloni na tristointridese-

terih stebrih, druga na devetstoterih. Deževnica in studenčnica se nabirata v trivoglatih ribnikih, šest ur daleč naokoli Carigrada, in se stekata po jarkih in ceveh v cisterni. Grki so bili že pozabili na ta vodovod in prišli zopet slučajno, kakor moj oče, do njega. Turek gotovo ne ve zanj. Tukaj se steka tako velika množina vode, da preskrbi lahko ena cisterna brez dotokov ogromno mesto skozi dvajset mesecev z vodo.“

ki je bila vzrasla iz vrbja in zakrivala z visečimi vejami vrata. Vilemir je razmeknil s sabljo veje in vzkliknil od veselja. Bospor se je blestel pred njim. Vsi so si oddehnili. — Juro si je ogledal vrbo.

„Treba bo sekire. Ob noč jo posekava s Tonetom. Ko odidemo, založim vrata z vejami.“

Vračaje se v palačo je razlagal Ivo Radivoju svoj načrt: V Peri dobi ljudi, ki spr-

NA VRATIH BOLNICE.

P. V. ZAGORSKY.

„Prav imaš, Vilemir, to je rimsko delo. Veličastno je tu. Svečniki so stebri, strop in tla se zdita posuta z biseri. Na blatu in vlagi se pozna, da voda včasih prestopa.“

Pogreznjen v načrt rešitve je molčal Ivo. Tako so prišli do železnih vrat, katera so odprli s težavo. Skozi odprtino jih je pogledal nejasno dan. Ivo se je prestrašil meneč, da je izhod zasut. Pa je bila le vrba,

vijo radi kristjana v varnost. Naroči si veliko ladjo, jo naloži z blagom in se popelje kot kupec do Belgrada. Od tam naprej bo paši odprta pot. Mohamed ne izve tako hitro za njihov beg. Tačas...

Ismail je sunil z nogo ob neko malo stvar. Zazvenela je rahlo kakor daljni spomin. Vilemir se je sklonil in pobral ženski zavratnici podobno reč. Blato se je je držalo.

Hitro jo je vzel Ivo sinu iz roke in glej, zazveneli so številni zlati, zasvetil se je velik rubin . . . Ivo je pogledal smrtno bledega Radivoja . . . —

Bila je zavratnica — Jelenina. Tisti rubin ji je bil dal Radivoj ob rojstvu Vilemirjevem, nebrojne zlate ji je bil podaril ob veselih dogodkih v mladosti tako srečnega življenja Jeleninega. Stali so presunjeni. Iz temin valov je vstajala Jelena, izza stebrov je stopala njena ponosna postava. Tod je torej bežala prelepa pred sramoto in tod je nosila drhteča mati Vilemirja . . . Pokleknil bi in poljubil sledove njenih stopinj. Pa izprala jih je že davno voda, zagrnilo jih je blato . . . Vlažen strop — vlažna tla in vlažna očesa . . . Poljuboval je Ivo zavratnico, kot drag zaklad jo je spravil na srce: „Dam jo Romani, toda ne sedaj, pretresla bi se ubožica.“

Vrnili so se v palačo in govorili z Aišo. Previdno je pojasnil Radivoj Romani položaj. Nežna potomka junakov ni poznala strahu, silila je na odhod.

Iz Pere je prinesel Ivo vest, da jih počaka o mraku drugega dne jadrnica pri vratih. Amra je vprašal, kaj storiti s sužnji, da ne zasledijo njihove poti. Vilemir je razsodil: Zaprimo jih v kiosk. Ko jim postane dolgčas, si bodo že pomagali.

Legli so zadnjič k počitku v Carigradu. Pa nobeden ni zatisnil očesa. Odbežala je kratka poletna noč, zarja se je zaznala. Vsi so gledali željno vanjo. Bila je zarja svobode, ki jim zasije izven tega tako krasnega, a zaslužjenega mesta. — Po zajtrku je zapovedala Aiša kiaru, da odvede vse sužnje k snaženju kioska. Za njimi je pozaklenil Juro vsa vrata palače, zapahnil okna.

Poldan je minil, preden so spravili tovore in odvedli konje v podzemski prostor. Žeža je bila napravila kosilo, kakor ga napravi kuharica ob selitvi, ko je raztresena v tisočerih skrbeh. Med kosilom je udarilo s tolkačem po velikih vratih. Spogledali so se. Vitez je hitel pogledat, kdo je, in se je vrnil smehljaje.

„Pijmo na zdravje velikega sultana, ki nam pošilja častno stražo . . . Sto sipahijev

čaka na ulici.“ Čaše so zveneale — tolkač je tolkel jezno po vratih. „Škoda!“ sta dejala Vilemir in Janko in se igrala z ročem sablje. Amra je tožno pogledal mater . . . Bil je čas . . . Še en pogled po pesmi lepote — malo sreče si užila tukaj, Aiša, in vendar je težko slovo . . . Radivojevo prijazno oko je tolažilo sina in mater. Pogum! Golobje oko Romanino se je ovlažilo, prišla je Amra za roko in ga vedla tožnega v klet; upognjena je sledila ob Radivojevi roki sorodnica prerokovega naslednika svojemu sinu. Pa ko so stopili v podzemsko dvorano, se je ohrabrila. Saj gre za sinom v svobodo.

Ivo je hitel do obmorskih vrat. Prišlo je nekoliko dnevne svetlobe in zraka do beguncev, ki so morali prebiti nekaj časa tam. Grgrala, tikala je voda. Konji, začudeni nad nenavadnim hlevom, so rezgetali, odzunaj je prihajal udar vesel, pesem galjotov, ki so vodili galeje. Sedeli so na tovorih, hodili po hodniku. Govorili niso mnogo. Dolge ure pričakovanja so končno minile. Svetloba je bledela, barka priplavala tik obrežja, zaviknil je čuk, zalajal pes — jadrnica se je ustavila. Tiho, naglo so se ukrcali. Dvanajst mornarjev, krepak krmar, nekdanj turški suženj, so se poklonili Ivu in znašali tovore. Fanaraki v Galati in Skadru so zažareli. Zvezdice so zaigrale, večerni veter je prinašal vonj vrtov. Pihnil je v jadra velike jadrnice, ki se je spustila veselo na pot. Roke potnikov in mornarjev so prekrizale čelo, usta in prsi, oči so se orosile radosti in tuge, srca so vzdihnili za božje varstvo. Temina je zagrnila Carigrad. Hrepeneč je gledala Aiša za njim. Husein, Amra, slava in moč, vse ostaja za njo. Časek je še videla žar velikega fanarja. Luna je priplula nad Azijskim gorovjem, obsevala bajno Bosporski preliv. Po obrežju so se belila letovišča . . . Amra je prišel k materi, se naslonil ob njo in izgovarjal šepetaje tolažbepolne besede kristjanov: „Češčena kraljica . . .“ Naučila ga je molitev Romana. — Hitela je barka. Baj nokrasna vožnja! Radovala se je mladina, snovala načrte za megleno prihodnost. Vile-

mír si je hotel zidati grad na tistem griču. kjer je preživel kot tlačan otroška leta — in potem ... Ljubomira je rdela, molčala. Amra pojde z materjo na Koroško, da poišče grad na strmem hribu. Janko se zapiše v konjico, ki bo čuvala odslej po načrtu obmejnih plemenitašev noč in dan mejo. Zraven strica je sedela Romana in molčala. Njena prihodnost je bila — streči stricu, tolažiti očeta in če najde mater, živeti za njo. Tiha in globoka ljubezen do Amre mora ostati brez sadu ... Plavala je barka. Stric in svak sta poslušala načrte mladine. Raduj se prihodnosti, mladina, upaj! Svetli so tvoji dnevi. Nam je že ugasnila zemška zarja, mi se oziramo za svetlejšim dnem. Tam požanjemo, kar smo sejali tukaj. Dobro obdelano je bilo polje Radivojevega srca, iztrebljen slednji plevel. Ivo pa bo moral še orati, kopati, trebiti. Motila ga bo Jelenina slika, Vilemirjeva postava, Romanin glas ... Zakaj bi ne živel med otroki in se radoval? Ne, ne sme! Neobdelana je njiva srca, še raste trn in osat po njej. Čas žetve pa se bliža ...

Dospeli so na odprto morje. Na krovu se je slišal smeh, petje. Krmar in mornarji, zaslužnjeni sinovi daljnih deželâ, so spremljali udarce vesel z monotono pesmijo. Veselo je pela slovenska, po turško oblečena mladina. Skrbno sta opazovala Ivo in Radivoj okoli velikega jambora združeni dvojici. Videla sta, kako preži nanje sanjavobleda ljubezen. Sledila bo vlažnooka tuga, vdrtolična skrb ... Ne bilo bi veselja, da ni ljubezni, svet bi zaspal, postal velik grob — pa tudi bolečin bi ne bilo. Janko ni sodil med srečne, držal se je móž. Zanj je bil le boj, osveta za očetove muke, za pogaženi križ. Včasih se je domislil grličinih Nastinih oči, njenih tolažilnih besed — pa to je bilo le mimogrede — kakor splava lahna meglica na obzorje in se razprši ...

Krmar je privozil varno v ustje Donave. V Galatu je pregledal trebušnat beg ladjo in potnike. Spoznal je Ismail-pašo in Amra bega, se jima klanjal do tal in želel, da bi bila njuna senca vedno daljši. Vprašal je po

dvorskih novicah ... Bili so popolnoma varni. Toda begunec naj se ne mudi ...

Po materi-reki, slovanski Donavi je ladja zajadrala med pečine in pregrade Železnih vrat, ki zajezujejo in zožujejo reko. Zato drvi tako mogočna in jezna skozi nje. Silno nevarna vožnja ... Pa krmar, kateremu je bil dal galatski beg pomočnika, je prevozil srečno skozi Železna vrata, brodil mimo Grebena, črez padce in toke, mimo nebo-tičnih pečin, okoli katerih poletavajo orli in sokoli, kjer si je vsekala Rimljanova roka pot v skalovje, skozi temotni Kazanski prelaz v belgrajski pristan. Tu so se potniki izkr-calí. Hoteli so jež skozi Bosno. Radivoju je dejalo srce, da se posreči begu, kar se ni hajduku, da najde mater, ko je našel sina. Bogato je nagradil Ivo krmarja in mornarje, ki so se veselili vrnili v Carigrad.

V Belgradu so počivali potniki dva dni. Uživali so gostoljubje Ahmed-paše, ki jim je dal tudi vodnika, da jih popelje po najbližjem potu v bosanski pašaluk, in stražo, da jih varuje hajduških napadov. Tudi ženske so jezdile, celo Žeža. Radivoj je varoval Romano, Vilemir Ljubomiro, Amra mater. Ivo je jezdil sam. Bližal se je Bosni. Spomini mladosti, zlati, ljubi spomini so vstajali — pa podili so jih spomini sramote, dvigale so se krvave pošasti. Nizko je sklonil čelo tisti, ki ni bil vreden, da ga obseva solnce domovine. Ločil se je neopažen popolnoma od molčeče družbe in zajezdil med stoletne hraste. Konj si je iskal poti med grmovjem. Vstajalo je v šumenju gozda ... Ptice so pele — pa to ni ptičji spev, to je Jelenin sladki smeh ... Hrasti so šumeli — pa to je šum Jelenine obleke ... Rumene kite cvetja so visele po grmovju — pa to ni cvetje, to so Jelenini zlati lasje ... O Jelena, solnce lepote! Tvoj Ivo se vrača, ti mu prihajaš naproti ... Vničeno je, kar naju je razdružilo ... Ljubezen odpušča, ljubezen ljubi — prikaži se, Jelena, solnce lepote! Še se gibljejo stoletnih bosanskih gozdov mogočne glave, še se vije trta po dolinah in pečinah. Še se pasejo črede konj, goved in ovac po planem, skače brzonogi jelen

po gozdu, se valovijo polja, se penijo vode, belijo gradovi . . . Še je Bosna ponosna, bogata — vrni se, Jelena, solnce lepote . . .

A dvignile so se krvave pošasti, zagrnile divno Jelenino podobo. Penila se je, pršela je Pliva . . . Na okroglatem griču se je prikazala prestolnica Tomaževiča, dom Katarine . . . Medved-dvor je gledal pretilno iz drevja: Kje je moja gospa, kje vitez junak? Gorelo, žgalo je v srcu. Pošasti so šepetale: Vzemi, Ismail-paša, nož — zasadi si ga v srce . . . Vzemi pas — obesi se na visoko drevo . . . Tisoči so umrli tu in ti si sokriv njih smrti . . . Za tebe ni milosti, ni odpuščenja. Ismail . . . Umri! Izbegni pošastim, ki prežijo nate . . . Že je segla trepetajoča roka za pas . . . Pa jasno je zazvenelo po zraku: „Oče!“ Tista, ki je slutila, kaj se godi v očetovem srcu, je prijezdila na očetovo stran, ga tolažila z rahlo besedo . . . In Ismail je jezdil naprej . . .

* * *

Veselo je sprejel Vejhum-paša potnike iz Carigrada. Ženske je nastanil v haremu, moške je peljal v svoj selamlik. Mlada pašinja, obdana od majhnih otrok, ni vedela, kako bi izrazila Aiši, sorodnici gospodarja vseh vernih, svoje spoštovanje. Po mnogih poklonih in po običnem pogoščanju so se spustile v pogovor o kugi v Carigradu, o spletkah po carigrajskih in bosanskih haremih. Ljubomira se je igrala s pašino deco. Romana se je odtegnila družbi in si poiskala poti na vrt. Paša je imel svoj sedež v trdnjavi, katero je bil utrdil Tomaževič, ki je bila zdaj last Mohameda. Vrt je bil na rebri griča, na vzhodni, neobzidani strani. Romana se je ozrla po kamenitih gorah domovine, ki so gledale njeno in nje pradedov zibel. Kaj čuti sedaj oče, kaj stric, ko morata uživati gostoljubnost Turkovo, ko poslušata njegove nakane za nove napade! Modro je bilo od strica, ustaviti se v Jajcu; vedel bo svariti obmejne dežele, izvedel kaj o — materi. Modro je bilo, ali grozno težko. Kletev je silila v usta, solza v oko . . . Premagana od svoje in svojcev bolesti se je vrgla Ro-

mana v travo in zarila lice v njo. Stric se je namenil ostati par dni pri Vejhum-paši. Naročil je Aiši, naj kaj poizve pri pašinji o Jeleni, naj se seznanj, obišče druge hareme; kar se je skrilo tam za vedno moškemu očesu — najde ženska. Romana je mislila na to, ali brez nade. Njena duša je bila tako trudna. Videla je očetovo roko na nožu, trpela vse njegove muke z njim. Kakšno bo njegovo življenje in njeno? Kam se bo skrila oče, ko pridejo ponosni plemiči, kam bo pogledal Vilemir, ko ga poprašajo: Kje je bil oče poprej? S kakim očesom naj stopi izdajalčev sin pred plemiča in poprosi Ljubomirine roke? Saj Vilemir ljubi deklico in ona njega . . . V bližini je šumel vodopad, pršeče kaplje so padale na Romanino glavo. Vrgla je fes raz glavo in strmela v vodo. O Bog — samo misliti ne . . . Ne čutiti, trpeti . . .

Zašumelo je, zaškripalo po pesku. Lahek, toda truden je bil korak, ki je prihajal, počasen, kakor človeka, ki je zgrešil cilj in se mu ne mudi nikamor. Romana je pogledala kvišku — srce ji je zastalo . . . Oko se ji je razširilo v groznem strmenju, lice je okamenelo . . . Po stezi je prihajala stara Turkinja, oblečena v modro platneno obleko. Glavo je imela razkrito. Sivi, zelo dolgi in bujni lasje so ji viseli razmršeni po ramenih, roke so visele trudno ob boku. Njen obraz je kazal sled nenavadne lepote. Zdaj so krile gube visoko čelo, modri obroči so senčili lica, vela je visela rumenkasta koža, nos se je tančil, blede ustnice so drgetale. Ta ženska je morala biti zelo bolna. Suhe so štrlele obramne kosti, videlo se je naglo dviganje pljuč. In ne le život — tudi duh je bil bolan. Na licu je ženi ležala tista grozna senca, ki priča, da je nehalo delovanje duha . . . Ko je zagledala Romano, se je ustavila pred deklico, jo motrila . . . Modro je bilo oko, ali brezizrazno je strmelo v svet, ker je bila pretrgana vez, ki veže zunanost z notranostjo. Senca misli se je pojavila na licu, roka se je dvignila počasi do čela, oko je iskalo . . . Stresla je glavo . . . Nič . . . Sklonila se je k Romani in ji pogladila lase. Brezmejna žalost se je

zrcalila zdaj v licu in očesu . . . Vsa žalost ljubeče matere je zvenela iz hripavega glasu, ko je vzkliknila z izrazom blazne: „Moj Vilemir, kje si, moje dete?“ . . .

Uboga, nežna Romana! Toliko let je hrepenela po materi, glej, zdaj jo je našla — blede, proti grobu hitečo, senco nekdanje Jelene . . . Romana ni kriknila v grozni bolesti tistega hipa. Ovila je roki krog vratu blazne in ji šepetala najslajše besede. Ta jo je poslušala in strmela predse brezizrazno . . . En spomin, ena predstava samo je živela v njeni duši . . . Zopet je zastokala: „Radivoj, reši Vilemirja!“

„Ali me ne poznaš, mamica? Ne poznaš, zlata mamica, svoje Romanke?“

Prisrčni hčerini glasi niso odzvali odmeva v odsotnem materinem duhu. Romana se je vrgla na tla in se razjokala kakor nikdar poprej — četudi je pretočila mnogo solzâ v svojem kratkem življenju. Pa tiste solze je sladil up . . . Izpolnil se je up, ali kako, o Bog! Deklici se je zdelo, da joče gora, zemlja in nebo z njo . . . Tedaj se je domislila in skočila pokoncu: Stric bo lečil . . . strica spozna sestra, Romane ne more, ker je bila takrat še manjši . . . Brata in moža spozna, razum se ji vrne, zdravje se vrne, in Jelena se bo veselila še dolgo v krogu svojih vnukov . . .

Močan si, Radivoj — prenesel si že mnogo. Iskal si sestro, zastavljal življenje za njo. A ona, nevajena kljubovati nevihtam življenja, je ovenela, se zlomila v pišu . . . Našel si dediča svojega imena, izpreobrnil se je Ivo, k popolni sreči si želel še sestre edinice. Pa ni je popolne sreče na svetu, Radivoj, junak! — In ti, Ivo? Klečati si hotel pri njenih nogah, prositi jo odpuščanja, tožiti o tako praznem, porušenem življenju . . . Tožiti, prositi, dokler bi se ne usmililo modro oko in porosilo odpuščanja . . . Ne bo je, te tolažbe. — In ti Vilemir? V sijaju lepote je stala slika tvoje matere pred teboj. Kako si hrepenel nasloniti se še enkrat na njeno srce, ji potožiti, da si pogrešal slaboten njene roke . . . In glej, zdaj jo zopet imaš — in je nimaš matere . . . Strta je, pogažena Jelena!

Ko je izvedel Vejhum, da je sužnja pašinje dolgo iskana žena Ismajlova, je bil žalosten. Grozovit nasproti kristjanom, je imel mehko srce za svojce. Zato mu je bilo hudo, da je našel Ismail ženo, radi katere se je dvignil v Bosno, bolno na duši in telesu. Povedal je, kako je prišla Jelena v njegov harem. Abdul, Vejhumov brat, je potoval v Bosno. Naletel je na vojake, ki so hoteli privezati obupno se branečo žensko na konja. Smilila se mu je, zato jo je otel vojakom in privedel v Jajce. Branila se je, jokala in klicala imeni, ki sta ji vedno v ustih. Pašinja jo je utolažila nekoliko. Vsi so bili osupli nad njeno lepoto. Abdul jo je hotel vzeti s seboj — žena, ne sužnja naj mu bi bila. Pa ona je trepetala in besnela, če se ji je le pokazal moški. Moral jo je pustiti. Večkratov je prišel pogledat lepo tujko. Boizen ji je jemala čar lepote, Abdul je pozabil na njo, in tako životari tu. Igra se z otroki, veze, kadar se ji ljubi, večinoma pa hodi okrog in išče nečesa. Moškega ne sme videti, trepeče, beži. Ne je po cele dneve in je oslabela zadnje leto docela . . .

Radivoj je hotel videti sestro. Šel je na vrt, kjer so pustili Jeleno samo. Pretožno svidenje! Brat, ki je ljubil sestro z veliko, sveto ljubeznijo, ki se je ločil od cvetoče, mlade — je našel zdaj v poraženem telesu zmedenega duha. Ni bilo Jelene, solnčne, krasne. Nagovoril jo je rahlo, kakor mati bolno dete. Zgenila se je ob njegovem glasu, strmela je vanj . . . Pa ni hitela v njegovo naročje. Pogledala je po obleki, zatrepetala in klicala: „Radivoj, moj brat, pomagaj!“ Radivoj ni poznal solz — sedaj je plakal kakor dete. Tisti, ki so to svidenje opazovali, skriti za cvetočimi grmi, si niso vedeli svêta. Prevelika žalost je zagrnila misli. Ljubomira, katera ni občutila tako zelo bolesti drugih, si je domislila:

„Boji se vas, gospod, ker ste oblečeni po turško. Ko bi se oblekli, kakor vas je videla včasih, morda bi vas spoznala.“

Modra misel. Radivoj je ubogal. Sklenil je odvesti Jeleno na rojstni dom, v bližnji Medved-dvor, kjer je stanovala poprej. Nihče

ni prebival v njem. Ko je bil odšel Ivo v Carigrad, je zaklenil dvor in vzel ključke seboj. Pajki so predli mreže po dvoru, bršljan je preprezal zid in streho, veter je pobil šipe, se igral s polknicami. Po kleti je rastel mah, po dvorišču koprive. Po sobah je ležal na ped visoko prah, zid se je krušil. Na vrtu je podivjalo sadno drevje, slaki in trte so zagrinjale grme cvetočih rož. Dišalo je tako čudno, leblelo tako tiho po hiši in vrtu, kakor da se spominja še vse krasne mlade gospe, kakor da zveni še po zraku njen sladki smeh. Zapuščeni dvor je bil pribežališče hajdukov. Skriven vhod je vodil vanj. Kadar so iskali Turki hajduke po gorah, so našli oni tukaj varno zavetje.

Odrpla so se okna in vrata zapuščenega dvora. Urne noge so hitele po sobah — ljubeči pogled je objemal zaprašene stene. V okroglem stolpu je bilo vse kakor poprej, ko je bivala Jelena tako rada v njem. Na blazini pri oknu so ležale gosli, na stolu otročja suknjica, na tleh par otročjih opančičev in igrače. Kaki spomini za Vilemirja in Romano! Sestra se je naslonila na brata in mu pravila, kako sta se igrala pri nogah lepe matere, ko je ona vezla ali prebiralala strune in sta sedela oče in stric na divanu zraven nje. O, da bi se vrnila tista doba!

Privedli so jo . . . Oblekli so jo v njeno obleko, ki je ležala v skrinji, v široko belo obleko. Hčerka je razčesala materi zmedene lase, jih maznila z dragim oljem, močila s solzami. Tudi sama se je preoblekla v materino obleko. Bila ji je zelo dolga, ker je bila mati visoke postave, bujnega telesa. Potem je vedla mater na divan, ji dala gosli v roke in sedla k njenim nogam, kakor da je nekdanja majhna, drobna Romanica. Široko so se bile odprle Jelenine oči, ko so jo pripeljali v dvor, v njeno ljubo sobico. Njen pogled je pozdravljal stene kakor stare znance, hitel po predmetih, po Romaninih laseh, kakor da je vse to tisto, kar je pogrešala duša. „Kje je Vilemir?“ je zaprašala.

„Stric je šel ž njim po rože na vrt“, je odgovorila Romana kakor v nekdanjih dneh.

Pred vratmi so zazvenele ostroge. Jelena je pogledala živo, lice ji je rdelo . . .

„Jelena, dušica, ali smem?“ Veselo, naglo je vprašal Radivoj. Mehanično, kakor da sledi davnemu spominu in navadi je odgovorila: „Svobodno, moj brat.“ Hitro je vstopil. Obleden je bil v dolg, bel župan, opasan z veznim pasom in pokrit z rdečo čepico. V roki je imel šop rož. „Zdrava, Jelena, globica“, je rekel in poljubil strmečo sestro na čelo. Poljubil je tudi Romano. Vse kakor so se pozdravljali — v nekdanjih dneh.

Prežene li ta igra mrak duha? Zaigralo je v Jeleninih modrih očeh — plaho, čudno in neubrano se je nasmejala. To ni bil Jelenin nekdanji smeh, bil je glas ubite duše . . .

Zazvenele so zopet ostroge, meč je tolkel na jeklene dokolenice. V viteški opravi, čelado, z dolgim peresem v roki, je vstopil Ivo. „Zdrava, Jelena! Zdrav, Radivoj!“ Jelena se je dvignila njemu naproti . . . Poljubil je njena blede usta, jo potegnul na divan in se sklonil nad Romano: „Si-li pridna, hčerka? Kje je Vilemir?“

Jelena se je naslonila na moža, gledala njega, brata in hčerko. Naporno so delali možgani. Ti znani obrazi, ki niso bili vendar več isti, kot so živeli v temoti njenega duha . . . Ta kraj, dom njene sreče, katerega je bila zapustila in šla kam, kod? Kako je prišla zopet sem . . . In kje je dete?

„Kod si jezdil, Ivo?“ je prašal Radivoj in pogledal presunljivo svaka. Ta je namršil čelo in odgovarjal nerad.

„Ne vem, kaj snujeta vidva s Katarino — pazi, Ivo . . . Jaz moram v Rim, čuvaj mi Jeleno — varuj se spletk. Veš, da preži Mohamed na našo deželo . . . Naša vitežka in kristjanska dolžnost je, da obvarujemo Bosno Turka, da zapustimo svojim otrokom svobodno vero in domovino. Zato ne spletkarita s Carigradom . . .“

Pozorno je poslušala Jelena. „Rim, Katarina, Mohamed, Carigrad, vera“, je ponavljala mehanično. Vera — ali je ni pogazil Ivo, ni-li bežala radi vere, da jo reši otrokom . . . Kje je Vilemir? Vstala je naglo, prašala odločno. Vznemirjeni so jo motrili. S strahom

se je prašal Ivo: Kaj sedaj... Radivoj je objel sestro, jo posadil nazaj:

„Saj pride, draga.“

„Mamica, odpri!“ je zaklical zunaj Vilemir, kakor bi hitel k nji — nekdanje dete. Jelena je zadrhtela ob tem glasu in stresla začudeno glavo. Vilemir je pritajil kolikor mogoče svoj glas — ali srebrnega otroškega ni mogel posneti. Pač je drhtela v njem ljubezen in strah — to je umela Jelena. Vstala je in hitela sinu naproti. Radivoj je odprl vrata. Jelena je širila roki v objem, lice ji je zalila sladkost materine ljubezni... Začudena je zastala... Vilemir je vstopil. Oblečen je bil v belo bosansko obleko, dolgi lasje, katere je skrival na potu pod turbanom, so padali po rami, kakor Vilemirčku. Britev je posnela skrbno vsak sled mahu raz mlado lice. Jelena je stala, gledala tistega, ki je bil — in ni bil njen Vilemirček... Pač, saj je to tisto krasno modro oko, katero je poljubovala srečna mati neštetrokratov, je tisto lepo lice, je to sin, ki je bil ponos materin, veselje očetovo, stričev up — je to zadnji Vladimirovič... .

Vsa boleost dolge, v neizmerni žalosti za sinom nejasno prežite dobe je zvenela v materinem glasu, ko je kriknila: „Moj sin!“ in padla brez zavesti v sinovo naročje... Položili so jo na divan in pazili nanjo polni skrbi. Spoznala, zavedla se je vsega. Kako bo preneslo oslABLJENO telo to pretresujoče spoznanje in svidenje! Dolga je bila omedlevica, iz nje je prešla Jelena v globoko spanje. Ni kazalo buditi je. Romana je klečala pri njej, Radivoj je slonel pri nogah. Ivo in Vilemir sta se skrila, da se ne prestraši Jelena, ko se prebudi in... O, samo še enkrat naj pogleda, govori jasno, le en pogled odpuščanja, ljubezni, o Bog! Glej, Ivo, zapuščen vrt, rušeče se zidovje, to usehlo tebi tako drago rožo poglej! Plazi se, Ivo, po kolenih, naj ti lije pot v krvavih kapljah, naj dero v potokih solze, da izperejo srage krvi na tvojih rokah... Zadostil si želji častilakomnega srca, uničil si navidezne nasprotnike... Domovino si izdal, Ismail! Uničil si s tem sebe in tisto, katero si ljubil tako vroče.

Kam ubežiš pred njenim pogledom, ko se prebudi!

Solnce se je pomikalo k zatonu. V zapuščenem vrtu je odprla roža dehtečo glavico, v zapuščenem dvoru je odprla Jelena oko in se nasmehnila bratu.

„Jelena, zlata dušica, je-li da me poznaš!“ je vzkliknil in pokleknil k njeni glavi. Ovila mu je suhi roki okrog vratu. Dolgo je slonel brat pri sestri edinici, dolgo mu je šepetala, tožila, kaj je prestala, kar je bila ločena od njega. Izdajstvo moževo, skrb, da reši dušo sinu, skrb, da reši svojo čast... Kako je padla megla na njeno dušo, kar ji je iztrgala sirova roka otroka... Kar je bilo pred tem, ji je bilo jasno kakor včeraj — kaj potem, koliko časa je bila bolna, ni vedela. Pa je pogledala svoji roki, upadle rame, sive lase in je vzdihnila: „Osivela sem! Bila sem res dolgo bolna, Radivoj? Ali ozdravim, povej? Rada bi živela med vami... O, pokličiči, privedi mi otroka...“

Hitela sta otroka v naročje materino. Stisnila ju je k sebi, ju poljubovala, kot bi jima hotela nadomestiti v tisti uri vso toliko let pogrešano ljubezen. Radivoj je branil sestri, jo silil da se okrepi z jedjo. Brat in hčerka sta stregla Jeleni. Čutila se je močno, lice ji je oživel, rožnat sòj je prebijal polt. Ni se mogla nagledati sina junaka in drobne hčerke junaške matere.

Pred pragom je ležal Ivo na kolenih, poslušal... Izpraševala je otroka in brata o njunem življenju. Stric, le stric je zvenelo iz mladih ust, stric je bil občudovan, ljubljen kakor poprej — očeta ni omenil nihče. Ni z besedico ni prašala po njem... Ali mu ni odpustila? Ali ga ni nikoli ljubila?

Ivo, spokornik pred vrati, kaj hite hipi v večnost... Ali ti ne prinese nobeden odpuščanja?

Vendar je bil vsem na mislih... Samo imenovati se ga ni nihče upal. Tedaj pa je naenkrat zaprašala: „Radivoj, ne prikrivaj mi — kje je Ivo? Zdi se mi, da je bil tukaj...“

In hitel je praviti brat o Ivu spokorniku, o možu, ki jo je ljubil vedno... Jelena je

vzdihnila: „Slava Bogu, da se je vrnil k Njemu. O kje je, da ga objamem — saj tudi moja ljubezen ni minila nikdar... Kje je Ivo, da bo popolna moja sreča?!“

Tisti, ki je ležal na čelu pred vratmi, se je stresel... Na kolenih se je drsal preko praga in zaprosil:

„Jelena — odpusti!“ Naglo, kot v dneh mladosti, je vstala in mu stopila naproti. Za hip se ji je povrnila lepota. Rdelo so lica, zlato so zažareli lasje okrog čela, ljubezen je sevala iz očesa. Bila je Jelena mladosti, tista, ki je stala tako krasna v jutranji uri ob vrtni stezi — — —

„Jelena, moje solnce!“ je vzkliknil Ivo in jo stisnil k sebi. Tesno so se ga ovile suhe roke, nagli udar njenega srca je čutil ob svojem. Rosnih oči sta gledala otroka starše, združene po tolikih letih. Radivoj je pogledal hvaležno proti nebu. Ta hip sreče mu je poplačal obilno ves trud njegovega življenja. Vse kar mu je še mogla dati zemlja sreče, se je zgrnilo nad spokornim lvom. Pa v šepetu sladkih Jeleninih besed in poljubov mu je donel drug glas... „Če me ljubiš, pusti vse.“ — Gospod, preveč mi nalagaš... Pusti, da se solničim v sreči ljubezni otrók in žene...

Toda Gospod mu je olajšal nastop k pokori.

Jelena se je ozrla na brata in otroka. Vsi so tukaj, trdni v veri, močni v upanju, edini v ljubezni do nje... In nasmejala se je srebrno, veselo. Bil je smeh sreče, ki je zvenel tako nepozaben v srcu Vilemirjevem. Pa nagloma — kakor počí struna — se je utrgal smeh... Usta so ostala odprta, oko je strmelo... Bled je priskočil Radivoj, vzel sestro iz naročja okamenelega svaka, jo položil rahlo na divan, se sklonil nad njo... Rosne kaplje na čelu, so strmeli vsi na Jeleno, na strica; stali so tu kot okameneli.

Hipni čar lepote je izginil z Jeleninega lica. Zaprli, udrli sta se očesi, rumeni, nabira se koža v neštete gube, nos štrli tako ostro — usta so tako sinja... Napor duha, prevelika sreča, je zlomila trhlo posodo... Brat je prekrižal sestrino čelo:

„Ne motite z glasnim žalovanjem nje nega miru... Še plava njen duh nad nami... Lepo smrt ti je dal Bog, Jelena, zlata duša, Jelena, sestra edinica... Z Bogom, sestra...“ Drugim je branil, sam se je razjokal. Rože v laseh Jeleninih niso venele, osvežile so jih obilne solze.

V fojniški cerkvi je stal frančiškanski pater v črnem plašču pred oltarjem. V lesenih svečnikih so gorele lojenice okoli preproste lesene krste. Ne ljubezen ne bogastvo nista mogla preskrbeti Jeleni bogatega pogreba. Počivala bo v siromašni rakvi svojih prednikov... Cerkev je bila natlačena preprostega, tlačenežarstva naroda, med njim so stali visokorasli borivci za svobodo, ponosni hajduki. Vsi so se klanjali, odpevali, prosili za dušni mir Jeleni Vladimirovičevi. Raja ni pozabila krasne bosanske cvetke, še je pela pesem o zvestem bratu Radivoju, o ljubljeni sestri Jeleni. Pomilovaje so gledali mrki možje na junaka, ki je klečal zlomljen pri krsti toliko let iskane, dekleta in mladeniči so se ozirali na mladenko, zagrnjeno v črni pajčolan, iz katerega je gledala zlatolasa glavica, na vitkega plemiča, čigar plemenito lice je razjedala bolešt. Ni uvel bosanski cvet... Živel, cvel bo v otrokih... Blagoslovi Bog Jelenina otroka — nasuj jima cvetja na pot življenja... Ivo ni klečal pri krsti. Izdajavec se ni smel pokazati narodu. V temnem kotu je poslušal, kako je zaškripal kamen, ko se je zaprla rakev Vladimirovičev nad Jeleno. Poslednja njih rodu, ki se odpočije tod... Po tujini bodeta blodila njena otroka, ne brat, ne sin ne prideta po končani poti k njej.

Zunaj so čakali konji. Nestrpno je predstavljaj Tone nogi. Ni gotovo, da odneso zdravo kožo iz Bosne, da uide Žeža harem. Hajduki so silili na konje, ker je bil prinesel Miho vest, da hiti od Vejhum-paše poslana četa za begunci. Vejhum je dobil vesti in ukaze iz Carigrada.

Pa Radivoj je ležal na rakvi sestree, Vilemir in Romana se nista mogla odtrgati od očeta. Prijatelji so stali solzni okoli njih. Ivo je hotel nastopiti pokoro — zapustiti

draga otroka. Meniška obleka ga zakrije svetu, hlapec bo siromašne raje — suženj sužnjev. Po kolenih se bo plazil po cerkvi, poljuboval stene, izpiral s svojimi solzami tla, prenočeval na Jeleninem grobu. Vzdihi in molitve bodo sledile, iskale draga otroka, plemenitega svaka. Tako bo izpolnoval Gospodov ukaz, zapustiti vse, dokler ne udari ura, ko zadosti s svojo krvjo za svoje grehe.

XV.

Med hrasti in bukvami po bregovih Save so stali kostanji v belem cvetu. Kadar je zazibal veter veje, se je širil sladek vonj, so leteli beli lističi raz drevesa. Krasne so bile gore v svežem zelenju, travniki v pestrem cvetju. Veselo je šumela srebropena Sava, ljubimka in čuvarica slovenskih gradov, mimo Brežic.

Visoko nad cesto ob Savi je sedela Romana pod cvetočim kostanjem, zraven nje je stal Radivoj. Gledala sta v doli na malo ravnico ob visokem Savinem bregu. Živahno se je gibalo tam. Vozili, nosili, vlačili, kopal, merili in zidali so goloroki tlačani. Ponosno se je kretal med njimi Vilemir. Ukazoval in odkazoval je težakom delo in se oziral zdaj k stricu v goro, zdaj na brežiškega gradnika, ki je sedel na kupu kamenja ter opazoval zidanje in ljubljenega mladeniča. Veselje je žarelo iz oči sorodnikov na gori, veselje iz oči gradnika in težakov pri pogledu na Vilemirja. Bil je sokol, ki si zida gnezdo. Ne na strmi pečini, pod varnim zavetjem gore in vode, ne, na griču, kjer je preživel tlačan prva leta, preko Save, Brežicam nasproti, si zida dom poslednji Vladimirovič.

Veseli se vitez Radivoj, ko gleda ponosnega potomca, pa zamegli se mu pogled, ko se ozre na nečakinjo. Dolga se vije črna halja okrog nje, prozorni zavoj zakriva lase, nič več tako bujne. Lepo je Romanino lice, kakor peresce rože žari rdečica na njem, polt je prosojna, oko seva kakor zvezda. Vendar se zrcali mračna skrb v licu stričevem. Roka, počivajoča na črni obleki, je prozorna, suha . . . Zaveje vetrič, natrosi be-

lega cvetja po Romani — pa spominja strica, da je tudi ona padajoči cvet . . . Romana hira; pravijo, da ji peša kri. Vikarjeva Bleda kuha in tolče koreninice. Pokorno pije Romana grenke pijače in se smehlja . . . Kaj si misli Radivoj, ko gleda na to prihodnje življenje pod seboj? Zida se grad, zida tudi rakev — Romana, prenežni cvet — kaj te položimo res prvo vanjo?

Romana čuti stričev pogled, dvigne glavo, se mu nasmehne. Nekaj nadzemskega je v njenem nasmehu, nekaj, kar pravi vitezu: Kaj me gledaš, striček, tudi ti pojdeš skoro za menoj . . . Gotovo. Silni vitez ni več isti. Pri Gorici zadobljena, ne docela ozdravljena rana, razjeda močno telo. Vendar bi prebila železna narava telesno bolezen, ali sestrina smrt, Romanino hiranje, teži dušo. Redki so postali med sivimi črni lasje, plemenito lice nosi pečat truda, starosti. Črna, kakor Vilemirjeva, je suknja dokolenka, črno pero na širokokrajnem klobuku. Vladimiroviči žalujejo po Jeleni.

„K meni sedi, striček, pomeniva se kaj. Mnogo imava na srcu, česar ne sme vedeti Vilemir. Kalilo bi mu težko pridobljeno srečo. Kako se je trudil revež, koliko poti je imel moj dragi stric, preden se je uklonila ošabna gospa Ljubograjška, preden si je obrisala mila Ljubomira solze. Lep dan je bil za tebe, stric, ko si ovenčal Vilemirjevo zaročenko z bisernim vencem, ko je združil gospod Ljubograjški roki mladcev. Srečni Vilemir! Ko dozida grad, bo poroka . . . A jaz? Odpravljam se . . . Kaj me žalite? Rada grem za mamico . . .“

Naslonila se je na strica. Dolgo zadržana tožba ji je privrela iz ust:

„Stric moj zlati, kako pa je bilo moje življenje! Otrok sem morala pustiti mater, bežati pred očetom. Pekel me je očetov greh, žgala sramota našega rodu, bolela me je tvoja žalost, izguba matere, brata, domovine. Stric Radivoj, ti si bil moja edina uteha, moj solnčni žar. Kaj sem prestala ob tvoji bolezni! Vilemir na tako nevarni poti, ti smrtno bolan. Moja duša pri tebi — za njim . . . Potem vest, da je našel Vilemir

očeta, da ga zadržuje oče v Carigradu, ga hoče poturčiti . . . Jankovo trpljenje, Amrovi dvomi, Vilemirjeve, tvoje in očetove muke — vse sem pretrpela jaz . . . Oba slabotna na telesu, pa močna na duhu, sva se podala na daljno pot. Ti, da rešiš zadnjega Vladimiroviča, jaz, da iztržem brata očetu, očeta neveri, Amra dvomom . . . Gospodu sem darovala svoje življenje v dosego tega cilja . . . Rana, zadana mi od lastnega očeta, je bila vzrok njegovega spokorjenja . . . Materina smrt, slovo od očeta sta me potrla . . . Nisem več mogla v Rihenberk, težko, da bi videla še kdaj Rožo in Nasto, nosila venec pri njuni poroki. Mene čaka samo še en venec, stric . . .“

Vročje je objela Romana strica in nadaljevala: „A nič zato! Rada umrjem, ker mislim, da je sprejel Gospod žrtev mojega življenja. In veliko mi je dal za njo. Blaženi trenotek, ko sem objela spokornega očeta, blaženi dnovi, ko je puščal begunec svetno čast za seboj in se zakril v redovniško haljo . . . Krasen dan zate, stric, in zame, ko sta stala Aiša in Amra v beli obleki pri krstnem kamnu, ko ju je oblila starega vikarija drhteča roka z vodo večnega življenja. Veš, kako sva kumovala . . . Lepi, nama dragi imeni sva jima izbrala, lepe darove sva jima dala. Ti Radivoju-Amru list s Koroškega: Da žaluje na strmem Grebenu star plemič po sinovih, padlih v boju s Turki. Da se spominja sestre, odvedene od Turka. Z veseljem bo sprejel nečakinjo, dediča imena in imetja, ako spozna po svetinjah, katere hrani Aiša, da jih je nosila njemu rodna sestra. To je bil Amrov krstni dar. Jaz pa sem dala Jeleni-Aiši svojo biserno zavratnico. Z njo naj odiči Amra svojo nevesto Rožo . . . Spominjala se bodeta mene . . .“

„Da, golobica. Preskrbela si mu nevesto. Potrudila si se za Vilemirja, Janku nasvetuješ, da vzame Nasto, ko se poleže nekoliko bolečina, ko se naveliča burnega življenja ob meji. Za vse si skrbela, dušica. Bledi si izgovorila prostor v novem gradu, da ima dom, kadar jo zapusti stric vikarij, Zenonu si pripravila stolp — samo na mene, zlata, ne

misliš . . . Praviš, da se odpravljáš na pot . . . Glej, pešam — kdo mi bo stregel? Kaj me puščas samega?“

„Ne bi ostal sam, dragi stric. Negovala bi te Ljubomira, vedrili te mali Vladimiroviči. Ali, stric, jaz mislim, da ne ostaneš dolgo oddaljen od treh src, katera si ljubil tako. Jelena je umrla, goriška Katarina je uvela za samostanskim zidom — Romana hiti za njima. Tudi ti, moj vitez, moj junak — glej trudna sva . . .“

Obmolknila sta, na nebesnih oblakih je obstalo oko. V velikih kopah so plavali nad gorami, beli, veličastni. Na njih poplava duša k svojemu začetku . . .

Spodaj se je zidal grad. Počasi napreduje. Premalo je delavcev. Če pojde tako naprej, ne dočaka Romana, da vzrasto visoki stolpi, da zavihra orel Vladimirovičev raz nje . . . Ne dočaka, da zasvirajo glasne trobente, da zavihrajo konj prepletene grive, da pripeljejo svatje vriskaje nevesto v novi grad . . . Tiha, brez veselega šuma bo poroka, prva stopinja nevestina bo tja do rakve, prvi dar — venec na nagrobno ploščo svakinji . . .

„Ali prihajaš po naju, Vilemir?“ Romana je stegnila roki bratu naproti. Dvignil jo je rahlo, pokaral mehko.

„Večer je tu, Romana . . . Že čaka Tone s čolnom, Bleda z ogrinjalom . . . Stric, kaj si pozabil, da škoduje hlad naši bolnici?“

Oprezno je vodil sestro v dol. Dolga se je vlekla črna obleka, zatikale so se veje, prijel jo je ostri zob robide. Vitez je stopal na veje, trgal robide in gledal žalostno na veneči cvet, ki je slonel ob ponosnem mladem drevesu. Mimo visokih kupov tramov je vodil Vilemir sestro k Savi. Pazno je motrila Romana priprave za zidanje, kimala prijazno delavcem. Ustavljali so se, umolknila je beseda in pesem, vsak je gledal prenežno sestro junaškega brata . . . Trudnega kopita udar je ustavil Radivoja. Koga iščeš, kaj se oziraš? je izprašal njegov pogled rjavoličnega jezdeca. Kdo ti je naložil torbo popotnico? Uskok si — povej: kako si uskočil preko meje in kake novice donášaš iz Bosne?

Bošnjak se je poklonil Vladimirovičem in podal vitezu v usnje zaviti list. Novice iz rodne dežele, nemara od — očeta. Nestrpno je gledal Vilemir v stričev obraz, Romana se je stisnila k njemu... Gradnik je prihajal. Vitez je čital in se zravnal veselo; trud, žalost sta izginila z lica. Vilemir mu je stisnil roko: „Se bomo bili, stric?“

„Da, slava Bogu! Bili se bomo. Poslušaj Fran, kaj piše frančiškanski brat iz Fojnice: Vejhum je izdal ukaz, da se zbere do Jakobščaka pri Sarajevu deset tisoč mož. Vsak naj si preskrbi dva para opankov in živeža za deset dni. Pohod pojde na Dolenjsko — krene gotovo proti Brežicam.“

Vitez je dal list Vilemirju in govoril z gradnikom. Brat in sestra sta čitala, poljubljala list. Bil je pisan nad materino rakvijo, orošen očetovih solz, prinašal jim je blagoslov in pozdrave od — očeta spokornika.

Delo pri novem gradu je počivalo. Zdaj je bila potrebna vsaka roka pri brežiških okopih. Seli so hiteli po deželah. Zidali so tabore, grmadili grmade, brusili meče in sekire, sablje in kose, tesali bate. Vilemir je zbiral nekdanje tovariše, jih vadil v orožju. Žalostni so se ozirali kmetje na svoje nasade, lesene hiše, žene, otroke... Pest se je krčila, kletev silila v usta, ker bo uničila ura, hip — delo življenja. Polni skrbi so prihajali sosedni plemiči na posvetovanja — pošiljali sele v Ljubljano in Gradec. Vse je bilo kakor pred nevihto.

A zakaj je prešinito Romano novo življenje? Vilemir se je veselil, meneč, da ozdravlja sestra, Radivoj je slutil drugo: Zbero se pri Brežicah vitezi treh dežela — pride tudi Radivoj Grebenski, njen Amra.

Pa še nekoga družega je pričakovala Romana. Poprej že tako slaba je jezdila zdaj večkratov v spremstvu mož na dolensko cesto, ozirala se v daljavo, poslušala... Pričakovala je — brata frančiškana, svojega očeta Ivota. Pride, tudi on pride na boj...

In zgodilo se je nekega dne. Romana je silila zopet na dolensko cesto. Prišlo je bilo poročilo, da se vali Turka ko listja in trave skozi Hrvaško. Brat in stric sta se ustavljala

Romanini želji, Bleda je prosila, Tone je godel. Pa Romana je hotela. Vitezi so se oborožili in jezdili s trmoglavko proti Jesenicam. Daljni ropot — udar mnogih kopit jih je ustavil. Radivoj se je spogledal s spremstvom: Kaj če se bliža neopažena od obmejnih straž manjša četa Turkov? — Oprezni vitez je velel med drevje. Nerada je ubogala Romana. Njeno hrepeneče oko je prodiralo goste veje, se oziralo na cesto. Prah se je zakadil... Iz prahu sta se pokazali dve svetli čeladi, dva oborožena viteza. Za njima se je kadila tropa dolgobrkkih jezdecev. Žarele so rdeče kape Bošnjakov, kite krepkih žena v njih sredi so vihrale, otrok radovedna lica so se ozirala v svet. Veselja so zatrepotali Vladimiroviči, znani sta jim bili čeladi in rusi obrazi za njima. S klicem: „Oče!“ sta zapodila otroka konja do Ivota... Prav je bila slutila Romana: objeli so se, pozdravili se kar najsrčneje.

Oče je izpustil hčerko iz objema in se obrnil k svojemu spremstvu in sinu:

„Moj sin, moj Vilemir! Dom si zidaš, ženiš se, pa nimaš družine. V ženitovanski dar ti dovajam te zveste podanike Vladimirovičev. Bodi jim skrben gospodar, a vi sokoli, njemu zvesti sluge.“

Moštvo in ženstvo je skočilo raz konje. Poljubovali so roke vitezov, rob Romaninega krila. Z veseljem je spoznaval Radivoj otroke svojih nekdanjih podanikov, ki so vzrastli v može in hranili ljubezen očetov do Vladimirovičev.

Spremili so Iva v Brežice. Tam je pravil spokornik otrokama, kako je molil, hrepel, čakal... Izvedel je, da se spravlja Vejhum na pohod, da se je zavzel, da mora dobiti Brežice. Tresel se je za otroka. Nad rakvijo žene je klečal — pa je prišlo in reklo: Čas je... Frančiškan se je izpremenil v viteza. Po tajnih stezah je vodil Vilemirju družino čez mejo, hitel, da pride pred Turkom v Brežice.

Na novico o prihodu bosanskega viteza so prihiteli plemiči k njemu. Domenili so se, ko so izvedeli Vejhumove nakane, da se zgrne vsa moč plemstva v Brežice, da odbijejo tur-

ški napad. Vitezi iz Koroške so prišli pod vodstvom mladega Grebenskega. Spokornik in izpreobrnjenec sta se objela . . . Čudno je bilo svidenje Amrovo z Romano. Veselil se ga je dolge dni, dolgo pot — sedaj ga je užalilo. Ne bo stala z vencem na glavi ob Rožini strani pri njegovi poroki — ona je obsojena v smrt . . .

Mesto se je natlačilo z bojaželnimi junaki. Kakor na svatbo so se zbirali plemiči in tlačani. Radostno je pohajal Radivoj med bojaželnimi. Brežic ne sme dobiti Turek! Ta klic je vršal po grajski dvorani, ko je zadonelo pod gradom: „Grmada gori!“

Hiteli so k oknom. Od Hrvaške je žarel plamen, pri sv. Vidu nad Savo je zagorel. Velike, svetle, so gorele grmade po Ljubelju in Bizelju, oznanjujoč Slovenski smrt in sužnost. Kakor preplašene mravlje so hiteli kmetje spravljat žito, otroke in žene za okope, v tabore; živino so gonili v nepristopne gozde. Seli so dohajali in odhajali — prinašali neugodne vesti. Turek se je izlil po Kranjski. Vasi po Notranjski so gorele, po Istri, ob goriški meji je šaril Turčin. Kakor pečkâ se je valilo Turka proti Brežicam . . . Naši junaki se niso preplašili. Znanega Šomberga so si izbrali za vodjo.

Onstran Save se je slišal grom turških talasov. Ob bregu je zavalovila zelena zastava, polumesec je zableščal v žarku zahajajočega solnca. Privilo se je kakor pisana kača, prihajalo kakor besni morski valovi . . . Jutri, jutri . . .

Vročekrvna mladina ni mogla čakati. Klicala je izzivalne besede čez Savo. Porogljivo so odgovarjali Turki in kazali krvave glave, oropane nosu in ušes.

Šomberg je nagovoril zbrane plemiče:

„Junaki! Prišel je težko pričakovani dan. Naša naloga je, da zabranimo prodiranje vraga skozi Štajersko na Koroško. Usoda stotero otrok in deklic je v naših rokah. Bog nam je dal nalogo, da branimo in maščujemo svoja svetišča, svoje domove. Pogum in modrost! Ne čakajmo dne, da nas napade premoč odpočitega sovražnika. Presenetimo ga. Pogasimo ognje, držimo se tiho. Turek

bo zaspal. Mi pa preplavamo pod gradom reko, se priplazimo oprezno in planemo nanj. Živela naša zmaga!“

Mrak se je spustil na gorovje. Plaho so pogledale zvezdice na množico šatorov. Ognji kristijanov so ugasnili, umolknil je sleherni glas okoli Brežic. Brez misli na kak napad od kristijanske strani, so polegli Turki po šatorih okoli ognjev. Samo straža je bedela. Pa mehka je poletna noč. Poletavajo kresnice, žarijo zvezde, dehti po polju, po cvetju . . . Enakomerno šumljanje je zazibalo tudi straže v sladki sen . . .

Črno, tiho je plavalo preko reke. To so nočne pošasti, zmaji, ki stanujejo v Krki, v Savi. Rastlo je na bregu, se dvigalo v tmini, žarelo oko jezdeca, iskrilo konjsko. Pešci so stopali ramo ob rami, v nemem molku . . . — — —

Z okna na gradu je sledil Romanin pogled junakom. Bolj z dušnim kakor s telesnim očesom je videla, kako so plavali čez Savo. Zdaj stopajo proti turškemu taboru . . . Vznemirilo se je srce deklice, vsaka kaplja krvi je zaplala burno po telesu. Štirje so šli: brat, stric, oče in Amra. Koliko se jih vrne? Eden ne! „Moj vitez si“, mu je rekel Gospod, „umri za mene!“

Rada je bila sicer Romana sama, nocoj jo je bilo strah. Brezslušno hodi po hodniku, odpira vrata. Vikarij kleči na stričevem klečalniku, ne sliši, Bleda sloni ob Romani, ne sliši. Žeža čepi na pragu, vzdihuje. Z gospodom je odšel hlapec v boj . . . „O Tone, Tone! Vrni se!“ In tudi Žeža ne sliši, kako se bližajo skrivnostne moči . . .

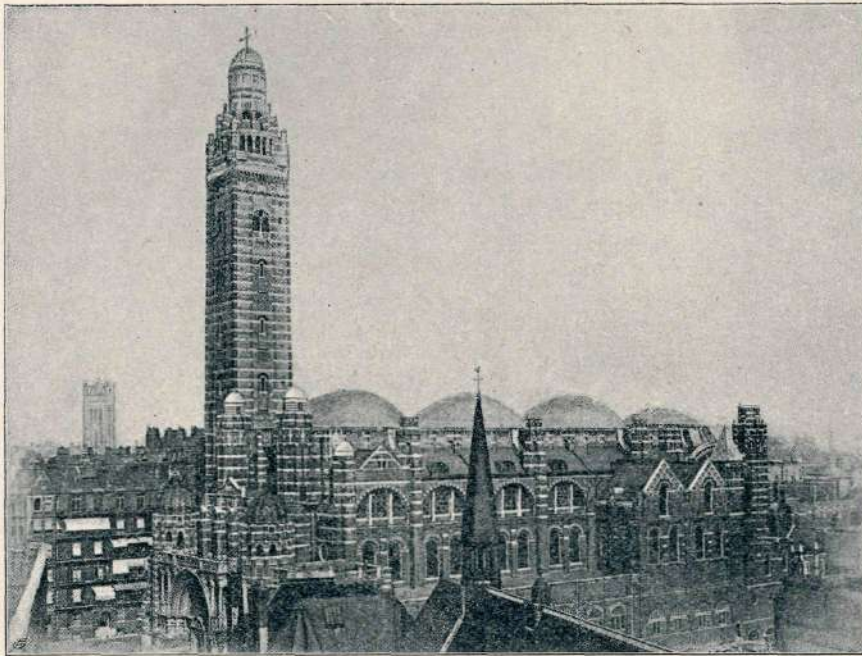
Po okopih je hodila straža, v stolpu je bedela straža. Drugih mož ni v gradu. Smrtna tišina . . .

A čuj! Stresla se je tišina noči. „Jezus!“ je zavalovilo iz stotero grl preko vode, „Allah!“ je zavpilo grozno iz tisočerih. V te klice se je mešal zdajci žvižg, rezgetanje, grom bobnov, glas trobent, žvenket orožja . . . Romana se je tresla na vsem životu. Njeni skrajno napeti živci so ji naslikali krvavi prizor. Iz spanja probujeni Turčini besne. Sulice lete, oklepi zvenijo, turški vitezi pa

dajo. Meči švigajo, kose sekajo, bati tolčejo. Seče, seče kriva sablja, padajo tudi kristijani, velika je moč Turčina . . . Svita se, svita . . . Rdeče se prepreza nebo . . . Nova moč prešinja kristijane . . . V neredu so turške trume, z divjim krikom se spuščajo v beg . . . Pa kakšno ime zveni zdaj besno iz znanega grla . . . Kdo kliče: „Ismail-paša!“ Kdo se meče na spokornika . . . Sulice in sablje . . . Ah — zadet je v srce Skozi jutranji

valcev. Vozovi blaga, šatori in zastave, so njihova last, nebroj sužnjev hvali kleče Boga za rešitev.

Na kupu mrtvih trupel kleči Radivoj. Solza blesti v moškem očesu. V naročju mu sloni Ivo. Vilemir in Amra ustavljata kri, ki hiti iz nekdanj tako ošabnega srca. Bledi vitez gleda v solnce, se smehlja. Vilemir se sklanja do ust, da sliši zadnje, šepetajoče besede umirajočega očeta . . .

NOVA WESTMINSTRSKA KATEDRALA — KATOLIŠKA STOLNICA V LONDONU.

mrak prihaja do Romane, Bleda in vikarija neslišni grozni klic smrtno ranjenega: „Vilemir!“ Strepetala je, zgrudila se v Bledino naročje . . . — — —

Veličastno je vstajalo solnce. Posvetilo je na sramotni beg Turčinov. Premoč je bežala pred pogumom. Križ je zmagal. Veličastno je vstajalo solnce. Osvetlilo je kupe mrtvih sovražnikov in vesela lica zmago-

„Pustita . . . Vidim solnce svobode . . . Vilemir, Romana prihaja . . . Kako je lep moj beli cvet . . . Za očeta gre z očetom . . . Jelena, krasna si . . . Vilemir, sin . . . To je On . . . Nebo obličje, zemlja obleka . . . Kliče me — z Bogom Vilemir!“

Bledo lice umirajočega se je razžarelo od radosti. Dvignil se je in s poslednjo silo, zaklical: „Hvala Ti, Gospod!“

